

Poplavna ravnica reke Save na Krškem polju kot gospodarsko zaledje kmečkih gospodarstev v prvi polovici 20. stoletja

Jernej Rihter, Inštitut za arheologijo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Prispevek s pomočjo ljudskih pričevanj predstavi koriščenje poplavne ravnice v kmečkih gospodarstvih ob desnem bregu reke Save na Krškem polju. Pridobili smo številne informacije o nekdanjih človekovih dejavnostih, ki jih lahko zaobjema tudi izraz *koriščenje mokrega sveta*. Rezultat raziskave je nabor konkretnih, prostorsko umeščenih dejavnosti človeka v poplavni ravnici ter potrditev pomena človekovega bivanja v neposredni bližini vodnih virov.

Ključne besede: Krško polje, Sava, poplavna ravnica, poljedelstvo, nabiralništvo

The paper presents the use of the floodplain along the right bank of the Sava River in Krško Polje for farming and gathering purposes. We have acquired a wealth of information about former activities in this area, which can collectively be referred to by the term *exploitation of damp areas*. The result of the research is a set of specific human activities located in exact points in the landscape and the confirmation of the great importance that living in the immediate vicinity of water sources had for people.

Key words: Krško polje, Sava River, flood plain, husbandry, gathering

Prehled človekovih dejavnosti v poplavni ravnici temelji na ljudskih pričevanjih, ki se nanašajo na prostor med reko Savo in vasmi med Drnovim in D. Skopicami na Krškem polju.¹ Gre za razširjeno nadaljevanje podobno zasnovanega dela, ki obravnava različne vidike človekove povezanosti s poplavno ravnico na območju G. in D. Skopic (Rihter 2010). Ta je temeljil na popisu izbranih kulturnih in naravnih posebnosti na tem istem območju (Rihter 2007), idejno pa na pripovedih Uršule Vodopivec in na njeni kasnejši knjigi spominov (2008).² Večina pričevanj in izročil, zabeleženih na raz-

lične medije, je bilo nesistematično zbranih med leti 2004–2016.³ Sredi leta 2016, ko je bila zaključena neobjavljena različica pričujočega prispevka, je celotno območje raziskave zajela izgradnja zaježitvenega bazena za HE Brežice. Pri tem je prišlo do popolne spremembe obrečnega okolja celotnega območja, ki nas v tej raziskavi najbolj zanima. Zato naj bralec različna sklicevanja in lociranja v prostoru na topografski podlagi (Sl. 1), v naravi razume v kontekstu stare savske struge pred letom 2016/2017, torej pred zaježitvi-jo. Zbirka podatkov in s tem tudi pričujoče delo, je bilo kasneje dopolnjeno z novimi pričevanji, zbranimi vključno do julija 2019.

Zbranih je bilo več stotin *živih*⁴ toponimov. Med njimi so številni še danes v uporabi, mno-

1 Podatke zbira avtor tega prispevka, ki hranim celoten arhiv pričevanj in izročil. Informatorji so označeni s naključno tričrkovno oznako.

2 Uršula Vodopivec: Knjiga spominov »Za Jerneja« 2008 (rokopis); obseg 145 str., format A5 (neobjavljeno) (gl. *Literatura*). Posamezni izseki iz strani p. 33, p. 37, p. 64–72 in p. 90, so bili objavljeni pri Rihter (2010).

3 Raziskovanje življenja s poplavno ravnico izvaja avtor zapisa.

4 Za »žive« toponime štejem tiste, ki so bili zbrani preko ustnih virov in jih je bilo moč z informatorji tudi locirati. Približno petina vseh

go pa je takih, ki so iz uporabe prešli s komasacijo kmetijskih zemljišč. Do leta 2014 je bilo celotno območje, z dragoceno izjemo 1,5 km² polja pod vasjo Drnovo (gl. *Paša ...*), že v celoti komasirano (Rihter 2015, 11–15). Navkljub temu je bilo možno vse toponime, tudi takšne, ki so po komasaciji izšli iz redne uporabe, z informatorji zbrati, preveriti ter s pomočjo starejših ortografskih posnetkov prostorsko umestiti in prenesti na topografsko podlago. V naši raziskavi nastopajo le tisti toponimi, na katere je vezana informacija o človekovih dejavnostih. Vsak toponim, ki ga omenjamo, je umeščen na topografski karti v merilu 1: 25 000 (Sl. 1) in sicer pod tekočo številko od 1–114. Vrstni red številke toponimov sledi prvi omembi toponima v tekstu.

Velika količina toponimov za prostor, ki skozi današnjo gospodarsko perspektivo nima več posebnega pomena, priča o tem, da je bilo v preteklosti drugače. Razvidno je, da so bila v prvi polovici 20. stoletja še vsa zemljišča poplavne ravnice poimenovana, kar implicira njeno pomembnost za človeka oziroma njegovo vsakdanjo prisotnost v njej.

Nekatera pričevanja so unikatna, druga je bilo moč preveriti pri več informatorjih. Za mnoge dejavnosti najdemo primerjave v drugih primerljivih okoljih, vendar njihovo navajanje ni predmet tega prispevka. Podajamo jih le v primerih, ko želimo osvetliti kakšno izmed manj jasnih trenskih informacij ali pa kadar želimo bralca napotiti na lokalno zadevne primerjave. Drobci raznovrstnih pričevanj o človekovih dejavnostih v tem delu poplavne ravnice, so bili objavljeni na več mestih (Rihter 2006; isti 2008; isti 2010; isti 2011; isti 2014; isti 2015).

V zvezi s tem izpostavimo delo *Življenjepisi Štajercev in Kranjcev ob sotočju rek Krke, Save in Sotle (Iz časov ječmenove kave)* avtorice Ivanke Počkar (1998), ki s podatki v obliki ljudskih pričevanj sega tudi v neposredno sosesčino našega interesnega območja. Med njimi so nekatere locirane tudi v poplavni obrečni svet spodnjega Posavja (Počkar 1998, 46–313, *passim*).

toponimov je del avtorjevega lastnega/vaškega/topografskega repertoarja, kot domačina.

Zbrana je bila velika količina prvoosebni pričevanj o nekdanji izrabi poplavne ravnice, kot pomembnem gospodarskem zaledju tukajšnjih kmetij. Predvsem izstopajo podatki o koriščenju mokrega sveta. Pri tem se je porodilo vprašanje, kako je mogoče, da so bili informatorji, rojeni v prvih štirih desetletjih 20. stoletja, še priča povsem drugačni podobi poplavne ravnice, kot bi jo pričakovali, navkljub sto let poprej pričeti savski regulaciji? Del odgovorov je ponudil pregled zgodovine regulacijskih del in drugih podatkov, ki se nanašajo na prostor reke Save med Krškim in Brežicami v 19. in 20. stoletju (npr. Kronberg 1839; Costa 1848; Lapajne 1894; Vrhovec 1895; Teppey 1977; Umek 1986 in 1996; Verbič in Berič 1993; Ripšl 2007; Šebek 2009, Počkar 2009; Mlekuž 2009; Rihter 2015 in 2016a–d), del pa usmerjeno spraševanje informatorjev o izgledu in izrabi različnih predelov poplavne ravnice v času pred letom 1941⁵ (Rihter 2007; isti 2010; isti 2015; glej dalje). Izkazalo se je, da je šlo za čas, ko so leta 1829 pričeta regulacijska dela na reki Savi med Krškim in Brežicami trajala že več kot sto let, utrditvena dela pa so bila še vedno v teku (Rihter 2015, 61–62; Teppey 1977, 29). Dokončna izravnava struge oz. njena ustaljenost v poteku, ki je podoben današnjemu,⁶ pa je bila izvedena šele do leta 1945 (Šebek 2009; Rihter 2015; 2016a, 59) oz. do druge polovice 20. stoletja (Verbič 2008, 38; prim. Teppey 1977, 29). Regulacija je porušila nekdanji naravni ekosistem, ki se je od današnjega, antropogenega precej razlikoval (Verbič in Berič 1993, 333).

Zaradi neposrednih vezi informatorjev, rojenih v prvi polovici 20. stoletja, z generacijami (starih) staršev rojenimi v 2. pol. 19. stoletja in njihove navezanosti na iste prostore v poplavni ravnici, lahko danes, na pragu tretjega tisočletja, ko (ravnica) ni več ohranjena v tedanji obliki, razpolagamo z zelo konkretnimi pričevanji o postopnih spremembah obrečnega okolja in hkrati o spremenjenih dejavnostih človeka v njem.

5 Letnica je okvirni mejnik, ki ga predstavlja internacija krškopoljskega prebivalstva v nemška taborišča. Ta je pri večini pripovedovalcev potekala v zadnji tretjini leta 1941 in v prvih dveh mesecih leta 1942.

6 Mišljeno za podobo struge, ki je tu obstajala do leta 2015/2016 pred pričetki del za HE Brežice.

Današnje korito Save je umetno in seka meandre iz različnih zgodovinskih obdobj. Navkljub temu je reka pogosto poplavljala na jugovzhodnem območju Vrbine (Verbič 2004, 185, Sl. 2). Hidrotehnični ukrepi so le počasi vplivali na številčnost poplav in na mrtvice ter seveda na gladino talne vode. Odziv na spremenjeno stanje rečnega toka se je mdr. razmeroma hitro kazal na rastju, tudi v rečnem zaledju in posledično v načinu človekove izrabe mokrega sveta. Z leti je Sava lastno korito poglobljala, s tem pa tudi nivo talne vode v vodonosniku. Seveda je vse postopne spremembe najprej zaznal in spremljal tukajšnji človek, saj je bil s poplavno ravnico tedaj življenjsko še povezan. Po letu 1941 je ta sodvisnost plahnela, vendar je bila tedaj še prvi dve pojvni desetletji izrednega pomena.

Iz pričevanj je možno povzeti in nanizati pogloblitve mejnike v razvoju obsavske pokrajine v njenem poregulacijskem obdobju. Tako je bil v vseh vaseh še zabeležen spomin na rečno plovbo, ne le splavarjev, ki so delovali še dolgo v 20. stoletje, temveč tudi na mnogo starejšo ladijsko plovbo, ki naj bi se po zgodovinskih virih okvirno zaključila leta 1862 (Lapajne 1894, Vrhovec 1895) in z njo povezanimi pričevanji o poteku vlečnih poti, potrebami po živini, pletenju vlečnih vrvi, ipd. Sledijo pričevanja o regulaciji in izgradnjah regulacijskih arhitektur, med katerimi npr. Petrova škarpa na Vihrah dokumentirano sega še pred sredo 19. stoletja (Rihter 2016a–c). Predvsem v vzhodni polovici obravnavanega prostora v prvih desetletjih 20. stoletja opisujejo izjemno plitvost novoizkopenega savskega korita predvsem med Skopiškim zalivom in nekdanjo vasjo Zasavje (Rihter 2015, 272). To se sklada s pričevanji o pogostem prestopanju bregov reke na tem odseku in posledično o angažiranju delavcev v t. i. savski službi, ki je skrbela za utrjevanje razprtih bregov in za izdelovanje raznovstnih vrbovih fašin (Rihter 2010, 2016a, b, c).

Človekovo koriščenje mokrega sveta se je zmanjševalo z stabilizacijo savskega korita in postopoma jenjalo, sledeč spremenjenim razmeram pa se je tudi prostorsko premikalo. To se kaže v pričevanjih o starih in novih lokacijah opravljaja

na kakšne izmed dejavnosti. Takšna so npr. pričevanja o starih periščih na Mrtvicah ali o starih pašnih območjih za prašiče na brižanskem (gl. *Mokri svet vrbine*). O podobni (čeprav natančneje nedatirani) dinamiki govori tudi del toponimov, kot so Stari vrti, Brodišče, Stare gmajne, Turški brod, idr. Zadnje večjo spremembo so v vaseh zaznali po izgradnji jezovne zgradbe za NE Krško, ko so presahnile še zadnje delujoče štirne, saj se je od jezua dolvodno, savsko korito dodatno poglobilo in s tem tudi vodostaj talne vode. Njen nivo se je v zaledju ponovno zvišal po izgradnji nove jezovne zgradbe za HE Brežice v letu 2018, ko so prebivalci zaznali pojave talne vode v gramoznicah in strugah, tudi tam, kjer poprej do tega ni prihajalo.

V kolikor strnemo, je v začetni fazi neuspešna savska regulacija (Rihter 2015, 61–69) podaljšala obdobje nekaterih možnosti izkoriščanja z vodno prisotnostjo povezanih zemljišč, še za eno stoletje, in sicer najmanj do pričetka 2. svetovne vojne, ponekod, v omejenem obsegu pa še dlje. Tako je poplavna ravnica v prvi polovici 20. stoletja marsikje, zlasti pa na območju Gorenjih in Dolenjih Skopic še vedno kazala podobo, ki je ohranjala številne naravne elemente značilnejše za čas pred regulacijo, čeprav so ti ravno tedaj že pospešeno izginjali (Rihter 2010). Biodiverzitetata takšnega okolja je bil izjemna, vendar je v poregulacijskem obdobju prišlo do njenega osiromašenja, ki ga je pospešila človekova pojvna vrnitev v poplavno ravnico, ki je bila agresivnejša kot poprej, predvsem pa mehanizirana ter motivirana v duhu intenzivne gospodarske izrabe.

To spoznanje je pomenilo potrditev, da je na terenu še možno pridobiti kvalitetna, prvoosebna in prostorsko umeščena pričevanja o podobi poplavne ravnice pred letom 1941 in o načinih njenega neintenzivnega koriščenja. Pričujoče delo sledi predpostavki, da v kolikor naravne danosti pri naselbinah in njenih radijih niso nepomembne, po tem nas za določeno obdobje nujno zanima, kakšne so bile te naravne danosti in predvsem, katere od teh je človek dejansko izkoriščal. Nabor vedenj, ki izhaja iz obeh možnosti

pa nam prejkone odpira globlji vpogled v zgodovino prostora in človeka.

Kulturne in naravne danosti

S širšega prostora obravnavanih vasi so znane prazgodovinske, rimske in zgodnj srednjeveške arheološke najdbe (Petru in Petru 1978; Bavec 2006; 2009, 57–63). Te kažejo na intenzivno, še zlasti rimskodobno poselitev. Tod namreč vodi trasa rimske itinerarske ceste, ob kateri je na območju današnjega Drnovega stalo antično mesto *Nevidunum* (Petru 1978). Prve pisne omembe imen današnjih vasi sodijo v čas od srede 14. do srede 15. stoletja (Mlinarič 1977, 26–28, 44), ko se, najbrž že na robovih poplavne ravnice, prvič omenjajo predhodnjice kmetij v današnjih vaseh. Dandanes jih družijo lega natnačno ob robu poplavne ravnice, katere značilnost je prepredenost z opuščeni, pretežno meandrirajočimi rečnimi tokovi. Zato so njeni robovi oblikovani kot meanderski loki (Verbič 2004, 184–185). To je hkrati tudi najbolj očitna morfološka razlika, ko poplavno ravnico primerjamo z zgornjepleistocensko teraso, ki je zaradi človekove dalj časa trajajoče obdelave navidez že povsem ravna (Verbič 2004, 184–185).

Sledi opis nekaterih geoloških značilnosti območja, zato ponovno spomnimo, da z izrazom poplavna ravnica v pričujoči obravnavi označujemo v najširšem smislu območje tukajšnjih holocenskih savskih teras, imenovanih Vrbina/e. Ta zemljišča so bila v naravnem stanju večkrat poplavljeni, zaradi človekovih posegov v rečno strugo pa dandanes ob povodnji vse terase niso poplavljeni. Za polje nad poplavno ravnico, ki ga povodenj v holocenu praviloma ni dosegala, v geologiji zaobjema poimenovanje zgornjepleistocenska terasa. V nadaljevanju krajše, tudi pleistocenska terasa.

Razen G. in D. Skopic, vse vasi stojijo na pleistocenski terasi, oziroma natančneje, na skrajnem robu zgornjepleistocenskega prodnega zasipa (gl. Verbič 2004, 184–184). Krško polje je namreč prekrito s prodnimi savskimi zasipi različnih starosti (Verbič 1993, 327). V zadnji (zgornjepleistocenski) prodni zasip ledene dobe, pa je

reka Sava urezala še holocenske terase, ki so po nastanku erozijske površine (Verbič 1993, 327–330; 2004, 185, gl. Stritar 1977, 627–638).

Tako je med holocenskimi in zgornjo pleistocensko teraso nastala značilna več metrov visoka višinska razlika, ki je najočitnejša za vasi na razdalji med Drnovim in Vihrami. S tem vasi višinsko dominirajo nad poplavno ravnico. Obrežna narava vasi in sama dvojnost zgoraj/spodaj v odnosu do poplavne ravnice, se dodatno izraža v pedoloških in posledično v agrarnih danostih teh vasi.

Z vidika kmetijstva se v podsekvenci na prou in pesku pojavljata dve združbi tal in sicer na holocenskih terasah združba obrečnih tal in na pleistocenski terasi združba rjavih tal. Naravna meja med njima zato poteka po ježi, ki deli holocensko območje od pleistocenskega. To pa je istočasno meja, ki deli združbo obrečnih tal od združbe rjavih tal (Stritar 1990, 52–53; 1977, 636–637). Ljudska prostorska delitev vaško polje npr. na Drnovem, loči na *delenske* in *gorenske* njive, kjer za slednje velja tudi krajše poimenovanje *pule* ali *na pul*. *Pule* je tu sinonim za njive na pleistocenski terasi. V obravnavi bomo za slednje uporabili izraz *zgornje polje*, za njive na holocenskih terasah, ki so bile izkrcene v poplavni ravnici, pa *spodnje polje* (Sl. 2).

Ta delitev ima v lokalni rabi (in v zavesti) že vgrajeno pomensko informacijo o rodovitnosti ali bolje rečeno o stanovitnosti spodnjega polja, ki se bolj obnese tudi v primeru suše. Čeprav sta obe polji v osnovi rodovitni, je splošno znano, da huda suša na zgornjem polju lahko uniči skoraj celoten pridelek. Nasprotno pa je možno v spodnjem polju sočasno celo spraviti nekaj pridelka. Prav tako pa je bilo lahko spodnje polje ponekod premokro za posevke ali pa nepričakovano poplavljen v času žetve ali spravila.⁷ Zgornje polje je zaradi plitve ornice hitro odcedno in je zato bolj podvrženo suši, med tem, ko je spodnje polje večinoma vlažnejše in bolje kljubuje suši. Vlada je torej izrazita dvojnost, posledično tudi v dodatnih znanjih potrebnih za uspešno obdelavo. Staro pravilo, ki je nekdaj npr. veljalo na Bre-

⁷ Informator EKC, VER, TTD, STM.

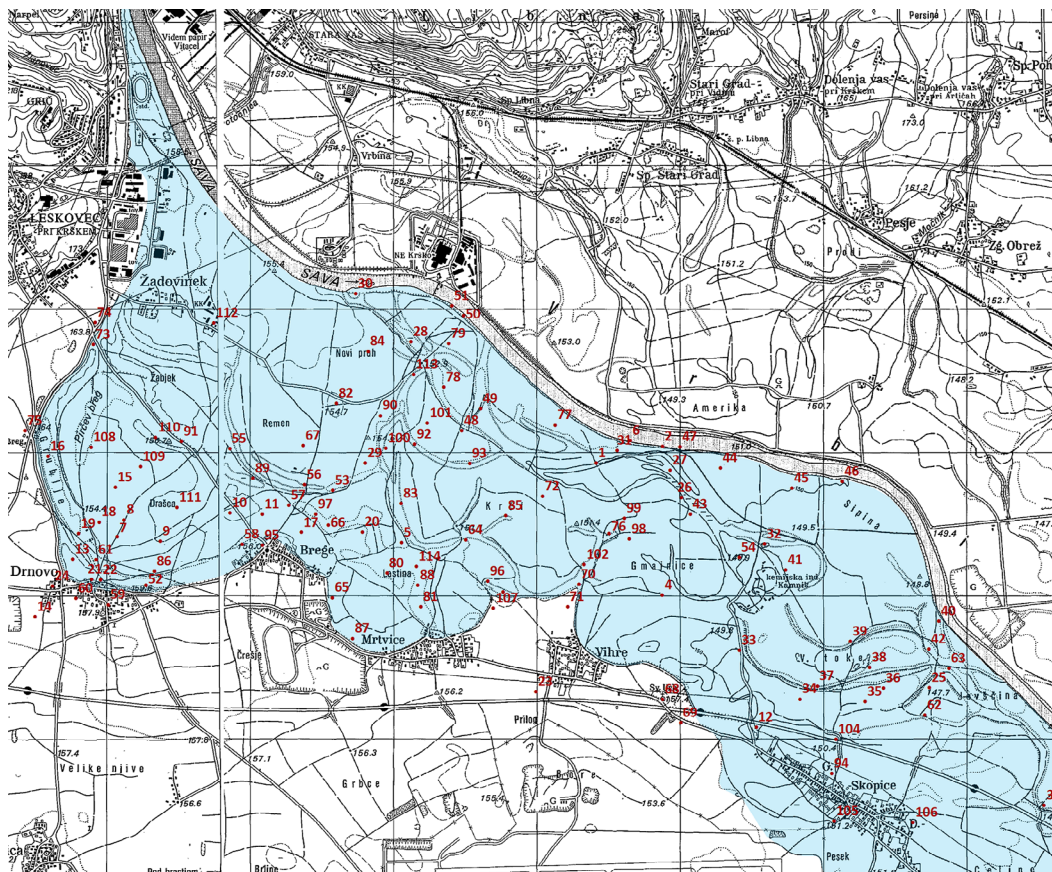
gah, se glasi »gor 12, dol 16«⁸, ki pove kako globoka naj bo brazda (cm) v zgornjem in spodnjem polju, da s preglobokim oranjem v plitvo ležečo prodno osnovo ne bi trajno uničili njive.

V času do leta 1941, ko je bilo preživetje večine tukajšnjih prebivalcev odvisno skoraj izključno od uspešnosti poljedelstva, se takšna možnost gospodarjenja v obeh ekoloških conah izkazuje kot ključna, sama lega naselbin pa namerna, premišljena in predvsem ključna za preživetje. Vstran gospodarskemu vidiku, lahko poselitev robov poplavne ravnice pomeni tudi izraz identitete naseljencev (Evans 2003, 90). Navkljub temu pa so obrečne poplavne ravnice v modernem gospodarstvu navadno obravnavane kot prostor drugotnega pomena (Brown 2001, 282).

Za razumevanje pomena človekovega bivanja na stiku dveh ekoloških con in gospodarskega pomena poplavne ravnice, je izjemno prikladno dejstvo, da so kar štiri od šestih obravnavanih vasi (z izjemo G. in D. Skopice), imele leta 1824 jedra svojega spodnjega polja skoraj v celoti znotraj k. o. Drnovo. Ta s svojim obsegom – 842 ha spodnjega polja na razdalji do Save in le z 230 ha zemljišči na zgornjem polju – posredno izpostavlja in poudarja obrežno naravo obravnavanih vasi, hkrati pa v celoti zaobjema njihov gospodarski radij v poplavni ravnici. Cenilni elaborat franciscejske katastrske izmere za k. o. Drnovo, je posledično dober vir vpogleda za razumevanje gospodarjenja v poplavni ravnici. Tam izvemo, da so najboljše njive 1. in 2. kakovostnega razreda vzorčili le v spodnjem polju (v poplavni ravnici), med tem, ko so njive 3. kakovostnega razreda beležene v zgornjem polju. Za razliko od zgornjega polja, so v spodnjem polju, poleg njiv, obstajali še različni kakovostni razredi travnikov in pašnikov. Pašniki nasploh najbolj karakterizirajo območje naše obravnave, saj jih na zgornjem polju skorajda ni bilo. Obstajala je tudi kategorija – trike (Rihter 2015, 16–27). Trike (*Trischacker*) so bila zemljišča, kjer je šlo za izmenjevanje njive in pašnika na istem mestu (Seručnik 2009, 494) oz. za daljšo dobo počivanja zemljišča, kot pri običajni prahi (Valenčič

1970, 132; prim. Novak 1947, 10–11). V poplavni ravnici je bilo takšnih zemljišč za dobrih 85 ha in sicer na prehodnih območjih med strnjenimi pašniki in njivami, kjer je šlo za naosemletni kolobar brez gnojenja. Prvo leto so sejali proso, drugo leto oves in sirek, tretje leto so površino uporabljali kot pašnik in tako še nadaljnjih pet let, ko se je kolobar ponovil (Rihter 2015, 19–25). V zvezi s kvaliteto spodnjega polja je izpoveden podatek za k. o. Drnovo, ki se nedolgo (leta 1833) pred zemljiško odvezo, omenja kot ena redkih k. o. na območju davčnega okraja Šrajbarski turn, kjer so v dobi uvajanje koruze, le-to sejali v večjih količinah (Britovšek 1964, 215–217). Pomenljivo pa je, da se je sejala praviloma na najkakovostnejših njivah 1. in 2. kakovostnega razreda, torej skoraj izključno na spodnjem polju, ki je dajalo največji pridelek (Rihter 2015, 17–19). S tem je spodnje polje na našem prostoru postalo ključen nosilec tudi pri uvajanju novih poljščin, ki so trajno spremenila dotednje poljedelske prakse. Tako naprimer že v sosednji katastrski občini Senuš, koruza v istem času sploh še ni bila del katastrske cennitve, saj so jo sejali le v manjši meri (Rihter 2014, 15).

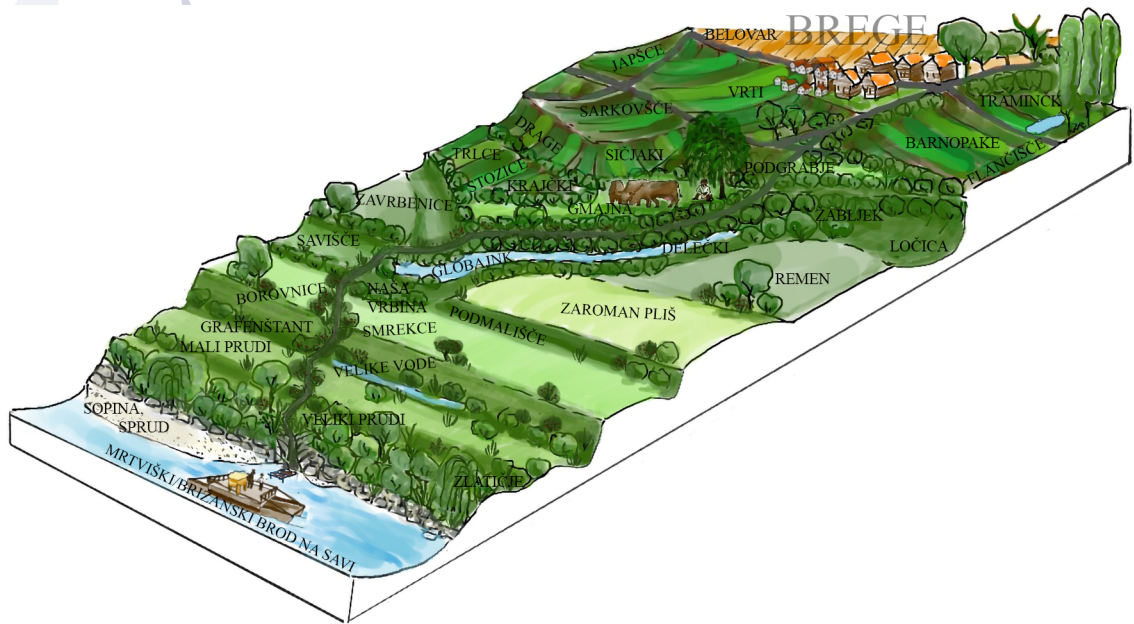
Retrogradna analiza zemljiškega katastra za vas Drnovo (Rihter 2015), je pokazala, da so bila najstarejša in najkvalitetnejša obdelovalna jedra zgornjega in spodnjega polja med predhodnjice nekaterih današnjih kmetij razdeljena v uravnoteženih deležih. Po nastanku relativno najmlajše kmetije so v teh jedrih praviloma odsotne ali pa nastopajo prostorsko povsem obrobno, nekatere pa si v 19. stoletju krčijo dodatne deleže na izrazito mladih, obrečnih tleh globoko v poplavni ravnici (Rihter 2015, 1–163). Zemljišč naj bi namreč v nižinskem uradu Krškega gospostva primanjkovalo že v zadnji tretjini 16. stoletja (Koropec 1977, 48). Isti čas je zabeleženo tudi največje število govedi in konj, ravno v vaseh, ki obdajajo poplavno ravnico ob levem in desnem bregu Save (Koropec 1977, 48–49). Sklepamo lahko, da je bilo tako zaradi bogatega pašnega in vodnatega zaledja, ki so jih te vasi, za razliko od preostalih, imele v poplavni ravnici.

Območje obravnave na topografski karti 1 : 25000 z dodanimi toponimi. Research area and toponyms on map 1 : 25000. Modro: Območje holocenskih teras ob desnem bregu reke Save (po Verbič 2004, Sl. 1) / Blue : Area of Holocene terraces along the right bank of river Sava (after Verbič 2004, Sl.1).

1. Petrova skarpa / Nasip / Rimska cesta	24. Pasje polje (vaški predel / village district)	47. Perina jama	69. Pri križi	92. Malo savišče
2. Skopiški zaliv	25. Marof	48. Stare vačke	70. Brodišče	93. Veliko savišče
3. Zasavje	26. Spina (G. Skopice)	49. Prudi	71. Brežnice	94. Kresi
4. Stari vrti	27. Gorenji prud	50. Sopina / Sprud / Prud	72. Zgorelo	95. Traminčki
5. Stare gmajne	28. Velike vode	51. Brižanski / Mrtviški brod	73. Gauge	96. Pod belim bregom
6. Turški brod	29. Globajnk	52. Mlake (Drnovo)	74. Beli breg (Brege)	97. Sičjaki
7. Flančišče (Drnovo)	30. Zlatičje	53. Gmajna (Brege)	75. Beli breg (Drnovo)	98. Veliki podjagend
8. Trebež	31. Struga / Spina (Vihre)	54. Srednji prudi	76. Podjagendi	99. Mali podjagend
9. Barovna (Drnovo)	32. (Zokalova) Amerika	55. Ločica	77. Cesarsko	100. Naša vrbina
10. Flančišče (Brege)	33. Studenec	56. Deločki	78. Mali prudi	101. Borovnice
11. Barnopake	34. Patarsko	57. Pod vrbam / Pod vrbe	79. Veliki prudi	102. Prudi (Vihre)
12. Flančišče (G. Skopice)	35. Lastine	58. Mlake (Brege)	80. Hančave lastine	103. Margetičeva struga
13. Zevniki (Drnovo)	36. Gladiš	59. Kot (vaški predel / village district)	81. Gmajna (Mrtvice)	104. Brnokop
14. Zevnik (Drnovo)	37. Perišče	60. Fara (vaški predel)	82. Pliš-Zaroman	105. Staze
15. Drašče (Drnovo)	38. Dolenji prudi	61. Sejmišče / Gmajna	83. Zarbenice	106. Ciglana / Pod črešje
16. Drage (Drnovo)	39. Marlenček / Malenček	62. Lug	84. Zaroman	107. Drašča (Vihre)
17. Vrti	40. Mali / Veliki šlegel	63. Javšina	85. Toplica	108. Blog
18. Breg	41. Borovina	64. Struga (Mrtvice)	86. Mala barovna	109. Mali blok
19. Med vrti	42. Spince	65. Mrtvišče	87. Stari trameleki	110. Mala barovenca
20. Drage (Brege)	43. Zlatič	66. Sarkovšče	88. Barovna (Mrtvice)	111. Za mlako
21. Kilarjeva mlaka	44. Gorenje cesarsko	67. Remen	89. Žabljek	112. Srednji marof / Marof
22. Jakšava mlaka	45. Dolenje cesarsko	68. Cerkev sv. Urha / Curch of st. Ulrik	90. Podmališče	113. Smrečke
23. Flančišče (Vihre)	46. Pod krči	91. Dolgi grm	114. Drašča (Mrtvice)	

Slika 1: Prostor obravnave. / The territory of inquiry.

Slika 2: Ilustracija presekov savskih teras in idealizirana podoba vaškega polja vasi Brege do reke Save v prvi polovici 20. stoletja. / Idealized illustration of terraces of the Sava river and its cross-section in the area of fields that belonged to the Brege village as they were in first half of 20th century (ilustrirala: Janja Rihter).

Gre za ekološko povsem različna svetova; med tem, ko je bilo zgornje polje v začetku 19. stoletja⁹ skoraj v celoti namenjeno zgolj njivam, bi spodnje polje lahko imenovali tudi kot prostor *med vasjo in reko*, kjer je poleg izkrčenega sveta njiv, travnikov in pašnikov do srede 20. stoletja obstajalo še veliko drugih naravnih oblik značilnih za vlažno/mokro okolje; npr. mrtvice, vlažni travniki, logovi, loke in t. i. vrbine na nekdanjih prodnatih otokih (Sl. 2). Poplavna ravnica prepredena s starimi strugami reke Save ni bila nikoli povsem izkrčena v polje, krčenje obdelovalnih površin pa poteka še danes (Rihter 2015, 59–60; sl. 23 in 24).

Na ravni kmečkih gospodarstev, je človekove dejavnosti v poplavni ravnici težko ločiti na agrarne in neagrarne. V skoraj vseh primerih je šlo za kombinacijo obojega z namenom zagotavljanja uspešnejšega preživetja. Različne dejavnosti so bile močno prepletene tako prostorsko kot časovno. V opisu v nadaljevanju bo

večkrat razvidno, da so v poplavni ravnici sočasno potekala številna, povsem različna dela, npr. paša, napajanje, ribolov, pranje tkanin in spiranje žita.

V nadaljevanju prehajamo na konkretne opise človekovih dejavnosti v poplavni ravnici.

Poplavna ravnica kot gospodarsko zaledje kmečkih gospodarstev

Predstavitev pomena poplavne ravnice pričenjamo s tamkaj površinsko eno najmanjših, obdelovalnih enot im. – *flančišče*. Ta s svojo izrazito navezanostjo na poplavno ravnico, pravzaprav najbolj pooseblja in združuje bistvo življenja na robu dveh ekoloških con in poudarja njegov pomen za preživljanje človeka. Predvsem pa kaže na njegovo premišljeno prostorsko palnirano kmetijstvo.

9 Gl. grafični del (vse mape) franciscejskega katastra za k. o. Drnovo in za k. o. Krška vas (gl. *Literatura*).

Flančičša

*Flančičša*¹⁰ so bila najmanjše obdelovalne enote izven domačega dvorišča, izrazito vezane na pašnike in njihova obrobja v poplavni ravnici. Navadno jih neposredno izdaja mikro toponim Flančičše, ki se nahaja znotraj območja, ki ga sicer pokriva nek drug, površinsko obsežnejši toponim. Flančičše/a niso enaka *virtu* oz. *gredi*, ki je bila vezana na domače dvorišče, niti njivi s (po)vrtninami, t. i. zeljnikom, ki je po sestavi posevkov dejansko razširjen vrt, le da se lahko (od doma) nahaja na do nekaj sto metrov oddaljeni rodovitnejši njivi. Flančičša zato morda najbolje opredeljuje izraz gojitveni vrt, kot prostor za vzgojo in množenje rastlin, ki so jih kasneje presajali na njive/vrtove na različnih delih polja.

Flančičša so obujali v zgodnji pomladi, na njih pa so največ gojili sadike zelja in pese. V času po presaditvi na njive (Gl. *Ilovica*), so flančičše, do drugega leta povsem opustili, nato pa zopet iskali novo rodovitno mesto za sejanje, občasno pa so ponovno obudili tudi staro mesto. Pri tem je šlo za izkoriščanje določenih predelov pašnikov na najrodovitnejših mikrolokacijah, ki jih danes lahko naznanja toponim Flančičše (Rihter 2015, 24–25). Pogosto je šlo za poraščene predele, ki jih je bilo potrebno v celoti ali deloma izkrciti.¹¹ Preko do slej zbranih podatkov smo flančičša kot toponime odkrili na Drnovem, Bregah, Vihrah in na Gorenjih Skopicah.

Na Drnovem je bilo Flančičše mikrotoponim za rodoviten prostor v sklopu ledine, ki jo opredeljuje toponim Trebež in njene sosesčine, znotraj več hektarjev velikega osrednjega vaškega pašnika Barovna.

Tu so imele ženske flančičša, vsaka eno gredo po 5x5m.¹² Vsak je imel eno gredo, kot soba veliko, tam so si posejale flance, pa peso, po tem pa so tisto pukale in presajale po njih.¹³

10 Iz nem. Pflanze, kot rastlina ali narečno *flanc*. V obravnavanih vaseh je *flanc* sinonim za sadiko zelja.

11 Informator VMA, TTR.

12 Informator RVA.

13 Informator RVA.

Na Bregah je toponim Flančičše sčasoma zaobjel prostorsko nekaj hektarjev velik nekdanji pašnik na meji z drnovsko Barovno. Na robovih in v notranjsoti tega pašnika so izpričana flančičša tako na Bregah (Sl. 2), kakor na Drnovem.¹⁴ Na meji med Barnopakami in Flančičši so v daljšem pasu izpričani majhni vrtovi za sajenje pese in zelja za kasnejši razsad,¹⁵ kar prav tako ustreza flančičšem.

Iz Gorenjih Skopic je znan naslednji opis:

Flančičše. Spomin mi seže v pretekla leta, nazaj v mojo mladost, ko si je naša mama v zgodnji spomladi, kot so včasih rekli – ko se prički ženijo, naložila samokolnico dobrega gnoja in ga peljala po makadamski cesti do konca vasi, in še ven. Tam smo kraj imenovali Flančičše. Bilo je v grmovju. Rasel je črni trn. Tam je imela vsaka hiša gredico, da so si spomladi posejali flance za zelje. Trnje okoli je z vinkom obsekala, zemljo prelopatala in zagnojila. V velikem tednu, na veliki petek, je vzela seme, ki si ga je sama vzgojila, vzela grablje in šla posejati seme. Ko pa je prišlo obdobje za sejanje, je gospodar vzel koš in šel populiti flance in jih prinesel na zelnik, kjer smo flance posadili z lesenimi klini. Po tem smo pazili, da njiva ni ozelenela. Če je še bilo vreme naklonjeno, je bilo zelja, da smo napolnili polno vinsko kad. Bilo ga je za celo leto. (Vodopivec 2008, p. 30).

Gorenjeskopiško Flančičše je kasneje, po razdelitvi skupnih površin, zajemalo »27 parcelic, velikosti po 2-3are.«¹⁶

Flančičše torej (v današnjem smislu) posnema domačo rodovitno in gnojeno vrtno gredico, vendar na dislociranem koščku zemljišča, navadno znotraj večjega pašnika, kjer se vsako leto išče in izkorišča spočite in rodovitne predele, ki so nastajali z grmovno preperlino v povrhnjici. Bistvena prednost tako odbranih površin je njihova rodovitnost, ne da bi jih bilo potrebno gnojiti z domačim gnojem, ki ga je vselej primanjko-

14 Informator VMA, FSI, VER, RVA.

15 Informator VER.

16 Informator XSX-MST.

valo. Varstvo rastlin pred živalmi, predvsem pred pašno živino, je zagotavljala okoliščina krčenja za *flančišče* v grmovju. Za tako ograjena flančišča vemo iz Drnovega in z Breg. Kaže, da o njihovem značaju in razprostranjenosti govorijo tudi imena sama, v odnosu do površine, znotraj katere velja toponim. Na Bregah je več hektarjev velik predel pašnika med ljudmi enotno poimenovan Flančišči, torej Flančišča. To je moč razložiti s tem, o čemer priča že samo izročilo in pričevanja, in sicer, da so bila na tem območju *flančišča* razkroplejena po različnih predelih celotnega območja, pa tudi na robovih. Na Drnovem so *flančišča* obstajala na starem, več hektarjev velikem pašniku ledine Barovna, znotraj katerega je bila izkrčena ledina Trebeži, znotraj te pa velja toponim Flančišče. Vendar je bil ta prostor dovolj velik, da je po potrebi omogočal menjavanje gredic. Primer iz G. Skopic že kaže primer, kako so starejša migrirajoča flančišča prerasla v stalne gredice, ki so jih v 1930-tih gnojili, kar je povezano z že razparceliranimi deleži nekdanjega skupnega pašnika.

Bistven poudarek opisanih flančišč je torej v njihovi legi, in sicer na rodovitnem in vlažnem območju spodnjega polja ter njihovi vlogi v procesu pridelave zelja, ki je tu, kakor tudi marsikje drugod, pomenilo steber prehrane predvsem hladnega dela leta.

Na flančiščih pridelane sadike so po razsaditvi zahtevale nadaljnjo nego na primerno pripravljenih in kvalitetnih zemljiščih. S tem že prehajamo na drugo obliko rodovitnih zemljišč, ki so se prav tako nahajale v spodnjem polju, kamor so običajno v kolobarju za junijsko žetvijo žita, na strnišče preselili sadike - flance. To so njive zelniki oz. njive s (po)vrtninami. Takšne njive imajo tod značilna imena Zevniki, Drage, Drašče ali Vrtni.¹⁷ Sledi izbran primer ledine Zev-

niki na Drnovem, kot najtipičnejše oblike njive s (po)vrtninami na obravnavanem območju, kjer so pridelovali zelje v stopnji po razsadu iz Flančišč. Poglejmo.

Zelniki, Zevniki

Med najtipičnejše njive s povrtninami na Drnovem sodi ledina Zevniki na prvi savski terasi pod vasjo. O tamkajšnji izjemni rodovitnosti priča izročilo o pridelovanju zelja, ki ga danes nekateri imenujejo *staro zelje*¹⁸ in pričevanja o posebnem tretiranju teh njiv (Rihter 2015, 25). Količino pridelanih zeljnih glav s teh njiv so merili v številu vozov oz. v *konicab*. Omenjajo se več sto litrske kadi kisanega zelja ter prav tako tudi prodaja svežih zeljnih glav v bližnjem hribovju, npr. v smeri Rake in drugih delov Krškega hribovja.¹⁹ Pričevanja o velikem pomenu zeljnega pridelka na Drnovem (npr. Počkar 1998, 287) ter o visoki stopnji znanja in dovršene ter obsežne pridelave zelja, govori podatek iz leta 1862, ki sicer nekoliko vzneseno pravi, da naj bi v drnovskem »hafnu«, tj. na današnji ledini Zevniki, pridelali dovolj zelja za vso Ljubljano (Rihter 2015, 25). Razširjeno in uspešno pridelavo zelja na Drnovem omenja tudi kronika sosednje župnije Videm ob Savi, iz leta 1880, ki govori, da na Vidmu zeljnih sadik niso vzgajali sami, temveč so jih kupovali v vasi Drnovo, v leskovški župniji na Kranjskem, po 30 do 50 krajcarjev za 100 kosov (Ripšl 2007, 154). Zevnikom po kvaliteti primerljiva ledina za pridelavo zelja in drugih povrtnin je bila na nasprotnem bregu stare struge, na ledini Breg, prostor med njima je nosil zgovorno ime – Med vrtni. Na Bregah so tem istim namenom, za razsad sadik služile ledine Vrtni, Barnopake in Drage. V vseh primerih je razvidna 100 do naj-

del im. Pasje polje, svojo ledino Zevnik, južno od vasi v zgornjem polju. Enako najdemo južno od vasi ledino Flančišče v vasi Vihre. Poglavitno jedro površin za flančišča in zelnike je tod nedvomno vezano na spodnje polje.

17 Tu omenimo, da toponimi Zevniki in Flančišče – obstajajo tudi v zgornjem polju (npr. Vihre in Drnovo), kjer so izvajali iste dejavnosti, kot v spodnjem polju. Vendar retrogradni pregled razvoja zemljiških deležev kmetij, ki so tam nekdanj obdelovala zemljišče, pokaže, da gre glede na ostale kmetije v vasi, za izrazito mlade ali vsaj relativno mlajše kmetije. Zanje, v času njihovega formiranja, v spodnjem polju ni bilo več prostora za pridobitev zemljiških deležev. Prav te kmetije si zato (čeprav redkeje), po vzoru iz spodnjega polja, urejajo zelnike/flančišča v izbranih in najrodovitnejših predelih zgornjega polja. Npr. na Drnovem ima relativno najmlajši vaški pre-

18 Tako so pravili neki vrtni zelja z odličnimi lastnostmi tako za solate kakor tudi za kisanje. Imelo naj bi drugačne lastnosti od t. i. Ljubljanskega zelja (Rihter 2015, 25) in ni enako t. i. varaždinskemu zelju. Ta vrsta zelja je po mojem poznavanju ohranjena le še na nekaterih drnovskih kmetijah, seme pa je vsaj v enem primeru preživelo celo nemško okupacijo, saj so ga izgnanci v času internacije v Nemčijo vzeli sabo in je bilo po vrnitvi v uporabi še naprej.

19 Informator TTR, STM, MIM, idr.

več 200-metrška oddaljenost od vasi. Takšne njive so bile deležne tudi izdatnejšega gnojenja in nasploh večje pozornosti.

Tako so na Drnovem usedline iz vaške Kilarjeve ali Jakšave mlake uporabljali prav za gnojenje dveh za pridelavo vrtnin najpomembnejših ledin Zevniki in Breg (Rihter 2014, 39).

Iz zelnikov v spodnjem polju se sedaj predstavimo v vasi, na stare savske ježe, oz. na vaška dvorišča, kjer se dvojnost življenja na meji obeh svetov pokaže, tokrat v še manjši obliki kot pri ravnokar opisanih flančičskih in zelnikih, to je v t. i. *zgodnjih* in *poznih gredah* ali *vrtilih*. Tudi ti so bili plod naravnih danosti in izbrane lege naselbin ter mikrotopografije posameznih dvorišč.

Zgodnje in pozne grede/vrtovi

Vpogled v mikrotopografijo planiranja posevkov na meji obeh ekoloških con, nam dajejo tudi pričevanja o hišnih vrtovih v vasi Brege, kjer se naselbinski deli severne polovice vasi deloma usedajo na pleistocensko teraso/zgornje polje, s spodnjimi deli dvorišč pa proti severu že prehajajo v poplavno ravnico/spodnje polje, značilno imenovano Vrta (Sl. 2). Vrtovi, kot deli spodnjih koncev dvorišč, so bili ograjeni s pletenimi plotovi iz vejevja, v katerih so bili značilni prehodi im. *prelozi*. Severna polovica vasi Brege, torej ta, ki je neposredno mejila na spodnje polje, je imela vrtove na senčni in vlažnejši, prvi spodnji terasi (Sl. 2). Južna polovica vasi, onkraj vaške ceste, pa je že v celoti stala na sončnejši, pleistocenski terasi, a s prepustnejšo, prodnato prstjo. Bistvo razlike v legi obeh vrtov strne informator z severnega dela vasi: »V južni polovici vasi je imel vsak svojo gredico skonca dvorišča, tam je bilo prej za saditi spomladi. Ti so imeli vse poprej, mi pa vse kasneje. Njim pa je ob suši vse prej vzelo kot nam. «²⁰ Po tem principu so torej tod ravnali tudi pri vseh drugih kulturah na večjih njivskih površinah.²¹ V 20. stoletju vsakdo seveda te možnosti ni imel. Mnoge po nastanku mlajše kmetije namreč niso imele deležev v spodnjem rodovitnejšem polju (prim. Rihter 2015, 34–52 in Sl. 16). Princip »po-

20 Informator VER.

21 Informator VER, TTR, RAD, FSI, idr.

znega vrta« (prim. Počkar 1998, 58–60) oziroma njiv, ki so vzdržale sušo ter tako zagotavljale pridelek, je bil tu tesno povezan s poplavno ravnico. Resen strah pred sušo, ki se najsiloviteje in hitro pokaže predvsem na zgornjem, peščenem polju (prim. Teppey 1971, 22) slikovito opiše naslednji stavek, ki se nanaša na zgornje polje: »Pri nas je namreč samo takrat dobra letina, ako naše brate preko Sotle zaliva voda, to se pravi: Ako poleti ali vsaj v času glavne rasti dvakrat ali trikrat na teden dežuje. « (D. S. 1930, 11).

O pripravnosti aluvialnih tal za intenzivne gojitvene potrebe na tem področju prvič slišimo v letu 1893 ko so ob Savi pri D. Skopicah želeli postaviti deželno trsnico – po napadu trtne uši – ki bi proizvedla 0,5 mio cepljenih ameriških trt letno.²² Po drugi svetovni vojni je trsnica pričela delovati, in sicer na ledini Marof.²³ Na tem mestu zgolj omenimo kmetijsko in gospodarsko intenziviranje poplavne ravnice, ki je sledilo v prvih dveh desetletjih po koncu 2. svetovne vojne in ki je vzpostavilo obsežne monokulturne nasade topolov in njiv s krmnini in semenskimi rastlinami na obeh bregovih reke save med Krškim in Brežicami.

Prisotnost ali bolje rečeno neposredna bližina mokrega sveta je bila za preživetje v ravnici ključnega pomena. Poglejmo sedaj поблиže različne vidike življenja z mokrim svetom.

Mokri svet Vrbine

Mnogo najnižjih predelov poplavne ravnice so v 19. stoletju uporabljali kot pašnike (Rihter 2010, 34). Pašniki so tod ob izteku fevdalne dobe zajemali nekaj sto hektarjev različnih kakovostnih razredov. Med njimi so bile tudi mrtvice in območja s talno vodo na površju.²⁴ Skupnih pašnikov (kot katastrsko vodene kulture) na zgornjem polju v k. o. Drnovo, razen redkih izjem tedaj

22 Dolenjske novice (1. 5. 1893).

23 Informator ZXF.

24 Glej franciscejski kataster za k. o. Drnovo – grafični del (mapni list VI), abecedni seznam posestnikov, zapisnik zemljskih parcel in cenilni elaborat; za k. o. Krška vas – zapisnik zemljskih parcel, abecedni seznam posestnikov in in cenilni elaborat ter za k. o. Leskovec pri Krškem – grafični del (mapni list VII), abecedni seznam posestnikov, zapisnik zemljskih parcel in in cenilni elaborat (gl. *Literatura*).

skorajda ni bilo (Rihter 2015, 37). Sredi prve polovice 20. stoletja so bile največje pašne površine, še vedno omejene na poplavno ravnico. Med njimi so bile ponekod še vedno odprte vodne površine s talno vodo in tudi mrtvice. Različne oblike vodnih površin so pestrile okolico, v okviru paše pa so bile pomembne predvsem zaradi napajanja živine (Vodopivec 2008, p. 72).

Do leta 1941 je obstajala učinkovita izraba mokrega sveta tam, kjer so bile vodne površine še prisotne. Glede na oddaljenost od naselbinskih delov je šlo po naši presoji (s kriterijem možnosti za koriščenje) za 4 skupine vodovja, ponekod brez izrazitih meja pri prehodu iz ene oblike v drugo:

1. vodne površine v neposredni bližini vasi ali znotraj njenega obsega (vaške mlake, talna voda),
2. vodovje znotraj obsega vaškega polja ali na njegovem obrobju (talna voda, stalni (potok) in občasni izviri),
3. voda v oddaljenih pašnikih Vrbine (mrtvice) in
4. glavni tok Save (tekoča voda).

V vseh naštetih conah so se odvijale različne oblike paše in številne druge dejavnosti, ki jih predstavljamo v nadaljevanju.

Mokro godenje lanu

Mokro godenje lanu v mrtvici je bilo v obravnavanih vaseh do slej izpričano le na G. Skopicah na ledini Spina, kjer so to opravilo dokumentirano izvajali še v 1930-tih letih. Povsod drugod so v tem času izvajali le še vlažno godenje lanu na travnikih ali njivah v neposredni bližini vasi. To povezujemo z dejstvom, da so mrtvice v večjem številu tedaj obstajale le še na skopiškem. Danost so s pridom izkoriščali, seveda premišljeno do drugih odprtih vodnih virov, v katerih so napajali živino ali prali tkanine. Znano je namreč, da namakanje lanu poleg smradu, povzroča tudi toksikacijo vodnih virov (prim. Hoffmann 1996, 645; 2008, 48). Tozadevno je pomembno, da je na Spini, poleg ene večje vodne površine, obsta-

jalo še nekaj manjših, nepovezanih vodnih površin ob poti na Gorenje prude:

Spina je bila živa v vseh obdobjih leta. /.../
 Dolga je bila do 150 m in široka 30 m. /.../
 Na bregu struge /.../ je peljala pot na Gorenji prud. V tej brežini je bil tudi kos poti do vode. Tu so kmetje pripeljali namakat lan. Na desno stran, za brežino, je bila zelo globoka voda. Tam so na posebno pripravljene, zbiti in z bekovimi šibami povezan les, nalogali pripeljani lan. (Lan je bilo treba populiti, ga skrbno zlagati v pesti, ker so se kroglice z glavicami sprijele skupaj in se niso dale več ločiti. Po tem smo te pesti /.../ skupaj, na vzkriz, zložili in snop zvezali. Te snope smo postavljali v rastave, ampak ne kot druge vrste žita, te smo zlagali pokonci, na glavice. /.../ Preden so jih zložili v vodo, so jim morali na posebnem grebenu potrgati glavice – to je bilo laneno seme, ki se sedaj že trosi po kruhu pred peko in v še veliko drugih stvari daje.). Čez te snope so položili težke trame, nanje pa še težke kamne, da jih je prekrila voda. /.../ Po približno treh tednih so šli in ta lan iz vode naložili na voz ter ga pripeljali v bližino doma na travnik. Za to je bila najbolj primernejša jesen z meglo. Z voza so jemali snop za snopom ... (Vodopivec 2008, p. 77–78²⁵).

S posevki lanu in konoplje so praviloma v vseh vaseh povezane tudi skoraj izključno njive v poplavni ravnici.

Ribolov

O t. i. športnem ribolovu v času pred 1945 na območju naše obravnave, ne poročajo nikjer. Savski ribolov je bil v drugi četrtini 20. stoletja tod predmet zakupa, z njim pa so se ukvarjali različni posamezniki. V obravnavanih vaseh so to bili brodniki in tisti z malo ali nič zemljišč, vendar ne množično. Iz vasi bližje regulirani Savi (Brege in Mrtvice) je poimensko znanih nekaj ribičev, ki so lovili ribe za blagovno menjavo. Navkljub temu je bilo na individualni ravni posameznih

25 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 25–26).

kmetij obvladovanje številnih ribolovnih veščin zabeleženo marsikje.

Poglejmo sedaj ugotovitve o stanju voda in zmožnostih za ribolov v vaseh od zahoda proti vzhodu. Na Drnovskem spodnjem polju zaradi nestanovitne narave zastalega vodovja (nihanje talne vode) in drugih dejavnikov (tacanje živine in prisotnost domače perjadi) stalno prisotnih rib v 20. stoletju ni bilo nikjer. Na območju Breg smo glede na število mest s stoječo ali zastalo vodo (npr. Velike vode, Globajnk ali Zlatičje), pričakovali, da bomo tam našli pričevanja o prisotnosti rib in njih ribolovu (Rihter 2010, 31), sedaj pa je na podlagi dodatnih pričevanj že jasno, da tu v tridesetih letih preteklega stoletja ni bilo rib, razen krajša ali daljša obdobja za poplavami, kjer je šlo za naplavljenе ribe, ki so jih za hrano seveda pobirali iz kotanj.²⁶ Tukajšnji manjši obseg talnega/zastalega vodovja in s tem povezani nestanovitni življenjski pogoji, so onemogočali preživetje in reprodukcijo ob povodnji naplavljenih rib. Vsa pričevanja o ribolovu na brižanskem, so torej že vezana izključno na glavni savski tok. To je razvidno tudi po izpričanih ribolovnih vrstah v vasi Brege: somi, veliko belic velikosti do 30 cm in občasno sulci (Rihter 2010, 31). Nasprotno pa na Vihrah, v t. i. vihranski vrbini, kjer so bile mrtvice tedaj še ohranjene (npr. na ledini Struga/Spina), še zlasti pa na več mestih na območju obojih Skopic, v t. i. skopiški vrbini, je bil pravi ribolov v mrtvicah še zelo razširjen. O vodnatosti in življenjskih pogojih tamkajšnjih mrtvic pričajo omembe ribjih vrst in temu prilagojena ribiška oprema, kakor bomo videli v nadaljevanju. Poglejmo sedaj natančneje pričevanja o ribolovu v posameznih vaseh, od tistih z bolj osušenimi mrtvicami, kjer so ribolov izvajali le še neposredno ob reki (Brege), do tistih, ki so v okviru svojega polja še imeli mrtvice (Vihre, G. in D. Skopice).

Na Bregah sta bila ribiča Salmič in Zorko. Salmič je bil tudi brodar in kadar ni imel vožnje, je lovil ribe. Takrat so ribe lovili na mrežo in ne na trnke. Ribe so menjali za blago, za kakšno moko ali drugo blago, nekateri pa

26 Informator OFL, IFS.

so jih že prodajali, npr. Salmič. Ribič Zorko si je sam pletel ribiške mreže. Lovili so na križ. Dobili so mrene in ploske, včasih tudi kakšnega soma. Največ je bilo ploskov.²⁷ Zorko je lovil tudi s sakom, največ je bilo ploskov, ki pa so vsi po nafti smrdeli.²⁸ Včasih so lovili tudi menke.²⁹

Z ribolovom so se na Bregah pred drugo svetovno vojno ukvarjali poleg Zorka, še Kočevar in Judež.

Ker so bili tabarharji so si na ta način služili kruh. Mama so od njih kupili ali menjali ribe za moko. Bile so to ribe velikosti do 20 cm in so imele veliko kosti.³⁰

V vas je pripeljal žive v posodi napolnjeni z vodo.³¹ Na Drnovem, pravijo, da so bile savske ribe malokdaj 25 cm velike, z njimi pa jih je zalagal stari ribič Zorko, im. tudi Zorkac z Breg,³² ki je lovil z mrežo.³³ Brižani so pobirali/lovili naplavljenе ribe v starih strugah tudi po poplavah.

Podobno je bil ribolov v vasi Mrtvice priložnostno vezan na predele v starih strugah, sicer pa ob glavnem toku:

V kakšnih globanjkih ali tolmunčkih so lovili, kjer je ostalo kaj rib. Šularu Martenk je imel tudi nekakšne hakle, pa šivanko lesenno³⁴ (prim. Sl. 3).

Pletenja mrež so se pri nejm učili še v povojnem času.³⁵ Sicer pa je bil omenjeni mož tudi eden izmed brodarjev na brižansko-mrtviškem brodu, ki je v Vrbini, najverjetneje v bližini broda, po pričevanju živel v nekakšni zemljanki.³⁶ Splošno znan pa je bil tudi kot ribič. Pri brodu je bila kasneje tudi brodarska hišica.

27 Informator IFS.

28 Informator CAR, SJR.

29 Informator RIB.

30 Informator VER.

31 Informator BAS.

32 Informator TTR.

33 Informator PLO.

34 Informator KHR.

35 Informator RMI.

36 Informator RMI.

V Vihranski vrbini je bil, za razliko od do slej omenjenih področij, že možen ribolov v mrtvici celo še nekaj časa po 2. svetovni vojni:

Kadar je Sava prinesla ribe s poplavami ... Tam, kjer smo rekli Spina, kjer je bil tisti globok jarek, smo imeli mrežo na locnih napeto in smo je sem ter tja vlačili po vodi in jo dvigovali. Ko se je voda pomešala z muljem je bilo manj kisika v vodi, ribe pa so po tem kar glave molile iz vode. In kaj je še bilo tam? Pijavke! Ko si hodil po blatu, so se te prijele in dokler se ni napila, se ni spustila.³⁷

Ribolovni tereni na skopiškem so bili za razliko od omenjenih vasi mnogo bolj pestri. Ribolov je bil mogoč na številnih mestih, tako ob Savi, kakor tudi v mrtvicah, npr. na predelu Spina in Amerika, predvsem pa na ledinah vzhodno od predela Studenec. To območje se je polnilo s tamkaj (na Studencu) izvirajočo vodo, ki je v obliki potočka odtekala po opuščenih savskih strugah severno od ledine Patarsko, Lastine in Gladiš, in sicer preko ledin: Perišče, Dolenji prud, Marlenček in Šlegel (Mali/Veliki),³⁸ kjer se je izlival v Savo (Rihter 2010, 27 in 31). Morfologija starih savskih strug na njegovi poti je narekovala ustvarjanje blatnih tolmunov in plitvih prehodov s tekočo vodo. Za prve poročajo o izobilju rib in pijavk, na drugih pa so bili zaradi plitvin ustvarjeni prehodi, ki so vodili v notranjost Vrbine, k reki. Prehode za pešce so kazali na dnu položeni večji kamni. Kot taki pa so bili priročni za pranje tkanin (stepanje), kar so tu dokumentirano tudi izvajali (gl. *Pranje...*). Potoček je presahnil pred več kot pol stoletja, vendar po večjih povodnjih, ko se za kratek čas poustvarijo (v oziru vodostaja v zaledju ravnice) nekdanjim podobne razmere, se na ledini Studenec ponovno vzpostavi izvir, ki po okoli 3 tednih presahne, npr. povodenj 2010 in 2012. Voda priteka (brizga) pod pritiskom navpično iz dna struge, navadno iz ene večje luknje (globina 120 cm, širina 0,5m), ki se pri tem oblikuje ter iz nekaj manjših v neposre-

37 Informator PAT.

38 Informator RCD.

dni bližini³⁹. Prav takšno stanje pa opisujejo tudi ljudski spomini na Drnovem, ob pričetku zalivanja stare struge pod vasjo (Gl. *Lomljenje ...*).

Na ledinah vzhodno od Studenca so lovili krape in *šlaje* (linj; *Tinca tinca*) tako, da so mreže vlekli k sebi.

Med Prudi in Marlenčki so bile ščuke, krapji in pijavke ... V močvirnem svetu so grnali po vodi in v saku so imeli velike krape in šlaje ...⁴⁰

Na ta način so dobili po okoli 5 do 6 rib.⁴¹ Voda je bila tu blatna in gosto poraščena, ob njej so pasli kobile, ki jim je voda tedaj segala do vampa in kadar so prišle ven, so jim morali z nog pobirati in stiskati pijavke⁴² (gl. tudi Rihter (2010, 31). *Studenc – tu je voda tekla, notri so bile ribe, /.../ stric je lovil ribe na Perišču*⁴³. V bližnji Borovini se je predel imenoval Žokalova amerika, kjer je bila stalna voda. *Pred 80 leti so se nekateri tam kopali, drugi pa lovili ribe.*⁴⁴ Dolenjeskopiški pastirji so ribe lovili v kotanji Veliki šlegel ob ob Savi pri pašniku Spinca. V toplih dneh so navadno slekli del oblačila, jih na odprtih koncih zvezali s srebotino ter jih uporabljali za lovljenje in prenos rib. RIBE so čistili ob glavnem toku Save v čisti vodi, pekli pa na ognjišču iz blata.⁴⁵

O življenjskem okolju *šlajev* na območju Studenca in Perišča v tridesetih letih preteklega stoletja piše Uršula Vodopivec:

Ta vrsta rib se zadržuje v vodi z resjem. Njih loviti na že omenjeni način zaradi resja ni mogoče. Oče si je plel takšne, imenoval jih je bobne, koše so rekli nekateri. Spravil si jih je v Vrbini, pod noč pa jih je šel nastavit. Potlačil jih je med reso, navlekel nanje tisto dolgo travo in odšel domov. Zgodaj jutraj je že moral iti pogledat, če je kateri (šljaj, op. J. R.

39 Stanje dokumentiral avtor prispevka 3. 10. 2010, 27. 10. 2010 in 8. 11. 2012.

40 Informator RCD.

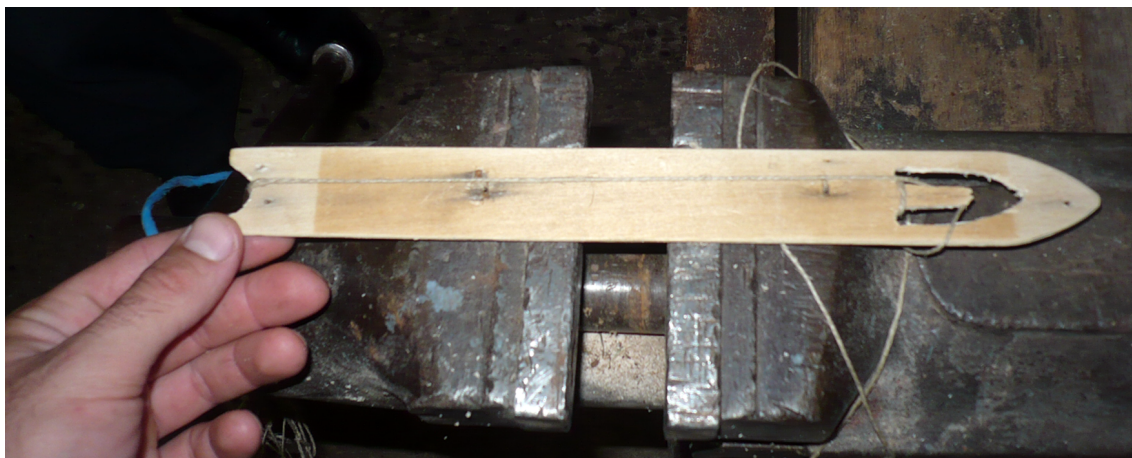
41 Informator RCD.

42 Informator RCD.

43 Informator SZP.

44 Informator RCD.

45 Informator ZHK.

Slika 3: Lesena šivanka iz topolovega lesa za pletenje ribiških mrež, kakršne so uporabljali stari skopiški ribiči rojeni še v 19. stoletju, je po spominu izdelal Branko Srpič z Dolenjih Skopic. Foto: J. Rihter, 8. 8. 2011.

) že splaval v vabo, da jih je pobral in odnesel domov. « (Vodopivec 2008, p. 67–68⁴⁶).

Uspešen ribolov na gorenjeskopiškem, so zagotavljale tudi oddaljenejšje mrtvice, npr. Spina, že skoraj na robu Vihranskega spodnjega polja:

Spina je bila živa v vseh obdobjih leta. Ko je Sava rasla, je tudi v Spine napalvila ribe in so ostale tudi po tem, ko je upadla. /.../V tej mirni, stoječi vodi, so se rade zadrževale ščuke. (Vodopivec 2008⁴⁷).

Pozimi si je za ribolov napel mrežo, sak in boben. Kadar se je začelo pripravljati na dež, pa da so že bili v Vrbini, takrat se jim je kaj obesilo, sicer pa ne veliko. /.../ Kadar so šli na Spino – od tam so pa prinesli lepih rib. Enkrat se spomnim, da so prinesli dve veliki ščuki; ko so prvič nastavili sak, je bila takoj notri, pa še drugič in je bila že druga ujeta. Naši so lovili vse vrste rib, kakršne so se ujele. Čim boljšega okusa – tem rajši. Nazaj metali so le male ribice; kot sardine in še malo večje. Lovili so jih vsi, ki so se na to spozna-

li in če so imeli s kom. (Vodopivec 2008, p. 67–69).⁴⁸

Torbi v kateri so na skopiškem nosili ribe domov, so pravili *karnir*, ki je bil sešit iz domačega platna (Vodopivec 2008, p. 67–68). V bližini je bila tudi mrtvica Zlatič, ki je bila sicer znana, kot lokacija za zdravljenje s pijavkami, izpričana pa je tudi kot ribolovno območje.⁴⁹

Pomudimo se še nekoliko na tem območju s stališča modernih opazanj in se v naslednjem odstavku ponovno vrnimo k ribolovu. Na njihvah, ki so do danes nastale v strugi Spina, se v ornici občasno vidijo ostanki lupin rečnih školjk (*Unio* sp.). Struga Spina predstavlja ostanek zadnje aktivne struge t. i. skopiškega rokava⁵⁰ pred rečno regulacijo v 19. stoletju (Rihter 2009; 2015, 61–69; 2016a, 58; 2016b, 151). Opažanje se sklada z situacijo, ki je bila vidna leta 2016–2017 v tej isti strugi, nekaj sto metrov severozahodneje od Spine, kjer je ob izgradni jezcu za HE Brežice prišlo do uničenja Petrove škarpe ob njenem izklinu v Skopiški zaliv, v dolžini 300m. Pod uničeno su-

46 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

47 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

48 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 25).

49 Informator TXJ.

50 Savski tok najjužnejšega dela skopiškega rokava je pred savsko regulacijo zajemal ledine Gorenji prudi – Spina (G. Skopice) – Zlatič – Srednji prudi – Studenec – Perišce – Dolenji prudi/Marlenčki – Spinca – Veliki/Mali Šlegel.

hozidno krono nasipa Petrove škarpe, ki je prečno zapiral vhod v skopiški rokav, so bili na globini do 3 m vidni tako ostanki lukenj in lesenih pilotov – ostankov regulacijskih del (prim. Rihter 2016a, 58; 2016b), kakor tudi zamuljene leče nekdanjih rečnih nivojev dna z izdatnimi količinami lupin rečnih školjk.

Nadaljujemo s pričevanji o ribolovu. Tudi druga poročila s Skopiškega potrjujejo zgoraj izpostavljene lokacije in vrste rib: Na Skopiškem se je lovilo s saki in kadar je voda rasla se je *grnalo* po vodi. Skopičani so večinoma lovili ob glavnem toku na ledini Pod krči ali do Cesarskega (D. in G. cesarsko), kamor je sodil tudi rečni zaliv im. Skopiški zaliv. Lovili so *klece* (tj. pisanica), *zelenke* (tj. zelenike), *žagarčke* (t. s. ostrži), *šlaje* (tj. linje) idr.⁵¹ (gl. tudi Rihter 2010, 32). Uršula Vodopivec opisuje Skopiški zaliv, kot nekakšen zaton, ki se je običajno uporabljal za pranje pšenice. To mesto drugi opisujejo kot *jamo v Savi*, z imenom *Perina jama*.⁵² Kadar so na tem mestu ob spiranju žita nastavljali tudi sake, so ribe privabljali s trosenjem žita v vodo (gl. *Perišča*). Nadalje pravi tudi, da so nekateri ribe dvigovali iz vode s pomočjo *koze*. Ta pa je sestavni element ribolova z mrežo po metodi, tod imenovani *na križ*. O tej isti metodi ribolova govori tudi pričevanje: Mreže so pletli sami ali pa so jih od kje dobili. Lovili so v Savi s *štangami* in *locni*, pa so *dvigovali*.⁵³

Pranje tkanin in žit

Vasi so imele po regulaciji Save različno dolgo pot do reke Save. V tridesetih letih preteklega stoletja v vaseh zahodno od Viher žehte praviloma niso več prali na Savi. V vaseh tedaj ni manjkalo vaških štirn, pa tudi privatne so bile vse bolj pogoste.⁵⁴ Predvsem so na Savi še vedno spirali snetljivo žito in to opravilo je za sabo potegnilo tudi pranje rjuh. Konopljene ali lanene spalne rjuhe so imele ravno pri tem opravilu ključno vlogo oz. so bile sestavni del tega opravila. Pred

dejanskim pranjem so jih namreč najprej izkoristili še za grobo sušenje spranega žita na prodišču, nakar so bile končno oprane tudi same. Gljivam žitnih sneti, so se ob dozorevanju spore spremenjale v temen prah, kar je imelo za posledico temno obarvanost oziroma zaprašnost tudi sicer zdravih žitnih zrn. Takšno žito je zavrnil vsak mlinar, zato so bili viri tekoče in čiste vode takorekoč nujni.⁵⁵ Čeravno v dobi številnih vaških štirn, smo spomine, še večkrat pa prvoosebna pričevanja o tem opravilu zabeležili pri domala vsaki hiši/informatorju.

V tem oziru je na Gorenjih Skopicah veljala nekoliko drugačna situacija, saj se je v eni od vasi najbližjih starih savskih strug, preko ledine Perišče, pretakala tekoča voda – studenčnica, ki je izviralna na ledini Studenec (gl. *Ribolov*). To danost so zaradi razmeroma majhne razdalje od vasi (ca. 700 m), napram tisti do Save, s pridom izkoriščali. Voz s tkaninami so pripeljali na Perišče, kjer so perice stale v vodi in stepale rjuhe.

Takrat, ko sem bila jaz na tem Perišču, je meni segala do kolen. Bila je lepa, sončna lega, voda topla, ozadje poraslo, da je delalo zavetje. Enkratno. Voda je bila razlita par metrov na široko. Stezo čez vodo so kazali zakopani kamni. V bližini so stali pa še trije nižji kamni, katere so uporabljale perice kot stojalo za njihova korita. (Vodopivec 2008, p. 65–66⁵⁶).

S seboj so odpeljali korita po katerih so tolkle in lug je tekel iz blaga ... (Vodopivec 2008, p. 64⁵⁷).

Na območju Perišča je bila voda prisotna voda še v 1960-tih.⁵⁸

Drugo lokacija za pranje perila na Gorenjskopiškem se nanaša na glavni savski tok, kot stranska dejavnost ob spiranju snetljivega žita.

51 Informator BET.

52 Informator TXJ, ZXF.

53 Informator RCD.

54 Informator STM, VER, idr.

55 Informator VER.

56 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

57 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

58 Informator ZXF.

Slednje opravilo je zahtevalo večje količine tekoče vode. V Gorenjeskopiški vrbini, na ledini Gorenje cesarsko, v bližini Skopiškega zaliva, sta bili v brežino vsekani dve dostopni rampi do vode (gl. *Gradbeni ...*):

Oče je pripeljal voz s konicami do praga, tu so naložili čeber z žehto. Mama je nanosila v drug čeber še tedensko perilo, v tretjega so pa nanosili še snetljivo pšenico, da jo je oprala v Savi. Ko je mama prala, sta oče in brat obrnila seno, jaz pa sem na naši obali (bili so lastniki travnika nad reko, op. J. R.) pazila sestri. Brat in oče sta navezala na travniku štrik, da sva midva z bratom obešala rjuhe in potem še ostalo perilo /.../ Midve z mamó sva zlagali rjuhe in perilo, ter jih pospravili v čebre, odvezale štrike, pospravile grablje. Moški so pa oprali in skrtačili v vodi konja in kravi ter jih napojili. No, oče pa je moral še pogledati v sak, če se je kaj slučajno zataknilo in je treba rešiti. Tako smo preživelí dan in se vsi oprani in okopani vrnili domov. (Vodopivec 2008, p. 65–66⁵⁹).

Nekaj deset metrov gorvodno od ravnokar opisanega mesta, so v zatonu, po Uršuli Vodopivec (ustno) imeli plavalci 6 stopnic za skakanje v vodo. To mesto oz. zaton, ki ga omenja, je po drugih virih prostor, ki so ga imenovali Perina jama na Savi (gl. *Ribolov*), drugod imenovan skopiški zaliv. V lokalni zavesti gre tu za eno najpomembnejših mest na toku Save med Krškim in Brežicami. Ta prostor je vsaj v 19. stoletju, najmočnejše zaznamoval stik t. i. krškega prekopa z skopiškim rokavom, ki je do tlej narekoval različne zgodovinske meje (Rihter 2009; 2015, 61–69; 2016a, 58; 2016b, 151).

Na Mrtvicah so v 19. stoletju še prali tkanine severno od ledine Stare vačke, v strugi, ki so jo imenovali Prudi. *To je bilo pred nami, kar so starši povedali.*⁶⁰ Brižani so prali pšenico, nekateri tudi perilo, na Sopin, na Sopini (im. tudi Sprud ali Prud⁶¹), kjer je deloval brižanski/

mrtviški brod in kjer je bilo rečno dno drobnoprodno. Tu so tudi napajali živino. Vsa ta opravila so opravljali na istem mestu, kajti drugod v brižansko-mrtviški vrbini, so bili bregovi že strmi, *ker so Savo gradili savski delavci.*⁶² Drobnoprodno rečno dno in plitvino povsod navajajo kot temeljni pogoj za izvajanje teh del. Tudi na Vihrah so prali pšenico v Savi, tjakaj so jo peljali običajno s kobilo.⁶³ Na Drnovem, ki je najbolj oddaljena vas od regulirane Save, je bila navada pranja žehnte na reki že zelo redka. Opravilo so opravljali največ 2-krat letno, snetljivo žito pa je na Savi spiral komajda še kdo, še zlasti ne, če so imeli pri hiši že štirno. Kadar so Drnovci vendarle prali žehto na Savi, so zapregli kravo in vse peljali na plitvino pri brižansko-mrtviškem brodu, kjer so v plitvini perice ožemale rjuhe.⁶⁴ Torej na isto lokacijo, kot Brižani in Mrtvičani v tem času. Ta predel je po savski regulaciji, zaobjemal še vse potrebne danosti tako za varen dostop, kakor tudi za nadaljnje delo, ki je zahtevalo plitvino in ustrezno rečno dno. Ob vse bolj strmih brežinah, ki so nastajale v letih po rečni regulaciji še zlasti na zahodnem delu obravnave, je bilo takšnih mest postopoma vse manj.

Lomljenje ledu in igre povezane z vodo

Tu je bilo v zimskem času tudi priljubljeno drsališče, kamor so v 1930-tih prihajali otroci raznih imenitnikov iz Krškega.⁶⁵ Drsali ali sličali⁶⁶ so s sličí, tj. z doma narejenimi drsalkami (Rihter 2015, 183, prim. Počkar 1998, 285), običajno iz lesenih polen okovanih s kosom železa ali žeb-lji, namesto vezalk pa so včasih porabili konjske cugle.⁶⁷ V toplejših mesecih so tu pluli s kadujami, tj. lesenimi kadunjami za šopaje (goljenje) prašiča (Rihter 2015, 183).

Dolenjeskopiški pastirji so igrali igre na ledu na Šleglih (veliki in mali). Za lomljenje ledu pa

59 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

60 Informator KHR.

61 Informatorja DIN, DIT, idr.

62 Informator VKC.

63 Informator RMI.

64 Informator BAS.

65 Informator DLJ.

66 Informator SJR, MIM, ANA, ZTD, idr.

67 Informator DLJ.

so bili skopičani angažirani v Brežicah, v Vrbini pod gradom.⁶⁸

Del iger je predstavljalo tudi plavanje. Na doleneskopiškem je imel Mali Šlegel plitvejšo vodo in je bil primeren za plavanje mlajših otrok, ker ni bil povezan z glavnim rečnim tokom. V Velikem šleglu je bila voda globlja.⁶⁹ Plavali so tamkaj tudi na območju Pruda in Amerike.⁷⁰ Brižani so se kopali v Savi na območju plitvine pri brodu.⁷¹ V vasi Brege se v zvezi z otroškimi igrami omenja plitva vodna površina na ledini Traminčki in Mlake pod vasjo, kamor se je v obcestni jarek ob nekdanjem jagnedovem drevoredu stekala vaška voda. Tu je prihajalo tudi do občasnega dviga talne vode.⁷² Drnovski pastirji so se kopali v vodi, ki je nekdanj zalivala jamo na Barovni pri ledini Za mlake.⁷³

Gnoj iz mokrih kotanj ob poteh

Med navadami manjših kmetov in sebenjkov v povezavi z mokrim svetom, je zanimivo še izročilo o »sebenkovem gnoju« z Breg, ki pravi, da so imeli sebenki iz drugih vasi, na brižanskem polju posejano po kakšno njivo koruze, ki so jo nato poželi, doma pa pokrhalo štroke. Stebla – koruzenco pa so nasekljali na koščke in zvozili v kotanje na blatnih odsekih ob poti pri Barnopakah in dalje ob Gmajni. Tam so pustili, da so z vozovi vozili preko in se je zmes dodobra pregnetla z muljem. Na ta način so tudi sebenki prišli do gnoja, ki so ga nato razvozili po njivi.⁷⁴ Gre za tod nekdanj razširjen princip namenske priprave kompostnega gnojiva v jamah – mlakah. V neposredni bližini naše obravnave, le onkraj Save, ga v župniji Videm leta 1880 opisuje Dragotin F. Ripšl, ko pri opisu hišnih mlak pravi, da se v njih zbira deževnica, mulj, blato, listje, lubje, kratko rezana drozga ipd, kar vse se porabi naslednjo pomlad za gnojenje mladih trsov (Ripšl 2007,

68 Informator TXJ.

69 Informator ZXF.

70 Informator RCD.

71 Informator IFS, IKC.

72 Informator EKC, VER, IFS.

73 Informator JAN.

74 Informator VER.

146). V bližnji Veliki vasi so v 30-ih letih preteklega stoletja za potrebe gnojenja praznili mlako ob potoku v ravnini, ki je vanjo prinašal listje iz svojega zgornjega (gozdnega) toka. Še stoletje pred tem pa je bil tik ob tej mlaki, na srenjskih površinah tudi zelenjavni vrt, pri čemer njegova bližina verjetno ni naključna. Na Drnovem so z muljem iz vaških mlak (Kilarjeva in Jakševa mlaka) pri nekdanjem sejmišču bogatili le najrodovitnejše njive ledin Zevniki in Breg (Rihter 2014, 39). Na Bregah izpričana navada izdelave gnoja ob mokrih obrobjih poplavne ravnice torej kaže, da ta proizvodnja ni bila rezervirana izključno za domače ali vaško okolje mlak, temveč se je lahko odvijalo tudi v poplavni ravnici, dlje od doma.

Živinska paša in napajanje

Živinska in konjska paša na obravnavanem območju je predstavljala najbolj razširjeno dejavnost. Zabeležili smo številna pričevanja o poteku in načinu paše ter kvalitetah in posebstih posameznih pašnikov. Paša je bila pretežno v domeni otrok in starcev. Temu prilagajene so bile ponekod tudi pašne razmere. Najmlajši otroci so pasli bližje domu, starejši dlje od doma v smeri reke Save. S pašo so bile povezana tudi različne pastirske igre in znanja, kakršno je izdelovanje igrač in lesenih izdelkov za domačo uporabo ter nabiranje zdravnih in drugih rastlin ter živali. Nekatere od teh omenjamo v pričujoči obravnavi. Zaradi obširnosti dejavnosti povezanih s pašo konj in živine, bodo te predmet ločene obravnave v prihodnosti. Trenutno izpostavljam napajanje živine.

Sestavni del živinske in konjske paše je torej napajanje. To opravilo je zahtevalo večje količine primerne vode. Njeno zagotavljanje na nivoju vasi, je v času brez vododvodne napeljave, zahtevalo veliko skrb in napore, predvsem pa tvorno terminsko usklajevanje udeleženih pri skupnih vaških vodnjakih.⁷⁵ Zato je bilo napajanje ob paši v poplavni ravnici nuja oz. njen sestavni del. Osnovna naloga tukajšnjih pastiric in pastirjev, je bila pašno žival v obe smeri pasti, nazaj grede,

75 Informator TTR.

ob poti, tudi napojiti.⁷⁶ V obravnavanem času je bilo to še skoraj povsod možno. Vendar so bile že prisotne številne ovire, npr. neprimernost vode ali pa težka dostopnost rečne gladine reke Save na nekaterih odsekih brižansko-mrtviške vrbine, kjer se je Sava v novem kanalu do tega časa že znatno poglobila. Do izraza so zato prihajale vodne površine med reko in vasjo.

Poglejmo sedaj topografijo teh voda. Na skopiškem območju je bilo na gorenjeskopiškem, okoli 150 m dolga vodna površina na Spini (Vodopivec 2008, 77–78), na ledini Sredji prudi, se omenjajo v mrtvicah trije *napajalniki* (Vodopivec 2008, p. 72, 77), to so omejena območja z vodo v stari strugi. O njihovi osnovni rabi zgovorno priča ime samo. Globina najmanj enega med njimi je zahtevala plavanje živine pri prečkanju (Vodopivec 2008, p. 77) in prav tako na ledini Amerika. Na doleneskopiškem so bile vodne površine primerne za napajanje na več mestih vzhodno od ledine Studenec, in sicer: Dolenji prudi, Spinca/Veliki in Mali Šlegel.⁷⁷ Te vode so dokončno presušile do 1960-tih let ali nekoliko kasneje.⁷⁸ V vaseh zahodno od skopiškega območja so bila takšna območja površinsko manj obsežna. Na brižanskem: na ledini Globajnk (kjer se zaradi nevarnosti terena ni napajalo živine), Velike vode, Zlatičje, občasno, v jesenskem času, še na predelu Ločica in Delečki. Vodnata je bila tudi ledina Pod vrbam. Na mrtviško-vihranskem je bila voda na ledini Struga, Pod belim bregom in morda še kje v bližini Petrove škarpe.⁷⁹ Na Drnovem le na območju Mlak in deloma na ledini Barovna. Druge drnovske mlake, npr. Kilarjeva in Jakševa, niso bile primerne za napajanje živine.

Paša gosi

Pred drugo svetovno vojno so bile gosi, poleg kokoši tod najštevilčnejša perjad, njihova paša je bila najbolj povezana z mokrim svetom v neposredni bližini vasi. Na Bregah, kjer naj bi bilo,

pred letom 1941 po pričevanju, več gosk kakor rac,⁸⁰ so poleg dveh s perutnino preobremenjenih vaških mlak, kjer je večja nosila značilno ime Račještališče, cenili čistejšje vodne površine lučaj od vasi, na ledini Mlake in Pod vrbe, v sklopu velike ledine Gmajne. Tu je izpričana tudi paša koz, od perutnine pa so se tu v največji meri pasle gosi, ki so tod našle kvalitetnejšo pašo, kot v umazanih vaških mlakah. Te so številčno prevladovalle nad racami, saj so jih – poleg mesa – cenili zaradi najfinejšega perja za postelnino in peruti za omela⁸¹ ter zaradi obrednega pripravljanja (božične) zdravilne maščobe. Nesoljena surova maščoba gosi v posodi, je bila na Bregah sestavni del jaslic in s tem božičnega blagoslova. Takšna se je stalila in se uporabljala skozi vse leto za zdravljenje. Gosjemu perju je po kvaliteti sledilo račje, ki pa je bilo že težje in manj zaželeno. Kokošje pa je zaradi svoje težine sploh veljalo za najslabše.⁸² Na Drnovem so za postelnino tedaj cofali perje še domala pri vsaki hiši,⁸³ dejavnost pa je pomenila tudi pomemben socialni vidik, zimskega družjenja predvsem ženskega dela domačije.

Na Drnovem so gosi in race zahajale v obe vaški mlaki, tj. Kilarjevo in Jakšavo. V njih je voda človeku segala do pasu, na gladini pa je od pregretosti in preobremenjenosti v vročih dneh plavala »zelená smetana«. ⁸⁴ Paša gosi je bila na Drnovem razširjena tudi na območju ledine Mlake v smer vasi Brege. Tam je šlo za večje in čistejšje vodne površine, kot posledice dviga talne vode (Rihter 2015, 183–185). Tod zelo razširjena vrsta domačih rac so bile t. i. gluhe race ali *mutke*, ki so bile običajno tudi letalke. Tudi domače gosi so bile tedaj vsaj deloma še leteče. Paša teh je bila prosta, človekova prisotnost ob paši pa nepotrebna. Največ gosi je premogel vaški predel Kot, ki je bil najbližje vaškima mlakama:

goske so bile iz Kota in so jih tamkjašnje ženske hodile gonit tam, kjer so bile poprej mlake pod vasjo ... (Rihter 2015, 169–170),

76 Informator VER, EKC, IFS.

77 Informator RCD, STM, XSX, idr.

78 Informator ZXF.

79 Informator PAT, PAJ.

80 Informator VER.

81 Sestavni del inventarja pri peči.

82 Informator VER, IFS, IKC, EKC, SOV, BAS, idr.

83 Informator BAS.

84 Informator VVK.

pa tudi obcestni del Fara, kjer so imeli do 25 gosi na hišo, ni zaostajal.⁸⁵ Preprost izračun pove, da je občasno šlo za stotine gosk, kakor tudi sicer poriča izročilo in spomini. Gosi so na pašo hodile tudi same v gosjem sledu ali pa so iz dvorišč nad staro brežino poletavale v mlake in se od tam pred večerom tudi vračale.⁸⁶ Opoldne so gospodinje prihajale k mlakam z žitnim zrnjem, da bi iz jate priklicale svoje gosi in jih nahranile. Pred večerom so jih prišle včasih ponovno iskat.⁸⁷ Preverjali so število vrnjenih gosi in po potrebi (manjkajoče), iskali v mlakah, kjer so navadno zaostale zaradi poškodb ali nenadne obolenosti.⁸⁸

O dobrih pogojih za rejo perutnine v Posavju v 2. polovici 19. stoletja piše Ferdinand Ripšl, za sosednjo, videmsko župnijo onkraj Save, kjer naj bi nekatere vrste pa so ob pitanju dosegale nenavadne velikosti. Gosi so naprimer pri pečenju dajale tudi 2 dunajska funta masti (tj. 1,12 kg). Sloves videmske perutnine je tedaj segal daleč preko meja Štajerske (Ripšl 2007, 158). Reja, kokoši, rac, gosi in puranov je bila nasploh značilna za Krško polje v času konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja. Prav tako prekupevanje z jajci, kjer se v Brežicah omenja »jajčni kralj« (D. S. 1930, 11), podobno tudi na Drnovem od koder je Vene Franc st. vozil jajca v Zagreb in v Trst (Rihter 2015, 176).

Gosi so bile še pred desetletji tod zelo pomembna vzrejna vrsta povezana z mokrim svetom. Z spremenjenimi navadami prebivalstva, modernizacijo dvorišč in novih podob vasi, opremljenih z elementi, ki so značilnejši za mesta ter z spremembami v dostopnosti do (nekdanjih) skupnih vaških površin in nenazadnje, z osušitvijo mokrega vaškega okolja, je reja gosi po vaseh skoraj povsem zamrla.

Paša (krškopoljske pasme) prašičev

V kolikor spregovorimo o paši prašičev v poplavni ravnici Krškega polja, pravzaprav govo-

rimo tudi o izvornem življenjskem okolju avtohtone krškopoljske pasme prašiča.

Krškopoljska pasma je predstavljala edino pasmo, ki so jo pred vojno tod redili,⁸⁹ pravili pa so ji *pasasta* sorta,⁹⁰ ki se ji je po vojni pridružila in pomešala še t. i. *hrvaška sorta*⁹¹ in druge (prim. Rohrman 1899, 9; Počkar 2001b, 577; Šalehar 2015). Zato pred obravnavo njegovega pašnega zaledja spregovorimo še nekaj o splošnih podatkih o povezavi te pasme z našim območjem.

Viljem Rohrman, ki prvi podrobno opisuje krškopoljskega prašiča, je izpostavil značilno območje njegovega življenjskega okolja pri Šentjerneju, ob Krki in ob Savi, na Krškem polju (1899, 9). Skupna značilnost v vaseh, ki jih našteva kot najpomembnejše pri vzreji krškopoljskega prašiča, je bližina mokrotnega obrobja Krakovskega gozda ali poplavnih ravnici Krke in Save. Drnovo poimensko izpostavlja kot pomembnejše vzrejišče, ob tem pa tudi kot enega štirih največjih središč za trgovanje s temi prašiči (Rohrman 1899, 9–10). Na Drnovem so bili namreč od leta 1855 dalje trije letni, veliki svinjsko-živinski in kramarski sejmi, na ledini Gmajna v stari savski strugi, in sicer: 12. marca, 24. junija in 29. septembra to so bili t. i. Gregorjev, Janezov in Mihelov sejem (Rihter 2015, 185–189). V 1920-tih letih so krškopoljske prašiče prodajali po 8–10 tednov stare na Notranjsko, Goriško, v Istro in v nemške avstrijske dežele, še poprej pa tudi na Gorenjsko in na Kočevsko (D. S. 1930, 11). S tem se naše območje krškopoljskih vasi, s poplavno ravnico in zaledjem rodovitnih njiv, opredeljuje kot temeljni življenjski okoliš krškopoljskega prašiča, kjer je bilo hkrati zadoščeno tako gojitvenin, kakor tržnim potrebam in kjer zlasti izstopa vloga vasi Drnovo. Vas Drnovo, ima za razliko od ostalih petih v sklopu naše obravnave, ohranjene še nekatere prvine stare poljske razdelitve, ki bi je bilo – če ne iz drugačnih razlogov – nemara vsaj zaradi povezave s krškopoljsko pasmo, nujno ohraniti kot tako. Poglejmo zakaj.

85 Informator EDA.

86 Informator DMD.

87 Informator EDA.

88 Informator DMD.

89 Informatorja TTR in STM.

90 Informator MIM, TTR, SJR, IFS, VER, idr.

91 Informator IFS.

Krškopoljčeva anatomija kratkega in močnega vratu z močno razvitim rilcem, pripravnim za pašo (Rohrman 1899, 10), pravzaprav kaže na mokrotno okolje v katerem je živel in se razvijal. To okolje, kot smo videli v uvodu, zaradi človekovih posegov v prostor danes ni več ohranjeno. Ohranjeni pa so zadnji segmenti tedanje, stare poljske razdelitve pri Drnovem (Rihter 2015), ki izvira še iz fevdalne dobe, ki pa je prav tako sestavni del z rejo tega prašiča povezane pokrajine. Tako se je na celotnem obravnavanem prostoru spodnjega polja med Dolenjimi Skopicami in Drnovim, do dandanes z originalno poljsko razdelitvijo na delce, ohranilo komaj za vzorec polja, to je približno 1,5 km² spodnjega polja severno pod vasjo Drnovo. Gre za edinstven preostanek mozaične pokrajine, ki v zadnjih letih posepešeno izginja z intenziviranjem kmetijstva. Upamo, da bo ta ostanek starega polja v poplavni ravnici kmetijska in turistična stroka ob spodnji Savi, predvsem pa v občini Krško, če ne drugače, ob razvijanju projekta Črno-belo bogatstvo s Krškega polja, katere končni cilj je razvoj nove lokalne turistično-kulinarične ponudbe-produkta, temelječe na avtohtoni slovenski pasmi krškopoljskega prašiča (prim. Šubic 2018), prepoznalo kot zgodovinsko izvirno zaledje reje in paše krškopoljskega prašiča ter staro delitev polja prav zato ohranilo in jo vključilo v celotno podobo t. i. »produkta« ali morda bolje, tudi v njegovo rejo. Reja krškopoljca je bila namreč tesno povezana z mozaično kulturno pokrajino in ni nikoli temeljila na intenzivnem kmetijstvu, kakršne predstavljajo in spodbujajo današnje, tod pred kratkim komasirane zemljiške površine. Drnovsko spodnje polje (trenutno, september 2019) torej še vedno, na celotnem krškem polju med Brežicami in Krškim, edino še ohranja avtentično podobo iz časa fevdalne ureditve zemljišča (Rihter 2015). Čeravno je takšna parcelacija za trenutne, tod porajajoče se intenzivne oblike kmetijstva, povsem nepriljučna, bi lahko šlo na Drnovem, ob prepoznavanju naštetih dejstev, kot ključnih in pomembnih za celotno podobo te avtohtone pasme, za posebno danost in za priložnost.

Del mozaične podobe drnovskega spodnjega polja bi se moral ohraniti, kot vzorčni del stare, krškopoljske kulturne pokrajine; toliko lažje, v kolikor bi se spojila s kakšno izmed neintenzivnih in ekološko vzdržnih kmetijskih dejavnosti, kakršno npr. zahteva avtentična reja krškopoljskega prašiča. Ozadje avtentične reje teh prašičev pa pomeni mdr. tudi neintenzivno pridelavo krme, s katero je krmljen. V praksi bi to lahko pomenilo spodbudo za oživitve kakšne izmed starih drnovskih kmetij, ki še razpolagajo z nekomasiranimi zemljišči na spodnjem polju, t. j. z okoli 10–12 parcelami v različnih delih spodnjega polja.

Za nazornejšo ilustracijo nekdanjega življenjskega okolja krškopoljske pasme, navajamo nekdanjim našim razmeram sorodne in še danes ohranjene poplavne ravnice iz sosesčine, dolvodno ob Savi na Hrvaškem, v parku Lonjsko polje. Tu še vedno izvajajo t. i. žirjenje svinj (pašo plovov) v hrastovih gozdovih, kakor tudi običajno pašo. Pašna živinoreja se tam izvaja na poplavnih travnikih, ki so hkrati tudi pomembna ribja dristišča. Velika okoljska pestrost se odraža tudi na številu živalskih vrst, ki tam domujejo. Zato ne preseneča, da je ravno tam koncentracija avtohtonih hrvaških živalskih pasem največja. Tu namreč domujejo turopoljski prašič, posavska gos, med konji – hrvaški posavec in hrvaška hladnokrvna pasma in slavonsko-sremsko podolsko govedo (Gugič 2006, 6 in 11). Takšna okolja so na našem prostoru že dolgo izgubljena, nekaj možnosti za ohranitev mozaične pokrajine pa je vendarle še ostalo, kakor smo pokazali in opozorili v zgornjem odstavku ter nadaljujemo v naslednjem.

Povrnimo se sedaj v mokro okolje Drnovega in pašo prašičev. Nekdanje mokro okolje obeh vaških mlak (t. i. Kilarjeve in Jakševe mlake), v stari savski strugi v sklopu skupnega pašnika Gmajna, je bilo tipično in za celotno vas osrednje mesto paše številnih živali. Zgoraj smo že omenili tukajšnjo pašo stotin gosi, ki se jim pridružujejo tudi race, med njimi pa so bili tudi prašiči:

na gmajnah so bile svinje, ki so jih kar nagnali na pašo in koder je bila trava, so se ustavile

in same pričele pasti. Njih paša je bila lahka, ker so bile ubogljive (Rihter 2015, 169–170).

Mirna narava in krotkost krškopoljskih prašičev je značilnost te pasme (Rohrman 1899, 10; prim. Počkar 2001b, 577). Na drnovski Gmajni se je pred drugo svetovno vojno zmeraj paslo nekaj svinj.⁹² Nekateri vaščani Viher so imeli možnost paše svinj v hrastovem gozdičku ob strugi pod vasjo (Rihter 2010, 30). Tam so ob in v stari savski strugi na SV delu vasi, na vaški zemlji, kjer je rasla robinja in grmovje, v času pred in po drugi svetovni vojni delom še pasli prašiče.⁹³

Na Bregah so se svinje pasle ob stoječi vodi na ledini Pod vrbam.⁹⁴ Izpričan je tudi spomin na svinjsko pašo »pred več kot sto leti«,⁹⁵ ki se je izvajala dlje od vasi, na območju močvirnega Globajnika in neposredne okolice, kjer naj bi se svinje tudi kalužale v blatu. V prid tej navedbi govori podatek iz leta 1893, ki pravi, da je neki Urbanč z Breg zahteval odškodnino mdr. za 6 svinj, ki jih v času vojaških vaj topničarjev ni mogel pasti.⁹⁶ Ker pa vemo, da je poligon za topničarske vaje na brižanskem spodnjem polju zajemal področje severno od vključno ledine Globajnk (Rihter 2016d), to pomeni, da se je brižanska prašičja paša tedaj, izvajala na pašnikih globlje od Globajnika proti reki Savi. Torej od vasi več kot 1 km globoko v poplavni ravnici (*Sl. 1*). V prvi polovici 20. stoletja pri Globajniku prašičev niso več pasli.⁹⁷ Prašičja paša na skupnih gmajnah je bila v Posavju nasploh običajnejša pred 1. svetovno vojno (prim. Počkar 2001b, 579), pa tudi drugod. Omenjena poročila o prašičji paši globlje v Vrbinu so torej sled starejših oblik reje prašičev, v našem primeru gotovo deloma povezane tudi z starejšo, manj osušeno podobo poplavne ravnice na območju zaledja Breg, pa tudi z spremembami v načinu kmetovanja. Na Kranjskem je prašičjereja prešla iz pašnega gospodarstva v hlevsko rejo v drugi polovici 19. stoletja. Prehod so pos-

pešile nove agrarne razmere v pomarčni dobi in večje izkoriščanje krmnih kultur in okopavin (krompir, koruza, pesa, detelja), ki so jih začeli na Kranjskem uvajati v skladu s fiziokratskimi prizadevanji. Povedano drugače, je prehod na hlevsko rejo, ki je bila sicer zahtevnejša, a donosejša, zahteval privatno lastnino, potekal pa je vzporedno z razkrojem fevdalne agrarne strukture (Britovšek 1964, 145–146).

Mokri svet in nadnaravno

Človekove dejavnosti v poplavnem svetu so spremljala tudi nadnaravna doživetja, zato je prav, da jih enakovredno predstavimo. Opazna so relativno pogostejša pričevanja o nadnaravnih doživetjih v poplavni ravnici in na njenih robovih, kakor na zgornjem polju. Časovni seštevek tistih dejavnosti v poplavni ravnici, ki smo jih že opisali in tistih, ki jih bomo v nadaljevanju, jasno pokaže, da je človek tam preživel več časa, kot na zgornjem polju. Prisotnost človeka v zgornjem polju je bila vezana večinoma na obdelavo njiv, oskrbo posevkov in na žetev. To seveda časovno ni bil majhen zalogaj, vendar v skupnem mnogo manjši, kot tisti, preživet v poplavni ravnici. Gibanje v poplavni ravnici v večernem in nočnem času, še zlasti pa v gluhi dobi noči, ki so jih občasno zahtevala različna opravila ali poti (npr. košnja, žetev), so človeka pogosto soočala z nadnaravnim. Tu se ne želimo spuščati v različne vidike razlag teh pojavov in povezav naprimer z različnimi mejami v prostoru, ki imajo v tradicijskih verovanjih pomembno vlogo (npr. Hrobat 2009; Mencej 2006) in so bile v tem oziru na območju Drnovega deloma že obravnavane (Rihter 2015, 206–285; 2017, 71–76). Predstavljamo zgolj kratek prostorsko umeščen pregled pričevanj o nadnaravnem, pričenshi na skopiškem območju.

Nekatere dolenjeskopiške kmetije naj ne bi prale perila ali svinjskih črev na Savi, zaradi prisotnosti Babe, tj. velikanke z dolgimi nogami, dolgim krilom in rdečo ruto, ki je prala na Savi. Temu so se nekateri izognili tako, da so raje hodili prati na bližnjo reko Krko.⁹⁸ Motiv velikanke, ki pere na Savi ali pa stoji z eno nogo levem

92 Informator VVK.

93 Informator PAT.

94 Informator OFL, IFS, EKC.

95 Informator OFL.

96 Dolenjske novice (15. 1. 1893).

97 Informator IFS.

98 Informator ZHK.

ali desnem bregu Save je tod sicer dobro znan in razširjen (Rihter 2015, 204). Vendar je običajneje povezujejo z dejanji, ki posegajo v arheološke ostanke, npr. prestavljanje rimskih kamnitih ostankov, kjer pa lahko to isto delo opravlja tudi moški lik – velikan (Rihter 2015, 204, 231 in 251). Na območju ledine Perišče v zaledju G. Skopic, so znana pričevanja o pojavljanju lučk v nočnem času.⁹⁹ Nedaleč od tu, na doleneskopiškem, na območju Luga, Marofa in Javšine, so gibanje v prostoru, v določenih smereh omejevale kače in tudi kača, ki čuva zaklad.¹⁰⁰ Prisotnost kače, sicer s človeško glavo, je znana iz zaledja Mrtvic na ledini Struga.¹⁰¹

Pričevanja o sledi božjega kosca v žitu, sicer vidne le v času žetve, so, kakor se zdi trenutno, pogostejša za spodnje polje. Šlo naj bi za več deset metrov dolge ravne črte v žitu preko več njiv, ki so jih povezovali z onostranskimi, »božanskimi« znaki zadovoljstva nad dobro žitno letino. Pojav je bil omejen le na leta z dobro letino. Sledi, ki jo povezujejo z božjim koscem, opisujejo na Gorenjih Skopicah, Bregah in na Drnovem (Rihter 2015, 208). Z Breg je znana v spodnjem polju na ledini Mrtvišče.¹⁰² Nek nepojasnen dogodek v žitu na ledini Sarkovšče, ki je imel za posledico uničeno žito, je prav tako znan z Breg.¹⁰³ Vasi Brege prvi in najbližji skupni pašnik na območju ledine Gmajna, je bil na severovzhodnem obrobju omejen z vodnato in močvirno ledino Globajnk, kjer je po izročilu bival povodni mož. Njegova prisotnost je zlasti močno omejevala gibanje pastirjev.¹⁰⁴ Ob tamkajšnjem pomembnem razpotju, kjer ima »*baba noge narazen*«,¹⁰⁵ na zahodnem obrobju pašnika Gmajna ob poti na Remen, je znan prostor pojavljanja prikazni ženske s trugo (Rihter 2015, 254). Iz poplavne ravnice onkraj reke Save, je znan nočni kosce – prikazen, ki kosi na drugem koncu travnika na-

⁹⁹ Informator BET.

¹⁰⁰ Informator ZHK.

¹⁰¹ Informator XMR.

¹⁰² Informator EKC, VER.

¹⁰³ Informator KHR.

¹⁰⁴ Informator VER, EKC, IFS.

¹⁰⁵ Informator DIN. S tem izrazom opisuje križišče Y-oblike.

sproti dejanskemu koscu – pričevalcu (Rihter 2015, 268).

Pomembna prostorska točka je širše območje podružnične cerkve sv. Urha na Vihrah, ki stoji ob cesti, ki tam prehaja iz zgornjega polja v poplavno ravnico. Tamkajšnja nadnaravna srečanja zajemajo širok spekter izročil, ki se pojavljajo med ledino Pri križi in cerkvijo. Med njimi je zlasti zanimiva prikazen nevarne divje svinje z 12 mladiči ter izročila o prestavljanju cerkve, utopljenem dečku v jezeru, naplavljenih cerkvenih vratih, o lesenem gradu in drugih nenavadnih doživetjih (Rihter 2015, 240), pridružujejo pa se jim še z arheološkimi ostanki povezana izročila o rimskih vratih (Rihter 2017, 64). Približevanje cerkvi je bilo pri nekaterih skopiških hišah dovoljeno le v času maše na dan sv. Urha, ki je mdr. naznanil tudi pričetek izkopavanja mladega krompirja za hrano. Nasploh je bila tudi sama cerkev nosilka nadnaravnih pojavov, saj naj bi mimoidoči bili vedno znova vznemirjeni nad prižiganjem luči in občasno (ne)zastrtimi okni.¹⁰⁶ Vihranska ledina Brodišče pod Brežnicami, ki predstavlja večperiodno arheološko najdišče (Pergar in Rihter 2008, 297), kjer naj bi v času turkov deloval brod (Rihter 2010, 32–33; 2015, 278; 2016, 242) in ledina Zgorelo v poplavni ravnici, sta v izročilu povezani s čarovnicami, kot lučkami.¹⁰⁷

Z Drnovskega območja so znana številna pričevanja o nadnaravnih doživetjih, zlasti z območij, ki mejijo na poplavno ravnico ali pa so v starih strugah. Npr. o divji jagi v strugi na relaciji Drage–Gauge–Žadovinec, o velikem človeku – nemem spremljevalcu na cesti ob strugi med drnovskim Belim bregom in Zevniki, ali mrtvecu, ki preko Drašč sledi koscem na ledino Remen, idr. (Rihter 2015, 254–260, 267). Izstopajoč prostor s posebno nadnaravno veljavo na tem območju izstopa ledina Gauge pri brižanskem Bellem bregu (Rihter 2008), severno od Drnovega, ki zajema staro savsko brežino, na križišču in stiku katastrskih mej. Tamkajšnjim različnim pojavom, od nočnih lučk, izročil o obešanju ljudi,

¹⁰⁶ Informator ZHK.

¹⁰⁷ Informator PAT, CAR.

o zbirališču čarovnic, o nasilnih čarovnicah, ki lovijo mimoidoče, do strašljivih zvokov, idr., se pridružujejo pričevanja o nenavadnih doživetjih tudi z ledin v neposredni bližini (Rihter 2015, 257–258, 262). Ledina Mlake, v stari strugi pod vasema Drnovo in Brege je bila splošno znana po nočnih lučkah, sam prostor na območju arheoloških ostalin Nevioduna, pa tudi kot zbirališče čarovnic (Rihter 2006; 2015, 244–245).

Številna pričevanja o nadnaravnih elementih v poplavni ravnici, torej logično odražajo intenzivnost človekove prisotnosti v njem, predvsem pa jo v percepciji prostora postavljajo enakovredno med sestavne dele vaških celot. Poplavna ravnica se torej tudi preko nadnaravnega ponovno kaže kot neločljiv in sestavni del vsake vasi.

Nabiralništvo

Sledijo opisi navad vsakovrstnega nabiranja rastlin in živali v poplavni ravnici, s kratkim dodatkom o lovu. Pri tem imejmo v mislih, da so bile ob tem na zgornjem polju le njive in zelo redki travniki, še manj pa je bilo pašnih površin. Z grmičjem poraslih površin skorajda ni bilo. Zato je bilo večina nabiralništva skoraj izključno vezana na poplavno ravnico. V nadaljevanju obravnave je delitev na hrano za živali in za ljudi vzpostavljena arbitrarno, za potrebe lažjega pregleda in drži le v grobem. Vemo namreč, da sta se obe skupini po namenu pogosto prepletali, najpogosteje v obdobjih pomanjkanja.

Hrana za živali

Podroben vpogled v nabiralništvo v poplavni ravnici pred letom 1941, nudijo pričevanja tedanjih sebenjkov, pa tudi kmetov, v zvezi z dopolnjevanjem prašičje krme. Tudi tu, kakor pri paši je ključno vlogo nosilo prav spodnje polje. Za robovi strug in ob mejnicah srenjskih pašnikov ter ob poteh, je bilo moč s prosto rastočimi rastlinami znatno dopolniti primanjkljaje krme, kar je prišlo do izraza še posebej spomladi, v času po setvi in pred žetvijo, ko je bilo pomanjkanje največje. Strah pred izgubo te možnosti ilustrira te-

danje ljudsko razmišljanje, ki je postalo sedaj, ob komasaciji zemljišč ponekod zopet aktualno:

Pravili so že tedaj, da ko bodo veliki kmetje strnili svoje njive skupaj, majhnim ne bo ostalo niti za kozo napasti ob poti.¹⁰⁸

Na Drnovem so pri neki dninarski hiši v 1930-tih za svinjski kotel¹⁰⁹ pleti po stari savski strugi ob njivah in mejah proti severu, vse do ledine Gauge. Nabirali so mladi *osc* (osat) in *modrušo*, ki naj bi cvetela »rdeče in zeleno«¹¹⁰ oz. modro, med žitom¹¹¹ ter *mlečk*, ki so mu pravili tudi *frouca*, kakor so imenovali spodnji del maka (*Papaver* sp.) v času pred razvitejm cveta. Na boljši zemlji, v *svižnatem*¹¹² na pašniku Barovna so nabirali še lapuhovo listje (*Tussilago farfara*), ki so ga svinjam kuhali skupaj s koprivami (*Urtica* sp.), bezgovim listjem (*Sambucus* sp.) in slakom (*Convolvulus arvensis*) skupaj z žiti.¹¹³ Pri neki drugi kmetiji na Drnovem so dopolnili kotel v kombinaciji kopriv, osata, *fravce* in slaka (*Convolvulus arvensis*),¹¹⁴ ponekod so v kotlu nad žito (ječmen in koruzo) dajali le lapuh.¹¹⁵ Lapuh je bil običajno sestavina kuhanih obrokov, surovega niso pokladali.¹¹⁶ Na Barovni so za kotel nabirali še velike liste *parkla* (verjetno *Heracleum sphondylium*), ki so ga skupaj s koprivami in bezgovimi listi kuhali nad ječmenom v pečeh.¹¹⁷

108 Informator SOV.

109 Z izrazom svinjski kotel označujem – kakor danes informatorji – svinjsko skuho, čeravno se je ta v času, ki ga obravnavamo, izvajala še skoraj izključno v krušnih pečeh v svinjskih loncih iz lončenine in ne v *kotlih*. Informatorji že zelo dolgo v te namene uporabljajo brzoparilnike, ki mu pravijo *kotel*. Sprva so ponekod imeli njegovo predhodno različico, tj. obzidano litoželezno posodo – *kotel*. S to napravo je povezan že tudi nov prostor, to je t. i. *svinjska kubna*, ki je bil tod, pred 2. svetovno vojno, kot zidan in samostojen prostor, še izjemno redka zgradba. Ena prvih je bila na Škrabčevi domačiji na Bregah že v 1930-tih letih., kjer je bil v istem času zgrajen tudi eden prvih objektov z armirano litobetonso stropno ploščo.

110 Informator TTR.

111 Informator EKC.

112 Rečne naplavine najdrobnejšega peska tod imenujejo *sviž*.

113 Informator TTR.

114 Informator ALS.

115 Informator VMA.

116 Informator IFS.

117 Informator EDA.

Slak so tod, med pleveli, poleg kopriv, prištevili k izdatnejšim krmilom. Na Bregah so kmalu po skopnenju snega za prašiče nabirali *ostk* (osat) in *frauco*, kasneje tudi *sunogo*, ki je rasla po nezoranih njivah. Našteto so pokladali prašičem večinoma surovo. Enako tudi *vodiko*¹¹⁸ ali *vodenko*,¹¹⁹ ki so jo želi po Vrtilih in ob močvirnih predelih.¹²⁰ Špela Pungaršek (Prirodoslovni muzej Slovenije) je *vodenko*, ki jo je v naravi poiskala Vera Jurečič z Breg, identificirala kot navadno krišino (*Parietaria officinalis*). *Sunogo*, ki jo je v naravi poiskala Elka Grilc, pa kot smrdljčko (*Geranium robertianum*) (Pungaršek, Š., osebna komunikacija, 10. 5. 2016 in 1. 7. 2016). Tudi *regač* (navadni svinjak, *Hypochaeris radicata*), ki se je na Bregah trebil iz travnikov in z njiv kot plevel, so dajali svinjam skupaj z navadnim regratom kar surovega.¹²¹ Za svinjsko skuho so na Bregah nabirali koprive in slak ter *ostk* (osat).¹²² Ob omembah osata dodajamo še, da so ga povsod tod uporabljali tudi za prvo pomoč pri urezninah (poleg lastnega urina) in drugih poškodbah na polju. Osat so zmehčali v dlani, da se je pocedil sok, ki so ga nanegli na rano.¹²³ Ob lapuhu kot krmi, je znana tudi njegova razširjena uporaba pri toaleti za veliko potrebo.¹²⁴

Ivanka Počkar je pri obravnavi različnih vidikov domače svinjereje v Posavju, med hranili zabeležila tudi koprive in lapuh (2001b, 578), v podobnih kontekstih krmljenja s kuho, kot smo jih zabeležili v naši raziskavi.

Hrana (rastlinska) za ljudi

Bezgovo cvetje in cevteje hacane ali gacje (tj. robinje; *Robinia pseudoacacia*), ki so ga nabirali ob poraslih brežinah, so tod povsod cvrli v tajgu (tj. jajčnem testu) za posladek. Omenimo še, da so donedavno njeno listje skupaj z vejami sekali

118 Informator IFS.

119 Informator VER, EKC.

120 Informator IFS.

121 Informator VER.

122 Informator VER.

123 Informator VER, EKC, TTR, idr.

124 Informator MIM, VER, ANA, idr.

tudi za krmo kuncem v prosti reji v hlevu,¹²⁵ ki so jih tod redili pred drugo svetovno vojno.¹²⁶ Pomladno nabiranje regrata (*Taraxacum Weber sp.*) in motovilca (*Varianella Mill. sp.*) po strniščih in drugod je bilo splošno prisotno še nedavno. Motovilec v času prve polovice 20. stoletja ni bil (skoraj) nikjer vrtni posevek, temveč samorasli strniščni pridelek, nabiral pa se je, kakor regrat, tudi za prodajo na trgu v Krškem. Najboljši regrat in najlažje dostopen (rahla zemlja) je izviral iz polja v poplavni ravnici. Pri regratu za živalsko hrano je ponekod šlo za temnozeleno, bohotno nadzemne dele regrata, ki uspevajo ob poteh in na travnikih. Teh večinoma niso uporabljali za ljudsko prehrano, kot je to v navadi dandanes. Še nekako do začetka 90-ih let 20. stoletja je bil tod bolj cenjen beli, podzemni del regrata, ki se je spomladi kopal ob robovih jeseni preoranih strnišč njiv ali travnikov ter deteljišč ali pa v krtnah. Regrat je spomladi pognal iz globine preko ornice na površje, pri tem pa ustvaril dolg bel podzemni del, ki je spominjal na radič. Mešane solate z regratom so tedaj v zgodnjepomladanskem času marsikje večkrat predstavljale glavno oz. samostojno jed celotne družine. V povojnem času so globoko koreninjen regrat v razmeroma mehki ornici običajno ruvali z vojaškimi bajoneti, ki so tod ostali še iz časov nemške okupacije. V 90-ih letih preteklega stoletja je regrat, kakor tudi motovilec, z njiv postopoma izginil skupaj z drugimi vrstami plevi, najverjetneje kot posledica uporabe herbicidov.

Nabiranje travniških kukmakov – šampinjonov na travnikih in strniščih žit v spodnjem polju ni mogoče, saj uspevajo izključno na zgornjem polju (pleistocenska terasa). V poplavni ravnici pa so nabirali predvsem štorovke na deblih topola. V okviru domačih vrtov pa največ na slivovih štorih.¹²⁷ Na Vihrah so jih nabirali pri belih topolih na ledini Podjagendi.¹²⁸ V G. Skopicah so spomladi v manjši meri uživali še listje gabeza (*Symphytum sp.*), ki so ga pome-

125 Informator TTR.

126 Informator VER.

127 Informator SJR.

128 Informator MRI.

šali v jajčno cvrtje, v poznem poletju pa na isti način tudi ob reki nabran divje rastoči hmelj (*Humulus* sp.) in še nekatere druge mlade poganjke rastlin,¹²⁹ med njimi npr. kopino tudi v čaju.¹³⁰ Podobno, v jajčnem cvrtju, na Bregah, le v zdravilne namene tudi *poljac* (*Mentha pulegium*) (gl. *Zdravilne ...*).

Še zlasti pastirji so dobro poznali oz. vedeli za rastišča plodonosnih grmovnic. Ob poti v Vrbino so na G. Skopicah obirali maline in drugo plodonosno grmičevje (Vodopivec 2008, p. 71–72). Sicer pa so se skopiški otroci v Vrbini sladkali še z »vlačicami«,¹³¹ kakor so imenovali neko vrsto jagodičevja (Rihter 2010, 30), pa tudi z medvedovimi hruškami (glog; *Crataegus* sp.), trnulami (črn trn), ipd.¹³² Na drnovskem območju so za prehrano nabirali tudi plodove črne in bele murve (*Morus* sp.) ter divjih češenj, ki so tod še dandanes razširjena drevesa. Murve so po izročilu ostanek sviloprejske dejavnosti povezane z velikovaško graščino (Rihter 2014, 79). Na Drnovem *tarnul* (črn trn) omenjajo za kuho marmelade (Rihter 2010, 33). Tudi iz gloga so ponekod kuhali marmelado,¹³³ iz češmina pa napravljali kis.¹³⁴ Pastirji z Breg so žvečili in (ali) jedli: češmin¹³⁵ (*Berberis vulgaris*), *trnule* (črn trn; *Prunus spinosa*),¹³⁶ *medvedove hruške*, lešnike (*Corylus avellana*), divje jagode (*Fragaria* sp.) *kopine* (robida; *Rubus* sp.), kislico (*Rumex acetosa*), *gartrože* (šipek; *Rosa* sp.), črna semena dobroletine (*Viburnum lantana*) in srkali cvetni med *kozjega zizka* (kovačnik; *Lonicera caprifolium*).¹³⁷ Preseneča redkost dreva tedaj, kakor še danes:

129 Informator STM.

130 Informator VMA.

131 Po mnenju Špele Pungaršek (Prirodoslovni muzej Slovenije) bi lahko šlo za plodove rumenega dreva (*Cornus mas*).

132 Informator TXJ.

133 Informator DIT.

134 Informator VER.

135 Informator VKC.

136 Informator EKC.

137 Informator EKC.

Na brižanskem je bil samo en dren proti le-skovski gmajni, kjer je še danes, uporabljali pa so ga za izdelavo butaric.¹³⁸

Izpričana je uporaba njegovega lesa, o uporabi njegovih plodov ne govori skoraj nihče. Za Breg se omenja, da so v Vrbini nabirali plodove neke vrste grmovnice za črnilo in liste za zdravljenje rdečike pri prašičih (Rihter 2010, 30), vendar nam v kasnejših pogovorih, teh rastlin ni uspelo identificirati. Ena od možnosti uporabe za črnilo je izpričana v okolici Trebnjega, kjer so za izdelavo črnila uporabljali črn trn (Papež 2010, 38).

Danes izginula cipresovka v Vrbini je brin (*Juniperus* sp.). Na vihranskem je bilo veliko brinja na pašnikih im. Cesarsko. Nekateri so brinove jagode nabirali in jih dajali v *šnopc*, večina pa ga je uporabljala pri dimljenju mesa.¹³⁹ V Gorenjeskopiški vrbini:

Brinove vejice smo hodili nabirat v Vrbino. Od Studenca v desno, približno 150–200 m, so na veliki površini rastle veliki grmi brinja in to je bilo zelo ugodno, ker je bil pri tleh in smo si ga narezali s trtnimi škarjami. Visok je bil približno 1–1,5 m ... (Vodopivec 2008, p. 69–70¹⁴⁰).

V Brižanski Vrbini je rasel na ledinama Mali in Veliki prudi (Rihter 2010, 30). Tako v skopiškem kot v brižanskem primeru je bilo njegovo rastišče v prvi polovici 20. stoletja tam, kjer so bili v 2. četrtini 19. stoletja ali še kasneje, rečne struge še pretočne, a so po savski regulaciji ostale suhe in puste. Kakor ugotavljajo domačini, je brin že v začetku 2. polovice 20. stoletja povsod tod postopoma izginil. Od začimb se na Bregah omenjajo rastišča *kimla* (kumine) na ledini Stare gmajne.¹⁴¹ V zvezi s tem je tod znano, da se kumina pojavlja na ilovnatih tleh, navadno na robovih Krškega polja, npr. ob vznožju Veniš, zato je pričevanje v primeru Starih gmajn zelo pomembno. Tam je šlo ob meji z Hančavimi Lastina-

138 Informator EKC.

139 Informator PAJ.

140 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

141 Informator IFS.

mi za strugo z ilovnato naplavino, v situaciji podobno, kakor je predstavljeno v poglavju *Ilovica* (gl. tam).

V raziskavi prehrane v 19. stoletju na Slovenskem, Gorazda Makaroviča, najdemo številne vzporednice z zgornjimi podatki in tudi prepletanje istih rastlinskih vrst tako v ljudski prehrani kakor tudi pri živalski krmi (prim. Makarovič 1991, 161–163). Prav tako sta tozadevno izpovedni raziskavi Borisa Kuharja iz srede 20. stoletja z območja Škocjana na Dolenjskem (Kuhar 1972) in Vilka Novaka (1947) za območje Prekmurja. Slednji je izpostavil tudi pomen zbiralnega/nabiralnega gospodarstva tako z etnološkega (Novak 1957, 19–20) kot tudi gospodarskega vidika in nekatera s tem povezana raziskovalna vprašanja (Novak 1957, 27). Vlasta Mlakar prinaša pregled tradicionalnih znanj o uporabi rastlin na Slovenskem (2015), kjer najdemo našim podobne ter številne druge primere uporabe rastlin.

Zdravilne rastline

Brižani so kot zdravilno rastlino cenili polaj ali polajc (iz nem. polei za *Mentha pulegium*), ki je rasla na gmajni Pod vrbami, nekoliko višje nad tam zastajajočo vodo, za razliko od sička (gl. Druge ...), ki je tam rasel neposredno ob vodi. Polajc je dišal kot meta in ji je bil tudi podoben, cvetel pa je modro.¹⁴² Na Drnovem so ga imenovali polaj in so ga nabirali na območju Gmajne na predelih v stari strugi.¹⁴³ Na Bregah: Jedli smo / ... /, če si bil bolan pa polajc z jajci.¹⁴⁴ Rastlino so osmukali in pekli z jajci, zato so pravili tudi: Polajc pa devet jajc! Ali pa: En poljac pa deset jajc!¹⁴⁵ Nekateri razlagajo pretirano količino jajc s tem, da se je šele tako lahko pojedlo sicer zelo grenak polajc, ki so ga uporabljali tudi proti driski.¹⁴⁶ Drugi pravijo, da je pomagal pri prehladu in za pljučne bolezni.¹⁴⁷ Zvočno podob-

142 Informator VER.

143 Informator EDA.

144 Informator EKC.

145 Informatorji VKC, VER, EKC in IFS. Obstaja več variant o številu jajc.

146 Informator IFS.

147 Informator EKC.

no ime za neko zelišče imenovano pelajc se pojavlja nedaleč od tod, v Gorjancih, in sicer v vaseh okoli Orehovca, kjer so poznali »čaj za moške iz »moškona«, »pelajca«, ki naj bi pomagal tudi pri prehladu. « (Sosič 2000, 243).

A že v sosednjih Mrtvicah so nekateri imeli istoimensko, vendar očitno ne enako rastlino, *polajc*, za t. i. *grdo rastlino*, ki naj bi povzročala glavobol. Nekateri so jo uporabljali kot repelent, za *žvadi tikute*¹⁴⁸ odganjati. Na Mrtvicah ga je bilo največ na Gmajni, a se je do danes zatrl.¹⁴⁹ Na Mrtvicah verjetno ni šlo za isto rastlino kot na Bregah, čeprav ju po ljudskem spominu družijo isto ime. Izginotje te rastline v brižanski vrbi ni domačini povezujejo s savsko regulacijo in posledičnim padcem talne vode.

Na brižanskem spodnjem polju so poznali na pustih tleh *rumeno deteljico*, ki so jo nabirali za zdravilni čaj,¹⁵⁰ cvetela je med prvimi cveticami že konec aprila na ledini Pliš–Zaroman¹⁵¹ in na ledini Remen.¹⁵² Po vojni so jo nabirali in sušili za farmacijo.¹⁵³ Rasla je tudi na ledini Flančišče in povsod na *ubožanih* travnikih.¹⁵⁴ Poznali so tudi belo deteljico, ki je imela »bel, resast cvet« za katero so pravili, da je za »en čaj«. ¹⁵⁵ Špela Pungaršek (Prirodoslovni muzej Slovenije), domneva, da bi lahko šlo v prvem primeru najverjetneje za hmeljno meteljko – *Medicago lupulina* ali pa za poljsko deteljo – *Trifolium campestre*, v drugem pa najverjetneje za plazečo deteljo – *Trifolium repens* (Pungaršek, Š., osebna komunikacija 6. 5. 2016).

Tavžentrože (*Centaurium Hill* sp.) so na brižanskem rasle na slabi zemlji severno od Zarenic in do reke Save.¹⁵⁶ Prav tako na Zaromanih tam, kjer so bila tla pusta. Bile so priljubljeno

148 Informator KHR. *Tikut* v pomenu tekut in *žvauđ* ali *žvad*, ki na Krškem polju pomeni domačo perjad, še zlasti kokoši. Npr. *žvauško* meso, v pomenu kurje meso.

149 Informator KHR.

150 Informator VER. Informator ne pomni v kakšne namene.

151 Informator IFS.

152 Informator EKC.

153 Informatorja IFS in VKC.

154 Informator VER. Ubožani travniki so slaborodni travniki.

155 Informator VER.

156 Informator EKC.

zdravilo moških za želodčne težave.¹⁵⁷ Vihrani so nabirali tavžentrožo na ledini Cesarsko in na ledini Toplica.¹⁵⁸ Na skopiškem so rastle po pašnikih, kjer so ostajale za kravami, ki so jih zaradi grenkobe puščale.¹⁵⁹ Na Drnovem so hodili po tavžentrožo (*Centaurium* sp.) na Barovno,¹⁶⁰ drugi pa na t. i. Vrbinske travnike, t. j. v Remen in Zaroman.¹⁶¹ Namakali so jo v žganju, uporabljali pa za obkladke in masiranje, sušili za čaj ali pa jo nosili prišito v rob površnika, da jih je varovala pred uroki. Če je bilo tavžentrože kako leto malo, so nabirali tudi rumeno cvetočo grenčico (*Blackstonia perfoliata*), ki je bila zastopana z dvema podvrstama, obe sta uspevali na drnovskih travnikih stare savske struge. Njuna grenčina, je pomagala pri umirjanju razdraženega želodca (Sonja Budna, osebna komunikacija 23. 11. 2016). Že leta 1851 je Valentin Plemel grenčico, tedaj imenovano *Chlora perfoliata* (Sonja Budna, osebna komunikacija 23. 11. 2016), nabiral na mokrih travnikih v stari savski strugi pod Drnovim – kakor je izpostavil – le lučaj proč od rimskodobnih ruševin (Plemel 1862, 128),¹⁶² najverjetneje na ledini Mala barovna.

Na dolenjeskopiškem, na ledini Marof je rasla arnika (*Arnica montana*).¹⁶³ Iz šentjanževke (*Hypericum perforatum*) so na Bregah napravljali šentjanževo olje, ki so ga dali na sonce, *da je rdeče ratalo*.¹⁶⁴ Šentjanževka je rasla na koncih njiv, kjer je bila stara savska brežina, npr. na ledini Stari tramleki. *Tam, skonca je bilo vsesorte rož*.¹⁶⁵

Na Drnovem so nabirali materino dušico na drnovskih Flančiščih ob robu ledine Barovna. Pri nekaterih hišah so jo, poleg siceršnje rabe za zdravljenje prehladov, s posebno recepturo uporabljali tudi za umiritev driske.¹⁶⁶ Glog so nabi-

rali v času cveta za probleme s pritiskom.¹⁶⁷ Za domače zdravljenje so Drnovci v Vrbini nabirali »češmigono« (češmin) in »babji zob« (šipek) ter lipove cvetove (*Tilia* sp.) (Rihter 2010, 30). Pri neki hiši na Drnovem so po obnovi med vojno požgane domačije pastirjem naročili, naj jim prineso iz Vrbine mlado lipo, da bo hiši v okras, za senco in za čaj.¹⁶⁸ Ob poteh, na suhem je rasel *rmanc* (rman; (*Achillea* sp.)), ki so ga uporabljali za čaj in za zdravljenje razpokanih nog¹⁶⁹ ter kot nujno sestavino piče za mlade račke.¹⁷⁰ Na pašniku Barovna so nabirali tudi *gladeš* (*Ononis* sp.) in ga uporabljali za odvajanje vode iz telesa¹⁷¹ in za lajšanje težav z ledvičnimi kamni.¹⁷² Brižani so ga na Gmajnah kosili skupaj z ostalim travinjem za steljo, ker ga živina ni marala (gl. *Stelja*).¹⁷³ Vihrani pa so njegove korenine uporabljali za zdravljenje konj in ledvičnih kamnov, nabirali pa so ga na ledini Cesarsko.¹⁷⁴

Na Mrtvicah so v Vrbini, ob poteh, na pustih tleh nabirali *vrtič* (*Tanacetum vulgare*). Uporabljali so ga za zdravljenje živine, kadar jo je napihovalo. Nabirali so ga na ledini Prudi severno od Starih vačk.¹⁷⁵ Vrtič so na D. Skopicah sušili in kobilam dajali med oves, za boljše odvajanje blata in za siceršnje zdravje.¹⁷⁶ Iz Drnovega je znan podatek o nekdanji uporabi vrtiča za mehansko razširjanje materničnega vratu za sprožitvev prekinitev nosečnosti (Sonja Budna, osebna komunikacija, 26. 11. 2016). Na Bregah so vrtič uporabljali za teleta, če so imela drisko. Iz cvetov so kuhali čaj. Nekateri ga imajo tu sedaj za okras v vrtu, nekdanj pa so bila njegova rastišča ob brežinah, kjer niso kosili ter ob grmovju in ob po-

157 Informator VER.

158 Informator CAR.

159 Informator RCD.

160 Informator BAS.

161 To pomeni na območje vasi Bregre, na predel Remen in Zaroman.

162 Za ta podatek sem hvaležen Sonji Budna.

163 Informator SUT.

164 Informator VER.

165 Informator VER.

166 Informator TTR.

167 Informator EDA.

168 Informator TTR.

169 Informator TTR.

170 Informatorja MIM in VER.

171 Informator VVK.

172 Informator PLO.

173 Informator VKC.

174 Informator PAT.

175 Informator KHR.

176 Informator RCD.

teh.¹⁷⁷ Na Vihrah so ga uporabljali proti driski za prašiče in za živino.¹⁷⁸

Kot mažo so na Mrtvicah pripravljali gabezove korenine, ki so jih prepražili na maščobi.¹⁷⁹ Na Drnovem so gabezovo mast (iz gabezovih korenin) uporabljali za težko celeče se rane, ozebljene in preležanine (Sonja Budna, osebna komunikacija, 26. 11. 2016).

Za boleznj srca so Mrtvičani nabirali glog in trnulo ali trnuluc (črni trn), ki je rasel na (mrtviški) Barovni, Draščah in na Prudih.¹⁸⁰ Glog so uporabljali za zdravljenje težav povezanih s srcem, kuhali pa so ga v čaju. Nabirali so tudi šipek, ki so mu tam pravili divja gajtroža.¹⁸¹ Iz čičmigone (češmin) so po vojni delali tudi kis. Gladeš so kopali za zdravila na ledinah Stara vačka in Prud.¹⁸² Na Bregah je na predelu Gmajna rasel na več mestih (gl. Stelja).¹⁸³ Za drisko so na Mrtvicah nabrali hrastovo lubje.¹⁸⁴ Podobno so tudi na Vihrah zdravili drisko svinj s hrastovim lubjem.¹⁸⁵ Sladke koreninice so na Vihrah rasle na ledini Pod belim bregom.¹⁸⁶ Na brižanskih pašnikih je rasel tudi bodeč kačji stric, kot pravijo, dveh vrst, in sicer visok, ki je cvetel rdeče ter nizki z belim cvetom, ki je kazal vreme.

Rastlinje za okras

V veselje in za okras so predvsem pastirice v 1930-tih letih na brižanskem, nabirale različne rože, predvsem je izpričano veselje do nabiranja orhidej, ki jih opisujejo takole: V Zaromanih na Pliši so rasle *kukavice/kukuce*, imenovali so jih tudi *petelinčki* (*Ophrys* sp.). Najprej so nabirali *modre/lila* (*Orchis morio*), za tem pa še *mačja očesa*, ki so jim pravili tudi *račke* (*Ophrys* sp.). Ko so prve kukavice odcvetele, so pričele cveteti več-

je kukavice z roza cvetovi (*Ophrys* sp.).¹⁸⁷ Raslo je več vrst *kukuc*, različnih barv, visoke ali nizke in kakor ugotavljajo – so do danes številna njihova rastišča uničena z sodobnimi kmetijskimi praksami. Okoli Remena in pri Žabljeku so v maju rasli visoki večcvetni *zvončki*.¹⁸⁸ Spomladi so kukavice rasle po celotnem Remenu, sedaj, kot pravijo, le še v Podmališču.¹⁸⁹ Rasle pa so na območju Remena, kot pravijo, tudi velikonočnicam podobne rože.¹⁹⁰ Najverjetneje je šlo za isto vrsto, kot na ledini pri Dolgem grmu na drnovskem polju, kjer je izpričano nabiranje *zaspank*¹⁹¹ (*Pulsatilla nigricans*), ki so jim na Drnovem pravili *fajfe*.¹⁹²

Od Borovnic navzdol so travniki im. Savišče (Savišče), ki se stegajo na mrtviško in prav tam je največ podleskov.¹⁹³

Neznanokje na brižanskem so nabirali tudi *encijanček* ali *bobke*, kot so pravili encijanu¹⁹⁴ (*Gentiana* sp.).

Na bogatstvo in številčnost orhidej in drugih rastlin na ubožanih travnikih ob Savi, kot jim pravijo nekateri domačini, in na pomen tega habitata v svetovnem merilu, je že pred leti opozoril Dušan Klenovšek (2001, 11).

Rastlinje za velikonočne in kresne šege ter druge navade

Rastlinje, ki se je uporabljalo za velikonočne in kresne šege so nabirali skoraj izključno v poplavni ravnici. Tam so razen redkih izjem dobili vse potrebne sestavine.

V okviru predvelikonočnega obredja so ponekod v G. Skopicah za butaro za cvetno nedeljo v Vrbini iskali vrbove veje, bezeg in bršljan (*Hedera helix*).¹⁹⁵ Tudi v vasi Brege so za butaro do-

177 Informator VER.

178 Informator CAR.

179 Informator XMR, KHR.

180 Informator XMR.

181 Informator KHR.

182 Informator KHR.

183 Informator VER.

184 Informator KHR.

185 Informator CAR.

186 Informator CAR.

187 Informator EKC.

188 Informator EKC. Zaenkrat nedoločljiva vrsta.

189 Informator VKC.

190 Informator EKC.

191 Informator VKC.

192 Informator MIM.

193 Informator VKC.

194 Informator EKC.

195 Informator STM.

bili večino sestavin v Vrbini. V butarici je moralo biti 5 leskovih šib, brin (gl. *Hrana za ljudi...*), bezeg in dren, vrh pa je bil ovit z *žingrcem* (zimzelen, *Vinica* sp.). Brižani so pred cvetno nedeljo obiskovali tam edini, stari dren v bližini Save v smeri Žadovinka.¹⁹⁶ *Žingrc* so občasno nabirali tudi izven območja naše raziskave v Venišah,¹⁹⁷ skonca Strgarjevega (izven karte na Sl. 1),¹⁹⁸ še zlasti ob žegnanjskih nedeljah in ob božjih poteh, ko so z njim okrasili vozove.¹⁹⁹ Gorenji Skopičani so žingarc nabirali v pustih grmovjih na ledini Flančišče.²⁰⁰

Ponekod na Mrtvicah so *butarco* sestavljali iz bršljana, leske, *dobroletine* (*Viburnum lantana*), gabra (*Carpinus* sp.), *žingarca*, *farone* in oljke. Pri opisih *farone* gre po mnenju Špele Pungaršek (Prirodoslovni muzej Slovenije) za navadno trdolesko – *Euonymus europaeus* (Pungaršek, Š., osebna komunikacija, 6. 5. 2016). *Žingarc* ali zimzelen je prej rasel na več mestih v bližini stoječih voda. Tako so ga Mrtvičani nabirali Pod belim bregom pri Vihrah, kjer ga je bilo še posebej veliko.²⁰¹ Razen oljke, so vse sestavine našli v Vrbini, celo gaber. Zanj so npr. verjeli tudi, da varuje pred strelo. Zgolj za primerjavo in vtis navedimo, da Drnovci v okviru svojega spodnjega polja, ki je bilo tedaj že relativno suho, za butarico v njem niso našli vseh potrebnih rastlin, zato so jih iskali tudi drugod. Tako so *žingrc* nabirali v oddaljenem Trnovcu (izven karte na Sl. 1), kakor so Drnovci imenovali konec doline potoka Žlapovec, tik pred njegovim nekdanjim izlivom v Savo v Krškem.²⁰²

V G. Skopicah naj bi vsak pastir večer pred kresom (poletni solsticij) v Vrbini nalomil veje belega topola (*Populus alba*) in nabral šentjanžve rože: »Napravili so se šopi, da se je lažje nosi-

lo domov. Veje so doma vstavljali za tesane stebre v plotu ob glavni vaški cesti. Iz šentjanževih rož pa smo vrh lat naredili preplet. In tako cela vas. Po treh dneh se je ves okras vrgel na domači gnoj. «²⁰³ Isti običaj je izpričan tudi v vasi Brege, kjer so morali na predvečer kresa pastirji prinesiti domov še pred sončnim zahodom rastlinje za krašenje vaških plotov.

Rož smo nabrali za polne naročaje – rume in bele kresne rože, ni bilo pravih kresnic, pobrali smo vse kar je takrat cvetelo. Krasili smo po plotih med latami, na stebre smo pa šopke dajali in okrasili smo tudi krave, ki smo jim rože napletli med rogove.²⁰⁴

Na plotove so napletali *kresnice*; nekateri so jih dajali le na stebre, drugi so iz njih napravljali preplete. Nekateri so ločili med »belo« in »rumeno kresnico«, obe pa so nabirali na ledini Remen in Gmajna.²⁰⁵ Nekateri pravijo, da je šlo v teh primerih za rože vrste lakota²⁰⁶ (*Galium* sp.). Tudi na Drnovem so ob kresu krasili plotove z rastlinjem,²⁰⁷ vendar se potankosti o poteku niso ohranile. Vemo pa, da so drnovski koledniki sv. Jurija nalomili vrbove vejice za Savo, ki so jo po tem polagali na okna hiš.²⁰⁸

Količino paše so na Drnovem napovedovali po neki, v času po kresu belo cvetoči in asparagusu podobni roži, na peščenih tleh pašnika Barovna.²⁰⁹ Na brižanskih pašnikih so po bodeči neži (*Carlina acaulis*) napovedovali vreme.

Kurjenje ognja – kresovanje v času kresa (poletni solsticij) je bilo tesno povezano s poplavno ravnico polja. Na Drnovem se je izvajalo na ledini Barovna,²¹⁰ na Bregah v savski brežini pod vaško kapelico pri ledini Traminčki,²¹¹

196 Informator EKC, VER, IKC.

197 Po pripovedovanju so ločili med dvema vrstama – zdravilno in nezdravilno (Informator VER).

198 Tamkaj širše znana ledina je danes znana kot Strgarjev travnik. Ledina se nahaja izven območja naše obravnave na obojni strani hriba Veniše in ni zajeta na karti *sl. 1*.

199 Informator VER.

200 Informator TXJ.

201 Informator KHR.

202 Predel je izven območja naše obravnave zato na *sl. 1* ni kartiran.

203 Informator STM.

204 Informator EKC.

205 Informator IFS.

206 Informator EKC.

207 Informator VVK.

208 Informator EDA.

209 Informator TTR.

210 Informator SVD, SJR, idr.

211 Informator RVA, RVL.

na Mrtvicah na ledini Barovna.²¹² Mesto kresa na Gorenjih Skopicah pa poleg ljudskega spomina izdaja kar toponim sam – Kresi, severno za t. i. Luznarjevo kapelico.²¹³

Druge uporabne rastline

Brižani so poznali na močvirnih in vlažnih območjih tudi rastlino, ki so jo imenovali *sič*,²¹⁴ *sičk*²¹⁵ ali *sičjak*²¹⁶, rasel je pri ledini Globajnk s stalno vodo²¹⁷ in pod Vrta, na ledini Pod vrbami pri Gmajni in v Ločici,²¹⁸ kjer je zastajala voda.²¹⁹ Kot zanimivost omenimo, da je na območju brižanskega spodnjega polja znana tudi ledina – Sičjaki. Ime je izpričano za njive že na franciscejskem katastru leta 1824, kot *Sitschenyaki*.²²⁰ Sičk, je bil zlasti cenjen med otroki – pastirji, zaradi dobrih lastnosti za vezavo in za pletenje. Rasel je na močvirnih predelih. Na paši so ga uporabljali za izdelavo igrač, pa tudi sicer. Pletli so iz njega izdelke za igro, kot so košarice, *reziraparate* in klobuke ter številne druge izdelke.²²¹ Na Brižanskem – ugotavljajo domačini – danes ni več *sička*. Na podlagi vzorčnih stebel sička, ki jih je iz drugega rastišča priskrbela Elka Grilc iz Sevnice, je Špela Pungaršek (Prirodoslovni muzej Slovenije), ugotovila, da gre najverjetneje za sivozelena loček (*Juncus inflexus*) (Pungaršek, Š., osebna komunikacija, 10. 5. 2016 in 1. 7. 2016). V poplavni ravnici reke Sotle so sivozelena loček imenovali *šar* (Kolbezen in Žagar 1978, 177). V zvezi z otroško igro in pletenjem igral se tam omenja tudi sitje, kot visokorasla trava ob Sotli (Počkar 1998, 105).

Na Bregah so poznali na mokrih tleh tudi rastlino im. *flošč*, »visoko, ostro in grobo, sivo tra-

vo, z večkrat preščipnjenim/zavitim stebлом«. ²²² To so prinesli domov, jo poravnali v šop, ki so ga v dlani ovili v krog premera okoli 20 cm ter ga stisnili skupaj. Takšna priprava je nadomeščala krtače za ribanje tal. Bila je zelo trpežna, vendar zaradi grobosti za roke zelo neprijetna. ²²³

O domači izdelavi krtač poroča Elka Grilc:

»sirkove« krtače za ribanje tal. Iz nekih trav je poiskal korenine, ki so bile bolj tanke, daljše in rahlo kodraste. Te korenine je opral, lepo zložil in namakal v vodi, da se niso posušile. Iz teh korenin je naredil krtače, podobne tistim, ki so jih prodajali in smo z njimi ribali tla v hiši.

Šlo naj bi za korenine neke trave, ki je rasla na starih travnikih:

Stari N. N. je, če je izvedel, da so kje v Vrbini preorali kakšen zelo star travnik, odšel iskat trde bele koreninice iz katerih je pozimi izdeloval krtače. Kadar je Sava spodjedla kakšen travnik, je koreninice iskal tudi tam. To ni bil sirek in je bilo za po tleh ribati. ²²⁴ (Elka Grilc)

Poznali pa so tudi »temnosivo, tanko in ostro travo«, ki je na brižanskem v 30-ih letih 20. stoletja rasla le še na manjšem, mokrem odseku remenske struge na predelu Delečki. Ta »trava« zaradi redkosti njenih rastišč ni bila več del splošno razširjene uporabe, ljudje pa so do danes pozabili njeno pravo ime. Zanj pomnijo, da so jo generacijo starejši prebivalci z Breg še uporabljali za polnjenje *štrozakov* (ležišč) in komatov. Krave je namreč niso marale. Cenjena lastnost je bila ta, da se po sušenju ni sprijemala in je bila enakomerne sive barve. ²²⁵ Domala ista uporaba je zabeležena v bližnji Kostanjevici na Krki za neko močvirsko rastlino, ki so jo tam imenovali *plaščenska*. Šlo je za manj kot meter visoko »travo«, ki so jo želi v gozdu in sušili, z njo pa polnili komate. Ker je bila čista in brez zeli so jo upo-

212 Informator KHR.

213 Informator STM.

214 Informator EKC.

215 Informatorja EKC in VER.

216 Informator VKC.

217 Informator VKC.

218 Informator IFS.

219 Informator VER.

220 Glej franciscejski kataster za k. o. Drnovo – grafični del (mapni list VI) (gl. *Literatura*).

221 Informator EKC.

222 Informator VER, IFS

223 Informator VER, IFS

224 Informatorja VER, IFS.

225 Informator VER.

rabljali tudi za polnjenje žimnic (Zakšek 2012, 30) in za izdelavo pastirskih plaščev, kakršne so nosili v tamkajšnji okolici (Makarovič 1960, 202; Mlakar 2015, 65). Po mnenju Sonje Budna, gre za migalični šaš (*Carex brizoides* L.), ki so ga v Zakrakovju (izven karte na Sl. 1) imenovali *pllaščenka* ali tudi *pleščinka*, zanj pa so vedeli tudi na Drnovem (Budna, S., osebna komunikacija 6. 10. 2016).

Franc Lovrenčak, v opisu prsti in rastja poplavenga sveta ob reki Krki ugotavlja, da tamkajšnje higrofilne rastlinske vrste, zlasti tiste iz rodu ločkov (*Juncus* Sp.), nimajo hranilnih lastnosti, travniki kjer rastejo pa naj bi imeli neznamen gospodarski pomen (Lovrenčak 1980, 140).

Zgoraj našeta pričevanja s Krškega polja, npr. da krave teh močvirnih trav niso marale ter opisi njihovih lastnosti, da se po sušenju niso sprijemale in so ohranjale barvo, sama po sebi govorijo o njihovi povsem drugačni, nekrmni uporabi. Pomen teh trav, torej vsaj za starejša obdobja, ne moremo videti skozi gospodarsko vlogo travnika kot takega. Zgoraj izpričani načini uporabe omenjenih trav, še v 1. polovici 20. stoletja, govorijo o drugačnih vrednostih tovrstnih travnikov, ki jih ni moč razumeti v današnji luči intenzivne izrabe.

Nabiranje in uporaba drobnih živali

Na paši v Vrbinu so pastirji iskali *čričkove rokavčke*²²⁶ ali *srajčke*²²⁷, kakor so pravili pajčevinastim oblogam v rovkah, ki so jih uporabljali za zdravljenje ran. Kot pripoveduje Elka Grilc, so *rokavčke* ali *srajčke* zbirali in jih imeli vedno tudi doma na zalogi za zdravljenje ran vseh vrst. Čakali so pred luknjo, dokler živalica ni prišla ven, nato pa so jo hitro odstranili, da ni mogla nazaj v luknjo. Živalica je bila hitra, obnašala pa se je zelo previdno. Segli so s prstom v luknjo in ven potegnili *rokavček*. Ti so bili dolgi približno 10 cm in spodaj okroglo zaprti, kot naprstniki. Zunanja stran je bila blatna in prašna, znotraj pa gladka »kot pajčevina«. *Notranjo stran so dajali na rane za zaščito in za obsušitev ter za boljše*

celjenje. «²²⁸ »Pajčevino v zemlji« so za celjenje ran kopali tudi na Drnovem in tamkajšnjih pašnikih.²²⁹

Po mnenju Tomija Trilarja (Prirodoslovni muzej Slovenije) ni šlo niti za črička (ta ne koplje lukenj) in niti za poljskega murna (ta koplje luknje, vendar nima predilnih žlez), s katerim bi utegnili zamenjati črička, temveč verjetno za pajka tapetarja ali vrečkarja iz rodu *Atypus*. Ta živi v kolonijah na travnikih in si izkoplje rov v zemljo, ki ga okrog in okrog obloži z mrežo im. »svilena vrečka«. O tem verjetno govori tudi potankost v zgornji navedbi, da so pred luknjo »čakali« in ne »bezali« kakor pri murnih. Namreč v kolikor bi vanjo drezali, bi se pajek vanjo le še bolj odmaknil (Trilar, T., osebna komunikacija, 20. –21. 4. 2016).

O zdravilnih učinkih pajčevine je mnogo poročil. Krškopoljski identična uporaba »svileneh vrečk« pajkov vrste *Atypus*, za zdravljenje ran je izpričana v Južnih Karpatih (Wright in Goodacre 2012, in tam navedena literatura). V Sloveniji je uporaba pajčevine etnološko izpričana predvsem za namene zdravljenja ran na koži; ureznin, oteklin in ustavljanja krvavitvev (Sosić 2000, 224, 228, 231–232, 236 in 239). Ponekod na Dolenjskem za zdravljenje ran in zaustavljanje krvavenja navajajo pajčevino, ki so jo imenovali »marijini štumfki« (Sosić 2000, 217 in 244), na območju Kobarida pa »Matere Božje nogavice« (Sosić 2000, 233) ali v okolici Cerknega – »bohokove hlačce« (Sosić 2000, 240). V enem primeru z Dolenjske je razvidno, da je pajčevina izvirla tudi z neke rože (Sosić 2000, 217).

Vihrani so izvajali s pomočjo pijavk, ki so jih nabirali na ledini Spina/Struga tudi zdravljenje:

To so govorili stari ljudje. So šli in vzeli pijavko in če je imel vnetje zoba ali če se je vnela korenina, so si dali gor pijavko, da se je prisešala in bolno kri potegnila ven. To so počeli tukaj in še ne tako dolgo nazaj, so govorili. In enako tudi, če si imel kakšen tvor.²³⁰

226 Informator EKC.

227 Informator VER.

228 Informator EKC

229 Informator BAS.

230 Informator PAT.

Tudi na Bregah je bilo razširjeno zdravljenje s pijavkami. Izvajali so ga pri ljudeh s slabo prekrvavljenimi in nasploh slabotnimi nogami.

Staremu atetu, ki ga noge niso več držale, so domov prinesli pijavke. Podelvali so mu jih na noge in ko so se napile, so same odpadle. Vedno pa je pravil, da pijavk ni čutil.²³¹

Na Skopiškem:

Med Prudi in Marlenčki so bile ščuke, kra-pi in pijavke, ki so se v resi kobilam pogosto pripile na kožo. Pa smo jih dol vlekli, a so stari možje vedno pravili, da naj jih pustimo gor, da se ne bi kri vžgala, ker so sicer vsako zimo puščali kobilam po pol litra krvi ravno v te namene.²³²

Stari ate, ki je bil rojen leta 1887 je pripovedoval, da so se na gorenjeskopiškem na predelu mrtvice Zlatič, zdravili s pijavkami na mestu samem. Pijavk je moralo biti na obolelih mestih ravno pravšnje število, kot so govorili stari možje.²³³

Nabiranje in raba zdravnih rastlin ter pijavk na Krškem polju ima dobre primerjave v pregledu gradiva o ljudski medicini, ki so ga zbrale terenske ekipe SEM med 1948–1984 v Sloveniji (Sosič 2000). V obravnavanemu primerljivem okolju, kakršno je pokrajina ob Muri, najdemo našim zelo podobna poročila o ljudski medicini s pijavkami in rastlinami (Zadravec 1985, 130–131), naprimer pri zobobolu, krčnih žilah in ranah na nogah (Zadravec 2000, 59).

Na Bregah so ob stoječi vodi pri Pod vrbah in na vzhodnem delu Gmajn, na rastlinah, ki so jih imenovali »rdeči mlečki« nabirali velike pisane gosenice raznolikih barv z »rožičkom«²³⁴. Pripovedovalci pravijo, da je rumeno-rdeče cvetje delovalo dekorativno in kot se je zdelo, je vsak cvet imel svojo gosenico, ki so jim pravili tudi *konjički*. *Vsaka gosenica je bila drugačna, vsaka lepša*. Opazovali so jih leže²³⁵ ali pa jih nosili domov,

²³¹ Informator VER.

²³² Informator RCD.

²³³ Informator TXJ.

²³⁴ Informator VER.

²³⁵ Informator EKC.

kjer so jih starejši družinski člani uporabljali za napovedovanje letine (česa bo več) in poteka zorenja žita, za kar sta govorili njihova barva in okras oz. pisanost. V zgodnjem poletju, v času pred žetvijo ječmena in pšenice, so bili pozorni na gosenice, na katerih je prevladovala rumena barva. Ker pa so za pšenico in ječmenom, včasih še tudi za ovsom, v poznem poletju sejali ajdo, so tedaj iskali takšne gosenice (iste vrste), ki so omogočale napoved količine ajdove moke. Zato so sedaj posvečali pozornost tistim, ki so imele več rjavkaste ali črne barve v podlagi. Črna barva ajdovih luščin je namreč pomenila več moke, rjava pa manj namlete moke.²³⁶ Tudi na Drnovem so na paši iskali gosenice s pikami in jih nosili kazati domov. Največ jih je bilo na pašniku Barovna. Posamičen vzorec je simboliziral določeno žito.²³⁷

Po mnenju Tomija Trilarja (Prirodoslovni muzej Slovenije) je verjetno šlo za gosenice navadnega mlečkarja (*Hyles euphorbiae*), ki se prehranjujejo na mlečkih (*Euphorbia* sp.) (Trilar, T., osebna komunikacija, 20.–21. 4. 2016).

Že pred drugo svetovno vojno so v Brežicah odkupovali polže, ki so jih v brižanski Vrbini v te namene tudi nabirali.²³⁸ Polži so se za prodajo tod nabirali še v 80-ih letih 20. stoletja. Sicer pa so jih pred tem pekli tudi na paši.

Lov

V poplavni ravnici je bila številčna tudi divjad, ki je bila sestavni del občasnega jedilnika. Visoke divjadi pred drugo svetovno vojno tod še ni bilo ali pa je bila zgolj prehodna. Polje je še daleč v drugo polovico 20. stoletja slovelo predvsem po zajcih in poljskih kurah; fazanih, jerebicah in prepelicah, pri čemer slednji vrsti od 1960-tih nista več lovni. Že Valvasor omenja na Krškem polju prisotnost velikega števila jerebic v povezavi s kulturno pokrajino in tudi njihov lov (Valvasor 2010, 246 in 248). Lov je bil pred povojno ustanovitvijo lovskih družin Krško in Cerklje ob Krki, predmet različnih zakupnikov (prim.

²³⁶ Informator VER, EKC in IFS.

²³⁷ Informator BAS.

²³⁸ Informator EKC.

Šribar 2018, 123–125). V 1930-tih so npr. na drnovsko spodnje polje zahajali zagrebški lovci, ki so bili v zimskem času nastanjeni na Drnovem.²³⁹

V okviru obravnavanega območja, njegovih naravnih danosti in v zvezi z Vrbino ter gospodarjenjem z divjo perjadjo, omenimo domačina Franca Škofljanca z Breg, ki je kot vsestransko dejaven v povojnih letih znatno pripomogel pri vzreji in povečanju staleža jerebic. Nadaljeval je tudi kinološko tradicijo dr. Vilka Pfeiferja iz predvojnega časa, ko je na Bregah leta 1962 ustanovil psarno nemških kratkodlakih ptičarjev z zvencim domačim imenom »Vrbinska«, ki je aktivna še danes (B. T. 2014, 464).

Povrnimo se obravnavanem času prve polovice 20. stoletja. T. i. krivolov je bil prisoten predvsem v sebnjkovskih pa tudi v nekaterih kmečkih družinah. Tema je zanimiva in bi zahtevala širšo razpravo, zato se tukaj omejimo le na kratek pregled lovskih dejavnosti brez naprednih lovnih pripomočkov, ki so bile v domeni pastirjev v Vrbini. Izjema so le opisi lova s kamni, ki ga opisujemo v odstavku o Prodnikih (gl. *Prodniki*).

Pastirji predvojnih in tudi povojnih generacij, so spremljali premike različnih divjih živali, zato so lahko pravočasno dostopali do jajc zlasti poljskih kur, od mladičev pa so cenili zlasti golobje, grličje, sračje in vranje, seveda v času njihove največje tolstosti, to je tik pred vzletom. Drobovje so otrebili na kraju samem, meso pa sprali v reki ali v mlaki²⁴⁰ ter ga spekli na ognjišču, ki je bilo večinoma stalno, v bližini kakšnega večjega drevesa, npr. vrbe. Z gnezd, večinoma poljskih kur, nabrana jajca so dolenjeskopiški pastirji pekli na ognjišču, ki so ga oblikovali iz blata. V prvem desetletju po vojni so v te namene, pa tudi za peko rib, na območju dolenjeskopiške Spince že uporabljali *pleh*, navadno pridobljen iz tamkajšnjih letalskih razbitin.²⁴¹ K temu spomnimo še na peko polžev, ki smo jih omenili že v poglavju o nabiralništvu (gl. *Nabiralništvo*). Prehrana z ježi je tod izpričana v času krize

prvih povojnih let,²⁴² v poplavni ravnici, na ledini Pod vrbam pa je izpričana v 1930-tih letih v prehodnih romskih taborih.²⁴³

Velika biodiverziteteta nekdanjega okolja se je odražala v bogastvu živali neposredno ob reki Savi in v ravnici ob njej. Sočasen vpogled dajejo nekatera poročila, ki pričajo o obilju lovno zanimivih živalskih vrst. Z območja levega brega Save so znani zanimivi opisi lovnih vrst živali Ferdinanda Ripšla iz 1880-tih let (2007, 155–158). V Savi je bila v 1930-tih letih do Sevnice npr. še kečiga (KLDB 1937, 239 in 288). Stanje živega sveta v kasnejšem, poregaulacijskem obdobju in problematiko njegovega dolgoročnega obstoja, prikazujejo številne raziskave (npr. Klenovšek 1999; 2001; 2009; Vogrin, M. in Hudoklin 1993; Hudoklin 1993; 2008).

Lesne surovine

Na vihranskem,²⁴⁴ brižanskem²⁴⁵ in skopiškem za obravnavano obdobje kot pomembne omenjajo različne vrste vrb (*Salix* sp.) ter topolov (*Populus* sp.), med njimi *jagend* (*Populus nigra*, *jagened*) in *topolovko*, kakor ljudsko imenujejo beli topol (*Populus alba*), kjer izpostavljajo njegovo svetleče listje in mehak les. Omenja se tudi hrast dob (*Quercus robur*), vendar je bil tedaj že redko drevo. Jesenovim drevesom na Vihrah pravijo *jesenovc* (*Fraxinus* sp.), manjši gozdlič tam še danes uspeva na območju Petrove škarpe severno od ledine Zgorelo, na Bregah pa ob robu Gmajne in med Delečki. Od drugih listavcev omenjajo še črno (*Alnus glutinosa*) in belo jelšo,²⁴⁶ lipo (*Tilia* sp.), murvo (*Morus alba* in *Morus nigra*), gacjo ali *hacanko* (*Robinia pseudoacacia*) in brest (*Ulmus* sp.).²⁴⁷ Jelše so bile na skopiškem nekdanje zelo razširjene in kjer jih najdemo še danes. Na Brižanskem so jelše rasle na ledini Velike vode in na ledini Delečki, kjer je običajno zastajala voda

²⁴² Informator STM.

²⁴³ Informator IKC, VER.

²⁴⁴ Informator CAR.

²⁴⁵ Informator IFS.

²⁴⁶ Ljudsko poimenovanje, morda za sivo jelšo (*Alnus incana*)?

²⁴⁷ Informator CAR, PAT, SJR, VER, RVL, idr.

²³⁹ Informator DLJ.

²⁴⁰ Informator TXJ.

²⁴¹ Informator ZHK.

t. i. leskovškega potoka Pašenka.²⁴⁸ Jeseni je njegova voda po starih savskih strugah, preko ledine Ločica in Delečki, pritekala vse do zaledja vasi Brege (Rihter 2015, 56 in 262–263). Drnovci so do jelševine prihajali na ledini Zlatičje šele po tem, ko so tam prišli do novih zemljišč v prvi polovici 20. stoletja.²⁴⁹

Grmovnice

Grmovne vrste so bile zelo razširjene na jarkih in nasipih, ki so omejevali pašnike ter v mejnicah, predvsem pa na pašnikih. Ob poteh v zaledju Breg in Mrtvic so mejnice varovale pred ubegom živine na travnike in na njive. V brižanskih mejnicah spodnjega polja posebej omenjajo vrbo, *trnulj* (*Prunus spinosa*), glog (*Crataegus* sp., tod ljudsko *brušca* in redkeje *medvedove bruške*) ter lesko (*Corylus avellana*).

Na starih prodiščih – pašnikih (ledini Gorenji prudi in Dolenji prudi) so na skopiškem in brižanskem (Mali in Veliki prudi) kopali za prodajo korenine češmina (*Berberis vulgaris*) za barvanje tkanin.²⁵⁰ Na skopiškem, vihranskem in brižanskem se omenja nabiranje brinovih jagod in vej (gl. *Nabiralništvo*). Na Drnovem so vejevje črnega trna za potrebe ograjevanja vrtov in krpanja dotrajanih plotov sekali v mejnicah na spodnjem polju. V zvezi s tem je zanimivo pričevanje o vaški podobi v času druge polovice 20-ih let in v tridesetih letih preteklega stoletja:

Planke, malo zagrajeno ali pa iz protja spleten plot in zopet malo zagrajeno/.../ s tem je bilo veliko dela, naš ate – vem, ker smo morali gredo za hišo ograditi – so šli in nasekali tarnula – tarnulavo tarje,²⁵¹ po tem pa smo s tem pletle ograjo. / ... /, si se takoj nadrl na trnje (Rihter 2015, 169–170).

248 Informator EKC.

249 Informator BAS.

250 Informator VER, IKC, EKC, IFS, STM, idr. Na tem mestu opozarjamo na napako v avtorjevem članku iz leta 2010 (Rihter) na str. 30, kjer bi moralo namesto »kopali korenine jasmína« (Rihter 2010, 30), pisati »kopali korenine češmina« !

251 Narečno poimenovanje za črni trn (*Prunus spinosa*). *Tarnulavo tarje*, v pomenu trnje črnega trna. Tod razširjeno poimenovanje zanj je tudi *darnul*, čeravno ne gre za drnulje dreva.

Jagned

V tridesetih letih preteklega stoletja je bil v gorenjeskopiški Vrbini jagned (*Populus nigra*, op. J. R.) najpogostejše drevo. Največ se je tedaj prodajal kot hlodovina, za deske ga niso imeli radi, ker se zvijajo. / ... / Naši predniki so si iz jageda dolbli/skobli korita, sedaj se to več ne uporablja. « (Vodopivec 2008, p. 69–70²⁵²).

O njegovi nekdanji razširjenosti na vihranskem priča tudi toponim *Pod jagnedom*, ki je izpričan že leta 1824²⁵³ in je živ še danes v obliki Mali in Veliki podjagend. »Iz jagnedovega lesa so na skopiških domovih dolbli korita različnih dimenzij za različne potrebe. « (Vodopivec 2008, p. 69–70²⁵⁴). To je lahek in močan les, a le če je bil na suhem. Zaradi prepletenosti z žilami ga ni bilo moč kalati, temveč je bil izvrsten za dolbenje.²⁵⁵ Na Vihrah so dolbli manjša, polkrožna korita za prestrezanje črev ob kolinah, ki so jih imenovanih *nejčke* oz. *bance*.²⁵⁶ Na D. Skopicah so jagned uporabljali za izdelavo manjših sani, iz njegove skorje pa so otroci rezljali igračke (Rihter 2010, 30). Uporaben je bil tudi kot gradbeni les. V vasi Vihre še danes najdemo nekatere skednje, ki so obiti s krivimi jagnedovimi deskami (Rihter 2010, 30). Na Bregah so iz jagneda izdelovali gajbice za hranjenje poljščin in za izdelavo zgornjih delov voza; *konic* in *skončnikov*²⁵⁷, predvsem pa so tod izdelovali predmete, ki so služili delu z žitom in moko. Takšna sta npr. *vijavnica* in skledasto polkrožno korito za mesenje kruha – *banca*. Prav takšne, odslužene *bance*, so otroci tod uporabljali za spuščanje po snegu.²⁵⁸ To je omogočala njihova nič manj skrbno kot notranjost, lepo zaobljena zunanost (nehorizontalno

252 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

253 Glej franciscejski kataster za k. o. Drnovo – grafični del (mapni list VI) (gl. *Literatura*).

254 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

255 Informator PAT.

256 Informator PAT.

257 Informator SOV.

258 Informator IFS.

dno). V času po 2. svetovni so v vihransko Vrbinno prihajali potujoči rezbarji iz Slavonije (ali Srbije in Madžarske),²⁵⁹ ki so od domačinov kupili jagnedova drevesa, jih posekali in na mestu samem mesec in več dolgo izdelovali različne okrasne motive (npr. živalski motivi),²⁶⁰ ter druge izdelke, npr. *korita* in *bance*.²⁶¹

V luči današnje podobe nekdanje poplavne ravnice dodajamo, da so bila najjugozahodnejše v poplavni ravnici dokumentirana tri jagnedova drevesa na holocenskih terasah pri vasi Brege, na meji ledin Traminčki in Flančišče (SL. 2). Ta so imela po izročilu veliko prostorsko in simbolno vlogo, saj naj bi bila simbolično potaknjena na mejo med pašnikom in vaško zemljo (Rihter 2015, 239, Op. 343). Izročilo pravi, da je praded Jurečič iz Breg pri določanju meje med pašniki in njivami šel k takratnemu jagnedovem dreveredu ob cesti, nalomil veje, jih prinesel k meji in jo označil tako, da je vejice potaknil v linijo. Tri zaporedne vejice naj bi vzkliše in zrasle v velika drevesa, ki so jih ohranili kot mejnike. Izročilo še pravi, da so to pomembno dejanje razmejitev polja od pašnikov, ob veliki udeležbi vpletenih, obilno »zalili« z vinom.²⁶² Ob komasaciji zemljišč je prišlo leta 2013 do menjave lastništva in posledičnem nepričakovanem poseku le-teh, nakar se je prebudil tudi ljudski spomin o njihovi nekdanji vlogi, ki smo ga zapisali zgoraj. Danes sta za Bregami na območju Barnopak in nekdanje Gmajne še dva manjša jagneda, nekaj več pa jih je bilo še na skopiškem v smeri vihranske ledine Prudi.²⁶³

Današnje stanje. Osrednji del obravnavanega področja je med leti 2009 – 2014 zajela komasacija, ki je povsem spremenila kulturno pokrajino spodnjega polja. Zabrisana je parcelacija in ustroj poti, ki je izviral še iz fevdalne dobe. Na območju spodnjega polja med Vihrami in Brega-

mi v obsegu komasacije so (ne)posredno izginile številne mejnice na vihranskem (ob poti na relaciji Brodišče–Zgorelo), na brižanskem (Hančave lastine, Stara gmajna, Zavrbenice, Naša vrbina) ter večina starih markantnih osamelcev, npr. edini hrast na ledini Pod vrbe, edini hrast na ledini Naša vrbina, osamelci različnih vrst vzdolž Velikega savišča, že omenjeni trije mejni jagnedi na meji ledini Traminčki/Flančišče (gl. *Jagned*) (Rihter 2015, 11–14), tod najstarejši osameli glogovi drevesi (!) nad Podmališčem. idr. Omenjenemu neprimerljivo in večje uničenje naravne in kulturne pokrajine pa je pomenila izgradnja akumulacijskega bazena za HE Brežice, ki – po savski regulaciji – pomeni doslej najradikalnejši poseg v dosedanja obrečni prostor (prim. Hudoklin 1993; 2008, i–iii; Brečko 2008).

Hrast

Pričevanja o gospodarski izrabi vrbinskih hrastov so redka. Vemo, da jih vrbinski pastirji niso marali za kritje v slabem vremenu, zaradi strel.²⁶⁴ Razpolagamo pa s podatki o svinjski paši pod hrastovimi drevesi in uporabi za zdravljenje (gl. *Zdravilne ...*). Zanimivo je pričevanje o hrastu, kot pomembnem mejniku na spodnjem polju brižanske vrbine, nekje na območju ledine Borovnice in Stare vačke, kjer je potekala vzhodna poljska meja med vasjo Brege in Mrtvice.

Brižani smo pasli do Struge,²⁶⁵ kjer je v strugi tekkel majhen potoček, nekje ob meji z mrtviškim. Tem potočku smo rekli Struga. Tam, na meji je rasel osamelec, edini hrast od Zavrbenic naprej, za katerega nihče ni vedel koliko sto let star je bil. Zraven hrasta je bila struga, ki je danes ni več in do tam smo smeli pasti. Stal je na meji med našim in mrtviškim. Tako je pripovedovala stara mama,²⁶⁶ ki me je enkrat peljala do tega drevesa in mi je pokazala mejo.²⁶⁷

259 Informatorji niso bili enotni v navajanju narodnosti. Nekateri omenjajo potujoče Rome. Vilko Novak je v etnografski študiji na območju Prekmurja ugotovil, da so korita in posode iz jagnedovine tam dolblili Romi (Novak 1947, 120).

260 Informator IFS.

261 Informatorja CAR in PAT.

262 Informator RVF.

263 Informator PAT.

264 Informator FSI.

265 Natančneje nelociran toponim. Zelo verjetno gre za mikrotoponim znotraj ledin Malo in Veliko savišče ali v njuni neposredni bližini.

266 Informator EKC. Stara mama je umrla leta 1940 v starosti 83 let.

267 Informator EKC.

Stari Mrtvičani so namreč kričali, če je živina ušla preko meje.²⁶⁸ Ta potoček, bržkone zarisuje že t. i. avstrijska vojaška specialka iz leta 1882 in v nadaljnjih letih vse do leta 1943.²⁶⁹ Po tej karti je gotovo, da je izviral in tekkel po strugi na ledini Veliko savišče, ki jo predstavlja star meanderski lok oklepajoč ledini Borovnice, Stare vačke in druge. Verjetno je šlo za podobne okoliščine, kot pri potočku, ki je izviral na ledini Studenec na gorenjeskopiškem (gl. *Ribolov*).

Jelša

Uršula Vodopivec je zapisala:

Jaged je v Vrbinu najpogostejše drevo, bolj na mokrem svetu pa jelše (*Alnus* sp., op. J. R.). V prejšnjem stoletju je raslo še veliko število vrbe. Sedaj so se posušile. (Vodopivec 2008, p. 69–70²⁷⁰).

Kot že omenjeno, so jelše obraščale remensko strugo na brižanskem spodnjem polju, na predelu Delečki.²⁷¹ Na G. Skopicah so jelšev les uporabljali za tla v živinskem hlevu, ki so ga cenili zaradi trajnosti v mokrem okolju (Vodopivec 2008, p. 71–72²⁷²). Na Bregah je hlev Vinka Škofljanca, zgrajen leta 1900, ki ima še vedno deloma originalen jelšev tlak iz 20 cm dolgih in v premeru 12 cm širokih prečnih rezin jelševih debel. Stari rejci naj bi izdelovali izključno tovrstne pode, saj so na podlagi izkušenj menili, da takšna tla živini in konjem zagotavljajo varno vstajanje, predvsem pa z svojimi robovi in medprostori onemogočajo drsenje nog. Podoben učinek razgibanosti in opore v tlaku hlevskih tal so dosegali s tlakovanjem z velikimi prodniki in lomljenci. Ostanke takšnih izvedb tal smo pred leti še lahko videli na nekaterih domačijah, npr. pri stari p. d. Rahličevi domačiji na Bregah (gl. *Prodniki*).

Na skopiškem so v poletnih mesecih kurili jelšev les, ker ta ni imel posebne kalorič-

ne vrednosti (Vodopivec 2008, p. 71–72). Jelševina za poletno kurjavo je znana tudi iz drugih poplavnih ravnin (prim. Novak 1947, 117). Na brižanskem se je jelševina z Velikih vod prodajala mizarjem, ki so jo cenili npr. za izdelavo obročkov za karnise. Na Bregah je izpričana njena uporaba tudi za platišča vozov.²⁷³

Jesen

Jesenov (*Fraxinus* sp.) les so na Vihrah cenili za izdelavo delov vozov, na Skopicah so ga uporabljali za izdelavo smuči s postopkom kuhanja in uvijanja (Rihter 2010, 30), podobno na Bregah in Vihrah.²⁷⁴ Na splošno pa je bil tod priljubljen za izdelavo raznih ročajev.²⁷⁵ Na Bregah so jesenovino sekali v Zlatičju, jo skobli in s pomočjo toplote in šablon ukrivljali za smuči. Sicer pa je bila tod jesenovina nepogrešljiva za špice voza in za kosišča.²⁷⁶

Vrbe

Med drevesnimi vrstami po omembah izstopa obilje različnih vrst vrbe (*Salix* sp.), ki je postalo ob savski regulaciji še izdatnejše. Osnovni naravni gradniki za utrjevanje savskih brežin so bile namreč vrbe oz. t. i. vrbove fašine.²⁷⁷ Vrbe so na savskih obrežjih sicer rasle samoniklo, na reguliranem kanalu pa sprva kot posledica utrjevalnih del, gojene pa naj bi bile tudi v nasadih (D. Skopice) (Rihter 2007, 35; 2010, 30, 35–36; op. 23 in 43; 2015, 69). Nasade in porasle brežine so »savski mirkači« kakor so na Bregah pravili čuvajem savskih obrežij, čuvali pred nenadzorovanim sekanjem. To bi namreč ogrozilo trdnost brežin. Na ta način so varovali tudi naravne zaloge za izdelavo novih fašin za utrjevanje spodržnih brežin.²⁷⁸ Neupravičeno rezanje vrbovih šib v Vrbinah pod Zotterjevo pristavo (severno od Žadovinka), navaja Majda Smole po graščinskih

268 Informator IFS.

269 Gl. *Literatura*.

270 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

271 Informator EKC.

272 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 27).

273 Informator IFS.

274 Informator IFS, RVL, PAT.

275 Informator CAR.

276 Informator RVE, IFS.

277 SSKJ: fašina -e ž (i) grad. butara protja za dreniranje ali utrjevanje rečnih bregov.

278 Informator IFS.

arhivih Šrajbarskega turna (Smole 1980, 91). Šlo je za organizirano službo varovanja in popravljajna spodžrtih brežin, za katere nosilca se je v ljudskim spominu ohranilo poimenovanje *savski inženir* ali *inšpektor*. Na Bregah se v tej vlogi v 19. stoletju omenja Škofljanec. Kot izvajalec del oziroma *savski delavec* pa Završnik.²⁷⁹ V Dolenjih Skopicah je o tej dejavnosti ohranjen spomin, da so ljudje iz vasi hodili na delo v brežiški grad, kjer so *pletli fašine*²⁸⁰ za utrjevanje brežin. Na območju Čateža pa naj bi delavci vodne skupnosti tovrstne fašine izdelovali še v 1960-tih in 1970-tih,²⁸¹ kjer je od leta 1938 dalje kot rečni načelnik deloval Franc Avšič (Teppey 1977, 29). Ugotavljamo, da bi bilo pred desetletji možno v tu obravnavanih vaseh še pridobiti prvoosebna pričevanja o načinu in poteku tovrstnih del predvsem na skopiškem območju, kot jih omenja Uršula Vodopivec (2008).

Ljudem so tako negovani, mladi obrežni nasadi vrb izjemno ugajali za pletarstvo v okviru domačih potreb. Zaradi periodičnih človekovih utrjevalnih posegov ob reki, so se stari nasadi pomlajevali, hkrati pa nastajali novi. Tako je bilo primerne materiala – maldic – vedno dovolj. Tudi v času pred rečno regulacijo, si lahko verjetno predstavljamo podobno izobilje samoniklega vrbja, ki je ob spremembah rečnih strug, kot pionirsko, poraščalo vedno nova prodišča in brežine. Že pred 2. svet. vojno so na Skopiškem vrbove šibike nabirali za prodajo, kupci pa so bili razni korbarji, ki so pletli korbe za blagoslov velikonočnih jedi; manjše korbe z locnjem, cekarje za raznovrstno rabo in tudi stole (Vodopivec 2008, p. 69–70²⁸²). K tej omembi pritegnimo še poročilo iz tedanjega Brežiškega okraja, objavljeno v Slovenskem gospodarju, ki pravi, da so leta 1901 zaradi velikega zaledja »vrbin« z vrbami, ki jih je bilo v nekaterih občinah od 40–60 oralov

in so jih do tlej kupovali italijanski kupci, celo razmišljali o ustanoviti pletarske šole.²⁸³

Še zlasti je bila tod priljubljena vrsta im. *zlatikona* ali *zlatika* (*Salix* sp.). Njene enoletnice so cenili za izdelavo špal in za pletenje košar. Rasla je na savskih obrežjih, največ pa so je nabirali na ledini Zlatičje, ki naj bi po ljudskoetimološki razlagi dobila ime prav po *zlatiki* oz. *zlatikoni*. *Zlatikono* Brižani opisujejo kot vrsto vrbe, ki je pod lubjem rumene barve in so jo cenili za izdelavo špal in za pletenje.

Zlatike – so vse te, ki so za košare plesti, to smo veliko nabirali za košare.²⁸⁴ Šibce, vrbove enoletnice smo nabirali za pletenje, oskubili smo in domov prenesli, savska žandarmerija pa je to prepevedovala. Ob zimskih večerih smo doma pletli košare, sejavnice iz slame in peharje.²⁸⁵

Sicer pa je bila izdelava špal pogosto delo pastirjev na paši, ki so s žepnimi nožiči klali vrbove veje,²⁸⁶ izdelovali pa so jih tudi iz maklena.

Tudi pletar Bogolin z Mrtvic – ki ga na Krškem polju kot prodajalca košar, košev in jerbosov pomnijo na drnovskih in drugih sejmi, je svoje surovine pridobival v poplavni ravnici. Imel je namreč svoj vrbov nasad v stari strugi pod vasjo.²⁸⁷ Njegov repertoar izdelkov je natančneje opisala Ljudmila Bras. Izdeloval je koše in košare iz surove, nebeljene vrbe, pisane locnjeve, bele jerbase topjarje z dvojno kito, košare za perilo, zibke in koše za mošt (Bras 1970, 11).

Od brižanske vrbine in Zlatičja gorvodno, v smeri Krškega, kjer so bili osušeni savski tokovi že dokaj oddaljeni od regulirane struge, so v 1930-tih določene predele že prodajali za posek *zlatike* z namenom oskrbe s kurjavo. Iz vzhodnega dela tega območja je znana tudi lomenjena edina Zlatičje, ki naj bi po ljudskoetimološki razlagi dobila ime prav po *zlatikoni*. S takimi po-

279 Informator VER, EFF, STM.

280 Informator TXJ.

281 Informator TXJ.

282 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

283 Slovenski gospodar, 28. 11. 1901.

284 Informator VKC.

285 Informator EKC.

286 Informator EKC.

287 Informator TTR.

288 Informator IFS.

seki so dopolnjevali oskrbo z drvami, še posebej tisti, ki niso imeli lastnih gozdov v krakovskih gozdovih.²⁸⁹

Vrba, beka (*Salix viminalis*) in še neka druga vrsta vrbe z od beke boljšimi lastnostmi za vezavo, je bila tedaj še povsod osnovna surovina za vezavo v vinogradništvu. Na Drnovem so jo poleg tega, uporabljali tudi za *žlimaje/žlemaje* svinjskih črev.²⁹⁰ Brižanski pastirji so izdelovali veliko izdelkov iz mladega vrbovega lubja, *pezdece*, piščalke in rogove.²⁹¹ Na D. Skopicah so tako izdelan rog imenovali *horn*²⁹² (Rihter 2010, 30), prav tako na Drnovem.²⁹³ Uršula Vodopivec piše, da so jim med vojno, ko so bili izgnani v delovna taborišča v Nemčijo, Kočevarji posekali vse domače beke na dvorišču in po vrnitvi iz internacije niso imeli s čim vezati. Zopet so se zatekli v Vrbino, a tam, niso več dobili dovolj kvalitetnega šibovja za vezavo (p. 69–70²⁹⁴). To pomanjkanje bi bilo možno razložiti s tem, da med okupacijo na določenih odsekih ni prihajalo do rednega pomlajevanja nasadov z utrjevanjem brežin, zaradi česar tudi ni bilo ustreznih mladice za pletenje ali vezavo.

Leska

V brižanski vrbini ob poti čez ledino Remen, na razdalji med Delečki in Zaromani so bili pred izgradnjo letališča Remen (tj. pred letom 1937, prim. Ravbar 2008), na obeh straneh poti, z grmovjem poraščeni jarki z nasipi. Ti so varovali pred ubegom živine na travnike. V tej mejnici je bila najbolj zastopana vrba, črni trn, glog in leska (*Corylus avellana*). Tu so spomladi nabirali leskove šibe v mezgu za pletenje košar z locnjem in jerbasonov za velikonočni žegenj in jerbasonov za prenašanje dojenčkov. Pravočasno olupljene leskove šibe so bile bele barve, kar je dajalo izdelkom posebno vrednost. Belina jih je izvzemala iz vsakodneвне rabe; takšni izdel-

ki so bili ponekod v uporabi le ob praznikih.²⁹⁵ Uporabljali so jo tudi za izdelavo špal za špiljenje klobas²⁹⁶ in nosilnih kolov za dimljenje mesa.²⁹⁷ Nekateri Brižani so za nosilne kole pri dimljenju uporabljali tudi drenov les (Rihter 2010, 30), ki naj bi ga po nekaterih podatkih sekali nekje na Gmajni in pri nekaterih hišah uporabljali tudi za špale,²⁹⁸ enako kakor maklenov les (Rihter 2010, 30). Iz leske so izdelovali locnje za ribolov z mrežo *na križ*. Izbrane kole premera do 4 cm so ukrivili tako, da so jih z obema koncema potaknili v zemljo in pustili nekaj dni (gl. *Ribolov*), da so se ukrivili. Pastirske palice so bile iz leske in praviloma okrašene z vzorci napravljenimi z izmeničnim izrezovanjem lubja.²⁹⁹ Leska je bila po vseh vaseh nepogresljiva za koljenje visokih sort fižola, v otroški igri pa za izdelavo lokov.³⁰⁰ O široki uporabi leske govori naslednji odstavek:

Stric je prepletene biče delal – lesen del je iz leskove palice, zgornji del je grel in klal. Izdeloval je še vitre. En del leskove palice je odluščil in ga obdeloval nato pa v snegu puščal, da se ni posušilo. To so vitre. Izdeloval pa jih je iz par metrov dolgih kolov, ki jih je dal v peč, olupil, nato pa z nožem luščil par milimetrov na debelo, nato pa spet in spet luščil, da je dobil tanke vitre. Na usnjenem kolenčniku jih je z nožem fino obdelal. Nato pa jih je dal v sneg, da se niso izsušile. Ostanke leske so bili za locen. Košare je delal nato iz viter. Tako narejene košare so bile za na njivo in za vse iz njive domov prinesiti. Koši so imeli širše vitre. Za sejanje so bile košare iz slame, im. sjavence. Pozimi je pripravil še brezov les za popravila na plugu. Grablje so prav tako naredili iz leske, vse iz Vrbine.³⁰¹

289 Informator IKC, VER.

290 Informator MIM, SJR.

291 Informator EKC.

292 *Horn* ali rog je bilo glasbilo (trobilo).

293 Informator SJR.

294 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

295 Informator VER.

296 Informator VER.

297 Informator IFS.

298 Informator IFS.

299 Informator EKC.

300 Informator SJR.

301 Informator EKC.

Na Drnovem so iz leske izdelovali mreže za sušenje lanu in konoplje kot delov zidanih sušilnic.³⁰² Gradili pa so na Drnovem tudi iz protja pletene in z ilovico ometane peči za sušenje lanu.³⁰³

Stelja

Grabljenje stelje na skopiškem v tridesetih letih preteklega stoletja omenja Uršula Vodopivec:

V Vrbini je bil pašnik. Ko je z dreves odpadlo listje, so moški še pokosili travo in vozili štrajo domov. Bilo je enih 10 vozov. Veliko so pripomogli jagedi, ki so bili visoka in široka drevesa, z lepimi, srednjevelikimi listi. Tukaj so rasle bolj po strugah še jelše. (Vodopivec 2008, p. 42).

Na brižanskem pašniku Gmajna, kjer so izvajali skupno pašo navpreko, čeravno na razparceliranih delcih, so vsako jesen vse kmetije opravile še čistilno košnjo za steljo, a sedaj le v okviru svojih parcel. S tem so pašnik pripravili na počitek še pred zimo. Šlo je za nekoliko obraslo travo v šopih, ki se je obrasla od poletja le okrog gladeža in drugih bodečih ali živini neokusnih rastlin. Takšna stelja ni bila cenjena, saj pogosto poročajo o poškodbah rok z rastlinskimi bodecami.

Polajc in gladiž rasteta na Gmajnah, tega je bilo veliko in kačji stric. Za steljo je bil vmes, vendar ga živina ne mara.³⁰⁴

Vrbinske stelje tisti z gozdovi v Krakovskem gozdu niso potrebovali, saj so obilnejšo štrajo dobili kar tam. Zato so jesensko/predzimsko košnjo na Gmajnah odstopali tistim, ki niso imeli drugih možnosti za pridobivanje stelje. Ta košnja je bila sicer nujna predpriprava pašnika za drugo leto in je zato vselej moral dočakati zimo očiščen.³⁰⁵

302 Informator STA.

303 Informator ALS.

304 Informator VKC.

305 Informator VER in IFS.

Gradbeni materiali

Ilovica

Na Bregah so koristili ležišča ilovice za domače potrebe na ledini Globajnk, na Vihrah na ledini Pod belim bregom in na ledini Prudi. Nobeno ležišče danes ni več vidno oz. odprto. Znano je, da je šlo za manjše kope na mestih, ki so jih naznanjala močvirna območja. Koriščenje ilovic je jenjalo s pričetkom 2. svetovne vojne oz. s povojnimi spremembami v načinu gradnje. Zato tu danes ni nobenega ohranjenega kopa več. Zanimala pa nas je primernost ilovic za opisane in druge potrebe. Odgovore so ponudila opažanja v neposredni bližini znanega starega kopa v Globajniku, in sicer na sosednji ledini Podmališče, ki ju povezuje ista struga. Nedavno je tamkajšnji izkop za vodovod na liniji Brege-NE Krško, pokazal, da se pod 1,5 m pretežno poplavnih muljastih peščenih naplavin pričinja naplavina maza ve sive ilovice z vključki rjavo obarvanih peg.³⁰⁶ Enaka ilovica je prisotna tudi na Drnovem pod vasjo, na prvi terasi im. Zevniki, kjer se na okoli 2 m globine, pod čistimi ponekod pa pod muljastimi peščenimi naplavinami, pojavi do 1 m debela naplavina ilovice, ki se useda neposredno na peščenoprodnati zasip. Prehod med njima pa je obarvan rjavordeče v debelini okoli 10 cm.³⁰⁷ Pozikusi so pokazali, da je to ilovico možno oblikovati in tudi žgati. Sklepamo, da je na Bregah in na Vihrah šlo za izkoriščanje opisanim podobnih naplavin ilovice.

Na brižanskem v Globanjku je bila rjava glina. Naša stara mama so jo hodili iskat za brune fugirat v skednju. Notri so dali ovsene pleve in to z nogami zmesili do gostote testa za kruh. S to zmesjo so spomladi, ko se je otoplilo, zafugirali vse reže v tleh in stenah skednja. Mi smo doma vršili žito v skednju s kravami ali konji in smo potrebovali zatesnjena

306 Vidno dne, 27. 12. 2013 v več izpraznjenih jamah, ki so bile izkopane ob naknadnem odkopu spojki že položenih vodovodnih cevi na celotni trasi sicer ravnokar položenega vododvodnega voda na območju struge Podmališče, do poti Zadovinek-Velike vode (avtor prispevka).

307 Takšno situacija je bila dokumentirana dne 13. 5. 2009, na liniji izkopa za kanalizacijo preko njiv ledine Zevniki (avtor prispevka).

bruna, da žito ni uhajalo. To je imela pri nas stara mama čez. Tam v Globajniku, kjer so kopali glino je v jami ostajala voda – tam smo verjeli, da prebiva povodni mož. Tudi lesene hiše iz brun so zamazali s to glino, le da so jih pobarvali še z modro in belimi pikicami.³⁰⁸ Kadar pa je na svinjakih odpadel omet sva s staro mamo, s prav tako zmesjo ilovice in plev ter s pomočjo kalanih leskovih palic kot armature, popravile poškodbe.³⁰⁹

V Globajniku so Brižani jemali ilovico tudi za zdravljenje rdečike pri prašičih. Umešali so jo z vinskim kisom in mazali po koži.³¹⁰ *Kaleš*, raztopino kravjega blata in ilovice, ki so ga na Bregah uporabljali za presajanje krmne pese na strnišče (gl. *Flančiče*),³¹¹ so prav tako pripravljali iz ilovice iz Globajnika.³¹²

Na Vihrah so v Margečevi strugi Pod Belim bregom Vihrani dobili »sivo blato«, ki so ga uporabljali za zamazovanje tal v hišah (*za praznike so tla poflikal*)³¹³ in za tesnenje prostora, kjer so mlatili žito in so ga na Vihrah imenovali *uguna* (gumno).³¹⁴ Kot še pravijo na Vihrah, so »posebno zemljo« ali »rjavo glino« za izdelavo tal v zgradbah nekdaj kopali tudi na ledini Prud. Njena ležišča so naznanjali predeli na katerih je zastajala voda, kopali pa so do 1 m globoko.³¹⁵

O še nekem mestu, kjer so prvotno najverjetneje kopali ilovico, kasneje pa (izpričano) predvsem pesek in prod, morda priča ledinsko ime Brnokop na Skopiškem in temu zvočno podobno ime Brnopake ali Barnopake na brižanskem. Besedo *brnokop* razlaga L. Pintar, kot kraj kjer se koplje prst ali ilovica za tlakovanje (Pintar 1895, 4). V narečni slovenski besedi *brn* pa je ohranjen pomen »rečno blato, mulj«, *brna* »ilovica, zemlja, humus« (Snoj 2009, 82–83). V Pleteršnikovem slovarju najdemo brnje, kot *die Dammerde*

v nemščini³¹⁶, kar Ivan Zelko pri obravnavi Prekmurskih ledinskih imen prevaja kot »črna prst« (Zelko 1985, 460). Kopanje rodovitne *zemlje za rože*³¹⁷ ter peska in proda je izpričano na Bregah, ob robovih ledine Barnopake, ki je toponim za staro strugo. V njej je ob zahodni brežini, pod teraso Vrta, potekal pas srenjskega zemljišča,³¹⁸ kjer so imeli vaščani po izročilu odprte manjše skupne kope proda. Med njimi so bili nekateri opuščeni že pred 2. svetovno vojno, saj so vanje že takrat odvažali hišne odpadke.³¹⁹ Na ledini Barnopake so v grmovju kopali humozno zemljo za rože in druge domače posevke še v 90-ih letih 20. stol.³²⁰ vzdolž nasprotne, zahodne brežine Barnopak, so imeli pred 2. svetovno vojno pas majhnih gojitvenih vrtov–flančič,³²¹ ki naznanjajo prehod Barnopak v obširno ledino Flančiče proti zahodu (Gl. *Flančiče*).

Kopanje na ledini Brnokop na skopiškem dodatno osmišlja ljudski spomin na že pred letom 1941 odprte kope; omenjata se dve jami,³²² kasneje pa je to področje prečkala avtocesta in danes niso več vidni. Zaenkrat žal ni natančneje znano, kaj so v omenjenih jamah kopali.

V Gorenjih Skopicah so (v času velike noči) *glino za lesene hiše fugirat*³²³ kopali za vasjo na Stazah. Šlo je za *sivo glino*, ki so jo mešali z pšeničnimi plevami. O primernem ležišču ilovice za izdelavo opek priča tudi v izročilu ohranjen podatek o obstoju opekarne na vzhodnem robu Dolenjih Skopic,³²⁴ kjer so v letih 1900 in 1901 izdelali vso potrebno strešno in zidno opeko za izgradnjo nove cerkve sv. Marka v Cerkljah ob Krki, kakor poročajo domačini³²⁵ in župnijska kronika (objavljena pri: Smuković 2014, 243).

308 Informator VER, ELK.

309 Informator ELK.

310 Informator VER.

311 Informator IFS.

312 Informator IFS.

313 Informator CAR.

314 Informator CAR.

315 Informator RMI.

316 Pleteršnik, Maks (gl. *Literatura*).

317 Informator RVL.

318 Glej franciscejski kataster za k. o. Drnovo – grafični del (mapni list VI), abecedni seznam posestnikov in seznam zemljiških parcel (gl. *Literatura*).

319 Informator VER.

320 Informator RVL.

321 Informator VER, EKC.

322 Informatorja XSK in MST.

323 Informator TXJ.

324 STM, XSX, RCD, idr.

325 Informator XSX, RZE, STM, idr.

Lokacija opekarne sovпада z arheološkim najdiščem Dolenje Skopice – Arheološko najdišče Ravne, kjer naj bili nekateri ostanki kamenja, opeke in lončenine, prepoznani kot rimskodobni.³²⁶ Na tem mestu, ki so ga značilno imenovali *Ciglana*, so domačini dobili

ilovko za mazat po hišah.³²⁷ Ciglarna je blatu, rekli so Pod črešje. Bil je ohranjen še kos zida. Se je vidlo od deleč.³²⁸

Ta podatek se nanaša na čas 1930–1940. Opekar na pa naj bi po mnenju nekaterih prenehala z delovanjem že pred 1. svetovno vojno.³²⁹ Krajevni leksikon dravske banovine (1937, 258) omenja opekarno tudi v Gorenjih Skopicach.

Sviž in prod

V vseh obarvnanih vaseh se je pred drugo svetovno vojno droben pesek, ki ga tod imenujejo sviž, črpal izključno na spodnjem polju (holocenske terase). Prod pa se je v tistem času kopal ob glavnih cestah predvsem za njihovo oskrbo in to skoraj izključno na pleistocenski terasi. Pogosto so se kopi nadaljevali kar na robovih starejših kopov, v katerih so sicer že uspevali travniki in njive. Med njimi so namreč v okolici Drnovega nekateri zelo verjetno še rimskodobne starosti (Rihter 2015, 209–216).

Za ceste so skrbeli domači *zogarji*,³³⁰ ki so – kot že rečeno – prod črpali v nekaterih starih kopih, hkrati pa so deloma že odpirali tudi kope na svojih zemljiščih v bližini cest (npr. Brege). Nove kope so odpirali v času okupacije tudi Nemci predvsem na območjih, kjer so gradili t. i. avionske ceste, s katerimi so povezali glavno letališče v Cerkljah ob Krki, z zakloni za letala na poraščenih obrobjih polja bližje reki Savi. Večji kop prod je v tem času (med okupacijo) na novo nastal južno od c. sv. Urha na ledini *Pri križi*³³¹, ki je trenutno v fazi zasipavanja. V času okupa-

cije so zaradi umeščanja avionske ceste pri ledini Mrtvišče, znatno povečali tudi kop prod pri Bregah na mestu, kjer je kasneje domovala »gramoznica in cementnine Brege« kasneje del IGM Sava Krško.³³² Do takšnih posegov v brežino in prod, je med 2. svetovno vojno prišlo tudi na Vihrah na ledini Drašča.³³³

Ko je po drugi svetovni vojni prod postal prevladujoč gradbeni material za zidavo, so se nekdanji občestni kopi zaradi ugodne prometne lege nesluteno razširili daleč onkraj nekdanjih meja. Za nazornejšo ilustracijo – na drnovskem zahodnem robu se je stari kop prod, ki je še leta 1824 meril 7 arov, do danes povečal za 1600-krat (Rihter 2015, 174), na Bregah je južno od vasi takšen kop uničil več kot 42 ha dotedanjih njiv. Med Drnovim in Gorenjo vasjo pa skoraj 60ha. Samo na razdalji 1,5 km med Bregami in Drnovim, je bilo od 1970-tih let in do danes trajno uničenih več kot 100ha nekdanjih njiv. Na neodgovorno in kratkovidno gospodarjenje Krške občine z umeščanjem kopov prod na ekološko krhko ravnico, je že leta 1977 opozarjal Albin Stritar (Stritar 1977, 637), vendar so se od tlej nekatere gramoznice še razširile.

Posvetimo se sedaj pregledu razvoja kopov sviža na spodnjem polju, ki nas tu najbolj zanimajo. Če so se kopi prod vidneje razširili šele po sredi 20. stoletja, je za kope sviža, ki so vezani izključno na spodnje polje, značilno, da so se razmahnilo že konec 19. in v začetku 20. stol. Ta trend v okviru Drnovega povezujemo z obnovami drnovskih pogorišč (prvič po lesenih gradbenih fazah), v zidani izvedbi z opeko. Drnovo je namreč med leti 1899 in 1915, torej v samo 16-letnem obdobju gorelo kar devetkrat, do konca druge svetovne pa še najmanj 3-krat. Izmenoma so pogoreli skorajda vsi vaški predeli, nekateri tudi po večkrat in to v istem letu (Rihter 2015, 170). Povečane potrebe po svižu so ta čas zaznavne tudi v drugih tukajšnjih vaseh in so povezane z novim načinom gradnje v opeki in izdelavi značilnih glajenih fasad pogosto oker barv, z dekorativnimi elementi še zlasti ob odprtinah ali

326 Dolenje Skopice – Arheološko najdišče Ravne (EŠD 10779): Dostop: <http://giskd6s.situla.org/giskd/> (17.08.2019).

327 Informator RCD.

328 Informator STM.

329 Informator TXJ.

330 V pomenu cestni delavec.

331 Informator FSI, VER, EXC, LPT, XSX.

332 Informator VER, IFS.

333 Informator LPT.

nišah v zatrepu ali na vogalih, katerih glavna sestavina je sviž. Takšne zgradbe naj bi po izročilu v zimskem času gradili krškopoljski zidarji, ki so sicer gradili zagrebško secesijo.³³⁴ Dejavnost opekarstva na bližnjem brežiškem prostoru je raziskala Ivanka Počkar (2000, 2001a). Manj znane pa so območju naše obravnave bližnje opekarnice, nekatere med njimi sicer mlajšega nastanka, v vasi Gorica, Pristava, Velika vas in Gorenja vas (prim. Pirc 2014, 162, 165; Rihter 2014, 48; Horvat 2014, 200 in 211).

Iz izročila vemo, da navkljub velikim potrebam po mivki, srenja Drnovega pred 2. svetovno vojno ni dopuščala nekontrolirano črpanje sviža, četudi pogorelcem iz sosednjih vasi. Vendar je bil istočasno tudi v drugih vaseh urejen nadzor nad skupnimi resursi na gmajnah (Rihter 2011, 4: op. 26; 2015, 173–174). O redu pri upravljanju s skupnimi viri oz. črpanju drnovskega sviža posredno priča tudi vzorna urejenost srenjskega kopa na Barovni, kot ga prikazuje fotografija Drnovega, avtorja Vekoslava Kramariča, zajeta med leti 1928–1947.³³⁵

Spodnje drnovsko polje je torej na prelomu iz 19. v 20. stoletje, s povečanimi kopi sviža na Barovni, postopoma pričelo pridobivati drugačno podobo. Več kot 2 m debeli nanosi kvalitetnega sviža so znani predvsem na relaciji Drašče–Barovna–Flančišče. Srenjski kopi na Barovni pa so bili izkoriščani še na pragu tretjega tisočletja. Kot rečeno, imajo hiše iz preloma 19. v 20. stoletje, širom Krškega polja, že glajene notranje omete ter zunanjo fasado, za kar vse so prvič po obdobju lesenih gradenj potrebovali izdatne količine kvalitetnega sviža. Ta ni smel vsebovati organskih primesi, še zlasti ne premoga. Relativno starejše holocenske terase – kakršne tu, v bližini vasi, nedvomno so – ustrezajo temu pogoju, saj v času njihovega oblikovanja, v srednjem savskem toku še niso izpirali premoga. Povpraševanju po kvalitetnem svižu so zlasti po drugi svetovni vojni sledili posamezniki, ki so odprli kope kar na svojih njivah (Drašče, Blog, Mali blok), po razdelitvi nekaterih delov srenjskih pašnikov pa po-

334 Informator VRD.

335 Kramarič, Vekoslav (gl. *Literatura*).

novno tudi tam – vzhodni rob Barovne na meji z ledino Flančišče in na Mali barovenci. V času izgradnje vojaških kasarn v Cerkljah ob Krki leta 1947–48 in nekaj let za tem še ob gradnji tamkajšnje nove vzletno-pristajalne steze, so se tudi na Drnovem pričeli odpirati privatni kopi sviža na dotodanjih njivah, kar je še danes vidno v obliki poglobljenih njiv predvsem na ledini Drašče, Blog in Za mlako.³³⁶ Med starejše kope sviža na drnovskem spodnjem polju lahko štejemo tiste na Barovni, zelo star kop proda in tudi sviža je bil v Gaugah na severnem obrobju drnovskega spodnjega polja, ki je izpričan že na franciscjskem katastru (Rihter 2015, 174 in 255).

Na brižanskem območju spodnjega polja so kopali sviž na ledini Zarbenice ali Zavrbenice. Za prod je bil na brižanskem odprt kop na meji med zgornjim in spodnjim poljem na ledini Mrtvišče.³³⁷ Sviž se je kopal tudi na ledini Pliš–Zaroman, kajti iz tamkajšnjih predelov bližje toku Save ni bil uporaben za vsakovrstno zidavo, zaradi vsebnosti premogovih delcev.³³⁸ Na Drnovem so pravili, da v nasprotnem – če se tak sviž s primesmi premoga uporablja za fine izravnave – iz sten kasneje »premog ven tolče«, torej, da na beležu pušča madeže (Rihter 2010, 29 in 2015, 172).

Na zgoraj omenjeni ledini Pliš–Zaroman lahko sledimo enemu največjih, še ohranjenih ročnih (!) kopov mivke na obravnavanem območju. Gre za ročni površinski kop nemških vojaških ujetnikov, ki so z nakopanim svižem in zemljo izravnavali tukajšnje rezervno travnato vojaško letališče Remen v povojnem času.³³⁹ S to informacijo dopolnjujemo leta 2012 izraženo napačno domnevo, da je tod morda šlo za strojno odstranitev, zelo velike, več kot 0,5 ha velike površine (Rihter 2016d, 249–250).

Na skopiškem so kopali sviž na ledini Malenček oz. Marlenček (Rihter 2010, 29). Uršula Vodopivec v zvezi s kopi sviža omenja širše območje Skopiškega zaliva: »Moj oče pa, če je ra-

336 Informator JZJ.

337 Informator IFS, VER.

338 Informator VER.

339 Informator FSI.

bil sviž doma, se je zapeljal na Gorenje cesarsko in tam v bližini našega tala (op. a., tj. Gorenjega cesarskega in Skopiškega zaliva) in Save, kopal jarek kot kolovozno pot proti Savi. Ko je bila leva stran že usposobljena za prevoz, se je lotil še desne strani. In tako, kos za kosom, in je bilo že izhodišče gotovo. / ... /. « (Vodopivec 2008, p. 65–66³⁴⁰). Na Skopiškem poznamo še več kopov iz povojnega obdobja, za katere še ni povsem gotovo ali njihovi pričetki segajo tudi v predvojni čas. Tod je izpričana tudi uporaba sviža v hlevu kot izravnava za jelšev tlak (gl. *Jelša*).

Poleg uporabe v gradbeništvu, so sviž pogosto uporabljali tudi v gospodinjstvu, npr. za zasipavanje korenja v kletih.³⁴¹ Na Bregah so železni jedilni pribor ali *bištek*, ki je rjal, čistili z svižem, prav tako cilindre petrolejk in *litre* (steklenice) ter nasplošno rjaste železne predmete. Petrolejkin cilinder se je ob svižu pral tudi s koprivami v vodi.³⁴² Na Drnovem se je sviž uporabljal kot primes pri zasipu za sajenje sadnega drevja in trt na zgornjem polju (pleistocenska terasa).

Na Vihrah poznamo še lokacijo starega kopa proda, na ledini Zgorelo, ki ga je preko izročila možno posredno tudi datirati. Izročilo pravi, da naj bi tu kopalji zemljino in prod med izgradnjo tamkajšnje t. i. Petrove škarpe. *Material so uporabljali za izdelavo nasipa, ki so ga nato tlakovali s kamenjem*³⁴³ (Rihter 2016b, 152). Verjetno je bil kop kasneje še deloma izkoriščen, a glede na morfologijo terena (globina, oblika dna in sten) se je videlo, da vanj nikoli ni posegel strojni izkop. V času zaključne faze komasacije zemljišč, je bil ta kop pred nekaj leti zasut.

Prodniki

V vseh vaseh je v starejših gradnjah (kadar gre za kamnite zgradbe) zaslediti tudi večje prodnike (velikosti 30 cm in več) v temeljih, v manjši meri celo v polnilu sten zidanih zgradb. Za omenjene dimenzije prodnikov vemo, da jih je moč v večjih količinah dobiti le v rečnih strugah in

še to ne na vsakem prodišču. So pa bila ta pred stoletjem vsekakor številčnejša in predvsem lažje dostopna. V starih hlevih ponekod še vidimo tlake iz velikih prodnikov (Brege) im. *kugle*. Tu in tam vidimo tudi manjša tlakovanja pod napušči ali pred vhodi v bivalne in gospodarske objekte ali pa nanje naletijo ob prenovah. Dotrajani stebri plotov so ponekod zagozdeni z večjimi prodniki. Ker na območju obravnavanih vasi lomljen kamen naravno ni prisoten, razen konglomerata (Vihre³⁴⁴) ali pa je prisotnost kamena povezana z arheološkimi najdišči v bližini, so tod za uteži pri kisanju zelja in repe uporabljali predvsem večje prodnike. Nabiranje teh v izročilu ni vezano na kope proda, saj ročni površinski kopi navadno niso dajali prodnike željene velikosti in s tem povezane teže, če že, pa so bili redki in morda tudi neprimerni. Predvsem niso smeli biti *apnasti*.³⁴⁵ Morda so prav zato poročanja o iskanju kamnov za kisanje vedno vezana na predele ob reki Savi,³⁴⁶ kjer je bila izbira neprimerno večja:

Kamen se ni smel kršiti, moral je biti čvrst in si ga moral iskati za Savo, imeli pa smo jih 5, eden med njimi je bil bolj velik. Velikost je bila odvisna od posode.³⁴⁷ Bili so sive in bele barve, največkrat pa sivi.³⁴⁸

Za navajanje kokoši na stalno gnezdo so odbrali lep prodnik bele barve, ki je posnemal obliko in velikost pravega jajca. Takšen kamen so na Drnovem imenovali *podlošk*, v uporabi pa je lahko bil desetletja dolgo.³⁴⁹ Navadno je šlo že na videz za »lepše« prodnike, gladkih in skladnih površin, večinoma bele barve po obliki in velikosti podobne kurjemu jajcu. Na nekdanjih³⁵⁰ savskih prodiščih pa so takšni, med navidez veliko izbiro vendarle ne tako pogosti. Na starih dvoriščih in kmetijah jih je zavržene v okolici gospo-

340 Neobjavljeno delo (gl. *Literatura*). Navedeni odstavek je bil objavljen pri Rihter (2010, 26).

341 Informator TTR.

342 Informator VER.

343 Informator CAR.

344 Več o tem pri Rihter (2015, 240; op. 346).

345 Informator NAD.

346 Informator STM, TTR, MIM, idr.

347 Informator TTR, IFS.

348 Informator VER.

349 Informator MIM.

350 Na reki Savi med Radečami in Brežicami, na razdalji več kot 40 km, po letu 2017 ni več prodišč zaradi zajetive reke.

darskih poslopij (npr. pod nadstreški, kapom, ipd) možno pogojno prepoznati po zgoraj omejnjeni obliki, v izjemnih primerih (v suhih kontekstih) pa tudi po še ohranjenih drobcih jajčnih lupin, ki so ostali z jajčno vsebino prilepljeni na površino kamna, kot posledice razbitja.

Vse pastirske igre, ki so vključevale tudi kamne (npr. *kotlanje*), so zahtevale lepo izbrane, navadno bele prodnike.³⁵¹ Pastirji so s prodniki zaščitili pred živino (oz. njenim žrtjem) tudi svojo obleko na prodiščih med kopanjem v Savi.³⁵² Odraslo divjo perjad, predvsem nekoliko večje fazanje mladičice so nekateri lovili z metanjem skrbno odbranih prodnikov velikosti okoli 5 cm. Te so nabirali na zalogo ob priložnosti povsod, nosili pa so jih v žepu (gl. *Lov*).³⁵³ Naravno »lepo« oblikovani prodniki, predvsem pa kremenovi – za katere so pravili, da so za ogenj kresiti³⁵⁴ – so vedno pritegnili pozornost in tako pogosto našli prostor tudi doma, čeravno zgolj v okras, kjer so se porazgubili po dvorišču. Sem sodijo tudi prodniki s predrtinami. Še zlasti oblike, ki so funkcionalno posnemale kakšna orodja, npr. brus ali sekiro tu in tam še najdemo po domovih za okras. Nekatero prodnike, ki so jih našli za Savo, so uporabljali tudi za brušenje domačega rezalnega /sekalnega orodja.³⁵⁵

Pred zaključkom

V obravnavanem obrečnem prostoru smo zabeležili tudi številne druge oblike človekove prisotnosti in njegovih dejavnosti. Ena teh je npr. prestrezanje premoga, o kateri za spodnje Posavje bolj podrobno beremo v raziskavah Ivanke Počkar (2009) in pri Živku Šebku (2010). Tu so še nabiranje naplavljenega lesa, ki pri Srednjem Marofu v Žadovinku izprčano sredi 18. stoletja (Valenčič 1965, 187–188) in pričevanja o kupčijah s savinjskimi flosarji in razdiranju flosov v brižansko-mrtviški in vihranski vrbini,³⁵⁶ ki se

kot trgovanje s Štajerskim lesom na Savi v Krškem, omenja že sredi 18. stoletja (Valenčič 1965, 188). Nadalje smo zabeležili spomine na poplave, brodarke in druge nesreče povezane z reko Savo,³⁵⁷ vojaške nesreče,³⁵⁸ poškodbe in smrti z ubojnimi sredstvi,³⁵⁹ pastirske igre,³⁶⁰ plutje po poplavljenem polju ter pričevanja o kmetijski in drugi škodi³⁶¹ ipd. Tudi ti vidiki, ki jih na tem mestu podrobneje ne predstavljamo, posredno dodatno pričajo o človekovem gibanju v tem prostoru. Tem se pridružujejo še razne vojaške dejavnosti, med njimi avstroogrsko vojaško topničarsko strelišče (Brenčič et. al. 2003, 52) in druge, kasnejše vojaške dejavnosti na relaciji Žadovinek – D. Skopice (Rihter 2016d, 247–248). Mnogo je tudi jarkov in nasipov, med katerimi so nekateri ostanki vojaških aktivnosti (Rihter 2015, 261, op. 413), drugi pa razmejitvenih del, pogosto med pašniki in njivami (Rihter 2015, 239, Op. 343, 264).

Na drugi strani so tu še pričakovane dejavnosti, ki pa jih zaenkrat (še) nismo odkrili v ljudskem spominu, v naravi pa jih težje prepoznavamo zaradi številnih sprememb v načinu kmetijske obdelave površin, vendar jih poznamo od drugod. Takšno je naprimer navodnjavanje travnikov, ki je izpričano v le kakšna 2 km oddaljeni Stari vasi onkraj Save (Ripšl 2007, 158). Ta način gospodarjenja s travniki, ki je zajemal tako namakanje kakor tudi gnojenje, je bil dobro dokumentiran npr. v porečju Pšate (Radinja et al. 1976, 113). V zaledju vasi Bregega na pašniku Gmajne in na predelu Velikega Savišča, na podlagi nekaterih topografskih znakov zaenkrat zgolj domnevamo v sicer neznani preteklosti.

V vseh vaseh so izstopali posamezniki z velikim repertoarjem specifičnih znanj in potankosti povezanih s poplavno ravnico; npr. s poznavanjem nekdanjih značilnosti travnikov in pašnikov ter tamkajšnjih trav in rož na obeh

351 Informator EKC.

352 Informator EKC.

353 Informator MIM.

354 Informator SJR.

355 Informator MIM, IFS.

356 Informator RMI, MRT.

357 Informator ZHK, VER, EKC, IFS, SJR, idr.

358 Informator SJR, IKC, ZHK, idr.

359 Informator VER, EKC, FSI, SJR, idr.

360 Informator VER, EKC, VVK, idr.

361 Informator DIN, DIT, STM.

bregovih reke Save, z sposobnostmi natančnega slikanja preteklih podob parcelacije, nekaterih zgodovinskih dogodkov, mest osamelih dreves in nekdanjih vodnih površin do natančnega poznavanja obsegov ledinskih imen in drugih zanimivosti. Mnogi med njimi budno opazujejo spremembe v poplavni ravnici že 8 desetletij in so neprecenljiv vir informacij o nekdanjem življenju tukajšnjega človeka. Tozadevno izpostavimo Elko Grilc, rojeno na Bregah, ki je bila v 1930-tih letih vrbinska pastirica, in ki še vedno spremlja pokrajino nekdanjega pašnega zaledja vasi Brege. Plod poznavanja in zanimanja za domače okolje Vrbine so tudi dokumentirani vsi večji vodostaji, ki jih na D. Skopicah že desetletja fizično beleži Jože Račević p. d. Šavarč in so vidni v tamkajšnjem avtocestnem podvozu.

Obseg predstavljenih znanj in dejavnosti v poplavni ravnici, kaže tudi druge, neagrarne vidike človekove prisotnosti, ki jih ni moč prezreti. Takšna so na primer pričevanja o nadnaravnem, ki jih za celovito razumevanje človekovega življenja s poplavno ravnico, ni možno obravnavati ločeno od gospodarskih dejavnosti, saj so – kot smo videli zgoraj – soočenja z nadnaravnim potekala sočasno, predvsem pa so bila del tedanje stvarnosti (gl. *Mokri svet in nadnaravno*). Razvidna je tudi močna simbolna vloga poplavne ravnice, ki je s svojo raznovrstnostjo naravnih in kulturnih oblik, za človeka predstavljala do neke mere neukročen svet, kar se odraža preko pričevanj o zahtevanih pastirskih veščinah in spretnostih. Zlasti na Bregah je razvidna izrazita dvodelnost paše; z nasisi in gostimi mejicami ograjen bližnji pašnik Gmajna (pri vasi) je bil v domeni otrok in starcev³⁶² (Sl. 2). Paša izven teh okvirjev, do 2 km globoko v poplavni ravnici na relaciji Borovnice–Smrekce–Dolgi prudi–Sopina/Sava, pa je zahtevala starejše in izkušene pastirje in pastirice, še zlasti ob neprilikah, ki so se dogajale ob novem kanalu reke Save (neizkušenost plavalcev) in vodenju živine ob močvirni ledini Globajnk.³⁶³ Franci Škrabec z Breg zahtevnost in

³⁶² Informator EKC, IFS, VER, SOV, idr.

³⁶³ Informator EKC, IFS, VER, SOV, DIN, RVF, idr.

pomembnost paše v poplavni ravnici strne v šaljivem stavku, ki je nekdanj veljal med tukajšnjimi pastirji: »Na pule srat, v Vrbino scat, pri pastirjih pa maniro držat!«

Sledovi regulacijskih del pod vasjo Drnovo iz različnih obdobij, ki jih je opazoval in beležil že rečni načelnik Franc Avšič (Teppey 1977, 29) in tudi domnevno rimskodobnih, kot za nekatere med njimi domneva Mitja Pergar (ustna informacija), so raziskovalni izzivi, ki nas še čakajo. Obstoj rimskega mesta *Nevidunum* na območju današnje vasi Drnovo tik nad poplavno ravnico, nas opominja, da je potrebno rimskodobne, kakor tudi sledove drugih obdobij, pričakovati tudi v poplavni ravnici, še zlasti v zaledju Drnovega in Breg (Rutar 1899, 117–118; Rutar in Premerstein 1899, 30; Pergar in Rihter 2008, 60; Rihter 2010, 34; 2015, 69; 2016e) pa tudi Viher (Rihter 2015, 278, Op. 470). Posebno vprašanje v zvezi s tem je, v kakšnem obsegu in stanju so ti ostanki ohranjeni (Mlekuž 2009, 8–9).

Zaključek

Raziskava zaledja kmečkih gospodarstev v poplavni ravnici reke Save na Krškem polju na območju vasi Drnovo, Brege, Mrtvice, Vihre ter Gorenjih in Dolenjih Skopic, razkriva pomen človekovega bivanja v neposredni bližini vodnih virov. Podaja nekatere odgovore na vprašanje, zakaj je človek naseljeval robove poplavnih ravnin in predvsem, kaj je v njih počel v prvi polovici 20. stoletja. Hkrati pa nas navaja k razmisleku o koristnosti teh informacij pri preučevanju preteklosti te in podobnih pokrajin v različnih zgodovinskih obdobjih.

Zapisali smo pričevanja tistih delov človekovih dejavnosti v konkretnem prostoru poplavne ravnice, ki pogosto ne puščajo materialnih sledi (arheologija) in niso bili pogosta tema zapisovanj (zgodovina). Se pa nanje, kot na povsem samoumneve pogosto sklicujemo, npr. pri opisih razlogov zakaj je neka naslebina zavzela ta ali on prostor v nekem prostoru, npr. ob reki ali drugih vodnih površinah.

Predstavljena pričevanja raziskovalce tega in drugih obrečnih okolj seznanjajo z možnimi in pričakovanimi nabori človekovih dejavnosti v poplavni ravnici, ki so (lahko) pustile sledove v raznovrstnih zapisih, bodisi arheoloških ali drugih, in sicer na točno določenih mestih, tako v poplavni ravnici kakor tudi v naselbinah. Nabor predstavljenih dejavnosti poraja nekatera raziskovalna vprašanja tudi za starejša obdobja v tem in drugih okoljih. Nanje bo možno odgovarjati v prihodnosti z ustrežno izbiro raziskovalnih metod v okviru posameznih ved. V zvezi z nabiralništvom spomnimo, da vseh dejavnosti ni možno nekritično aplicirati na starejša obdobja, na kar je opozoril že Viko Novak (1957), saj so mnoge med njimi odgovor na že spremenjene gospodraske prakse, kakršna je npr. uvedba hlevske živinoreje (Novak 1957, 20).

Pomembna ugotovitev je, da je človek v poplavni ravnici našel znaten del virov za preživljanje in da so tamkajšnje, na videz drobne individualne dejavnosti, ki so po letu 1941 sicer že izgubljale pomen, dejansko predstavljale sestavni in nepogrešljiv del kmečkega življenja. Očitna količinska prevlada podatkov o koriščenju poplavne ravnice, napram količini podatkov o dejavnostih na peleistocenski terasi – ki sicer ni bila predmet pričujoče obravnave, vendar se prevlada kaže kot vzporedni/posredni rezultat te iste raziskave – kaže, da večine teh dejavnosti v suhem, zgornjem polju (pleistocenska terasa), ni bilo možno izvajati. Narava obeh polj je namreč neposredno neprimerljiva. Eden od rezultatov raziskave je torej tudi odgovor na vprašanje kaj sploh je človeku dajalo zgornje polje na pleistocenski terasi, poleg svojih, ne povsod najbolj rodovitnih njiv? Odgovor je skoraj nič iz naslova neagrarnih dejavnosti, kakršne smo spoznali v poplavni ravnici. V poljedelskem oziru je zgornje polje sicer pomenilo žitnico, vendar bi bil vtis, da je bilo zaradi tega tudi pomembnejše od spodnjega polja, napačen. Spodnje polje je namreč dajalo enako dober ali še boljši žitni pridelek ob dejstvu, da

je stanovitnejše ob suši. Seveda pa je lahko bilo tudi poplavljen, vendar praviloma ne v času največje suše. Gre torej za komplementaren način gospodarjenja, kjer bi bilo izključevanje pomena enega ali drugega dela polja napačno. Zato je pravilneje misliti o komplementarnem gospodarjenju v mokrem in v suhem polju, kjer pa so imele vasi z roba poplavne ravnice neprijetno boljša gospodarska izhodišča, kakor tista, ki so stala drugje. Pomembni sta bili torej obe polji, zgornje in spodnje. Z izbiro prostora za setev v spodnjem in/ali v zgornjem polju, je lahko človek aktivno vplival na količino pridelka v nepredvidljivih vremenskih in drugih situacijah in s tem tudi na svoj obstoj. Narava obeh polj je v osnovi zahtevala različna znanja in predpriprave za upravljanje, toda izplen za preživetje je bil boljši. Privlačnost takšne naselitve in takšnega načina gospodarjenja, zato ne moremo razumeti zgolj z bližino vodnih virov kot takih, npr. pitna voda, temveč v pestrosti njihovih pojavnih oblik in spremljevalnih okoliščinah, ki so jih te porajale. V občasno poplavljenih lokah in logovih je človek še pred dobrimi 70 leti tod pridobival številne surovine potrebne v kmečkem gospodarstvu in gospodinjstvu. Osušene in še živeče mrtvice so naseljevale živali, ki jih ob reguliranem rečnem toku ni bilo več ali pa je imel človek do njih že omejen/otežen dostop, npr. pri ribolovu in drugem koriščenju reke. Podobno velja tudi za rastline, ki so poraščale ti dve območji. Zaradi bogatstva raznovrstnega življenja, ki se ustvarja na stiku kopnega in tedaj deloma še živega in razvejanega vodnega sveta, smo tu zabeležili številna, danes že pozabljena opravila in načine ekstenzivne izrabe (Tab. 1), kakršno je naprimer mokro godenje lanu v skopiških mrtvicah. Mnoge predstavljene dejavnosti prejkone, pomenijo zadnje odmeve naravnih danosti, starih navad in znanj pridobljenih s tradicijo življenja ob poplavni ravnici.

Članek posvečam pokojni Uršuli Vodopivec, rojeni Srpčič leta 1926 na Gorenjih Skopiacah.

Summary

The aim of this inquiry was to collect the last remnants of first-person accounts of farming-related activities in former wetland areas/floodplains located on the right bank of the Sava River in Krško polje (Slovenia). The process of data collection was accompanied by placing the old field's place-names onto exact points in the landscape. In the article, we presented mainly data that can be associated with a particular point in the landscape and represented by a place-name (see Fig. 1 and Table 1). The article is focused on the floodplain area as it was in the first half of the 20th century. During the 19th century, river irrigation works were performed here with the aim to direct the river into a single river flow, i. e. into a channel. Because the works were slower and not as successful as planned, certain areas (including those that are part of this inquiry) in the river's hinterland continued to exist in an almost pre-regulated wetland state. It stayed like that up to the first half of the 20th century. Likewise, some backwaters remained. This enabled the pursuance of low-intensive farming-related activities associated with this type of environment. Some of the people that practiced this kind of husbandry are still alive today and have presented us with the opportunity to get some of the last living accounts of using the damp areas as a part of domestic economy.

Following the deepening of a new river channel the water level was slowly decreasing. By the second half of the 20th century, the area in question was no longer suitable for extensive cultivation and food gathering to a previous extent. A wide variety of activities that were taking place in the first half of the 20th century was documented in the area of the (albeit partially dried) floodplain. They are listed in the table below (Tab. 1).

The article also highlights the advantages of living in a border area between two different types of environment: The Holocene Sava terraces and the Upper Pleistocene Sava terrace. The former is characterised by being fertile and moist and the latter by being fertile yet dry. These characteristics conditioned the regional planning of crop cultivation. During drought, the fields located on the Holocene terraces were crucial. Similarly, in the case of floods the Upper Pleistocene terraces were indispensable. We identified three types of fields that are specific for the floodplain area. The first one is *Flančiče* (place for breeding plants). It represents

the smallest semi-cultivated area and it was usually developed in a wider pastureland area by uprooting shrubs to make place for crop cultivation. *Flančiče* was not permanently placed – it was in use for up to four months per year and could change location within the pastureland area. Plants (mostly cabbage and fodder beet) were transplanted from *flančiče* in late June. They were transplanted to the second type of field that was usually selected for this purpose after the barley harvest. These fields were located to up to a 200 m distance from the settlement and were typically named Drage, Drašca, Vrta and Zevniki. The third type of field forms the smallest example of micro-regional planning of crop cultivation. The best example of this field type can be seen in the Brege village (Fig. 2) with its small house gardens. The Southern part of the village is placed exclusively on the Pleistocene terrace. The Northern part's farmyards extended all the way to the first Holocene terrace below the village. The Southern part of the village had the so called »early gardens«, where the harvest of greens/crops was earlier than anywhere else, but where the crop was destroyed in case of drought. The Northern part of the village had the so called »late gardens« on lower alluvial fields, where the harvest of greens/crops came later. This area was more resistant to drought.

To conclude: the settlements that were placed above the floodplains in this border area between two different types of environment had undeniable advantages in husbandry in comparison to villages located elsewhere. They could practice not only complementary husbandry but also plenty of other subsidiary activities involving non-agrarian exploitation of natural resources on the area of the Holocene terrace. The types of documented activities in the floodplain are listed in the table below. Every activity in the table is followed by a number for the place-name (represented on Fig. 1) where this activity took place.

Tabela 1: Povzetek glavnih človekovih dejavnosti v poplavni ravnici.
Summary of human main activities in a floodplain.

Vrsta dejavnosti v poplavni ravnici / Types of activities in floodplain Za lokacijo glej: Številka na Sl. 1 / For location see Fig. 1	Številka lokacije na Sl. 1 / Nr. of location on Fig. 1
Mokro godenje lanu v mrtvici / Wet retting of flax in backwater	26
Zdravljenje s pijavkami v mrtvici; nabiranje pijavk za domačo uporabo/ Medical treatments with leeches in backwater; collecting leeches for home use	31, 38, 43
Ribolov v mrtvicah / Fishing in backwaters	26, 32, 33, 37, 39, 40
Ribolov v glavnem rečnem toku / Fishing in the main river stream	2, 44, 51
Pranje tkanin ob glavnem rečnem toku / Washing textiles in the main river stream	44, 50, 51
Pranje tkanin ob drugih vodnih virih / Washing textiles in other water sources	37, 49
Spiranje snetlivega žita / Rinsing of blasted cereals	44, 47, 50
Kopanje ilovice za domače potrebe / Quarrying clay for domestic use	29, 96, 102
Kopanje zemlje / Quarrying soil	11, 104
Kopanje peska / Quarrying sand	9, 10, 15, 44, 61, 73, 82, 83, 108, 109, 111
Kopanje proda / Quarrying gravel	9, 11, 39, 65, 69, 72, 73, 104, 107, 109, 110
Nabiranje zdravilnih rastlin in zdravilnih živalskih proizvodov ter rastlinske hrane/ Collecting medicinal plants and animal products and vegetable food	9, 25, 48, 49, 53, 57, 77, 78, 79, 82, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 114
Nabiranje okrasnih in obrednih rastlin ter živali / Collecting ornamental and ceremonial plants and animals	9, 12, 53, 67, 96
Rastline za domačo izdelavo orodij in pripomočkov / Plants for home-made tools and accessories	1, 17, 30, 53, 55, 56, 57, 97

Vrsta dejavnosti v poplavni ravnici / Types of activities in floodplain Za lokacijo glej: Številka na Sl. 1 / For location see Fig. 1	Številka lokacije na Sl. 1 / Nr. of location on Fig. 1
Flančišča – nestalni gojitveni vrtovi / Flančišča – inconstant places for cultivation of plants	7, 8, 9, 10, 12
Pridobivanje lesa za gradnjo in za druge domače potrebe / Acquisition of construction wood and wood for domestic use	1, 28, 30, 53, 56, 78, 79
Drevesa kot mejniki / Trees as a boundary markers or landmarks	10, 48, 95, 101
Nabiranje plodov plodonosnega grmičevja / Gathering of fruit from fruitful shrubs	5, 33, 76, 77, 78, 79
Lomljenje ledu za ledenice / Acquisition of ice for icehouses	52
Izviri – potočki / Springs – brooks	29, 33, 37, 38, 40, 49, 52, 55, 56, 92, 93,
Paša živine in konj / Pasture of cattle and horses	9, 26, 27, 28, 38, 40, 42, 49, 53, 54, 56, 57, 78, 79, 86, 96, 113
Paša gosi / Geese pasture	21, 22, 52, 57, 58, 61
Paša avtohtone krškopoljske pasme prašičev / Pasture of the autochthonous »Krško-polje-type« of pigs	9, 29, 57, 61
Nabiranje hrane za prašiče / Gathering of fodder for pigs	9, 17, 73
Plavanje, drsanje na ledu in druge otroške igre / Swimming, ice skating and other childhood games	9, 32, 38, 40, 51, 58, 95, 111
Prostori kurjenja (poletnih) kresov / Places for (midsummer) bonfires	9, 88, 94, 95
Improvizirane mokre jame ob poteh za predelavo rastlinskih odpadkov v gnojila/ Improvised damp pits along the paths for processing of vegetal waste into manure	11, 53

Zahvale

Za podatke o nekdanjem življenju s poplavno ravnico hvala vsem pripovedovalcem. Za pomoč pri opisih in iskanju rastlin v naravi ter za mož-

nost ogleda originalnih predmetov hvala Elki Grilc, Veri Jurečič, Ivanki Kobal, Branku Srpčiču, Franciju Škrabcu in Sonji Budna. Za izdatno pomoč pri lociranju nekaterih toponimov hvala st. Francu Škofljancu, Marjanu Barbiču, Jožetu Stoparju, Vinku Škofljancu, Jožetu Račičiču – Šavarču, Janku Teršeliču, Marjanu Horženu, Anici Zahrastnik, Jožetu Gramcu, Mirku Račiču, Dušanu Lukiču, Tomažu Margetiču, Petru Račiču, Janezu in Francu Lopatiču, Slavku Žičkarju, Alojzu Golobu, Alojzu Pircu, Ani Žabkar, Ani Strle in Jožetu Urbanču. Hvala Špeli Pungaršek (Prirodoslovni muzej Slovenije, Kustodiat za botaniko) za določanje nekaterih rastlinskih vrst na podlagi ljudskih imen in opisov ter Tomiju Trilarju in Tei Knapič (Prirodoslovni muzej Slovenije, Kustodiat za nevretenčarje) za vsa dognanja v zvezi s pajkom *Atypus* in gosenic. Hvala Mitji Pergarju (ZVKDS, OE Ljubljana) za pogovore o poplavni ravnici in njenem izgledu v arheoloških dobah. Za kritično branje, za koristne pripombe ali za nasvete hvala Anji Mlakar, Mihi Miheliču, ZVKDS (CPA) in Timoteju Knificu (NMS). Z Inštituta za arheologijo ZRC-SAZU hvala Maji Andrič, Andreju Pleterškemu, Benjaminu Štularju, Tjaši Tolar in Borutu Toškamu.

Viri in literatura

- Bavec, U. 2006. »Arheološko najdišče Gorenje Skopice – Pečina.« *Varstvo spomenikov* 42 (Poročila): 44–45.
- Bavec, U. 2009. »Rimljani ob veliki reki – poskus opisa rimske poselitve Posavja v času od 1. do 4. stoletja.« *V Ukročena lepotica: Sava in njene zgodbe*, uredil J. Peternel, 51–76. Sevnica: Javni zavod za kulturo, šport, turizem in mladinske dejavnosti.
- Britovšek, M. 1964. *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Bras, L. 1970. *Pletarstvo na Slovenskem*. Vodnik po razstavi. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- Brečko, B. 2008. *Živi svet Vrbine*. Brežice: Agencija za radioaktivne odpadke, Lokalno partnerstvo.
- Brenčič, P., et al. 2003. *Krško: stoletje na razglednicah*. Krško: Založba Neviodunum.
- Brown, A. G. 2001. *Alluvial geoarchaeology: floodplain archaeology and environmental change*. Cambridge manuals in archaeology. Cambridge: University press.
- B. T. 2014. »Jubilanti.« *Lovec*, XCVII, September 2014: 464.
- Costa, H. 1848. »Reiseerinnerungen aus Krain. Druck der Eger'schen Gubernial-Buchdruckerei.« *Laibach* 1848: 103.
- C. -Hoffmann, R. 1996. »Economic Development and Aquatic Ecosystems in Medieval Europe.« *The American Historical Review* 101 (3): 631–669.
- D. Š. 1930. »Življenje in tegobe Krškega polja.« *Jutro*, XII (295) (21. 12. 1930): 11.
- Evans, J. G. 2003. *Environmental archaeology and the social order*. London: Routledge.
- Gugič, G. 2006. *Bilten Parka prirode Lonjsko polje* Vol. 8/No. 1/2. Krapje: Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje.
- Hoffmann, R. 2008. Medieval Europeans and their Aquatic Ecosystems. V *Beiträge zum Göttinger Umwelthistorischen Kolloquium 2007-2008*, ur. B. Herrmann, 45–64. Göttingen: Universitätsverlag.
- Hudoklin, A. 2008. »Naravovarstveni pogled na Vrbino.« *Živi svet Vrbine*, i–iii. Brežice: Agencija za radioaktivne odpadke, Lokalno partnerstvo.
- Hudoklin, A. 1993. »Naravovarstveni pomen habitatov v spodnjem Posavju.« *Acrocephalus (Spodnje Posavje)* 14(61): 177–185.
- Vogrin, M. in A. Hudoklin. 1993. »Ptice ob spodnjem toku reke Save.« *Acrocephalus* 61(1993): 191–200.
- Hrobat, K. 2009. »Folklor v vlogi označevanja vaških mej kot prostorskih vrzeli v onostranstvo: primer Rodika.« *Studia mythologica Slavica* XII: 207–222.

- Klenovšek, D. 2009. »Kvaka, a leti – kvakač.« *Svet ptic* 15(2): 22–23.
- Klenovšek, D. 2001. »Travniki ob Savi so še bogati.« *Dolenjski list* 52(27) (2006) (05. 07. 2001): 11.
- Klenovšek, D. 1999. »Ptice ob reki Savi.« *Proteus* 62(1) (sep. 1999): 30–34.
- Kuhar, B. 1972. *Odmirajoči stari svet vasi: poljudno znanstvena razprava*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Koropec, J. 1977. »Krško v obdobju velikih slovenskih kmečkih vstaj.« *Krško skozi čas: 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*, ur. L. Smrekar, 45–60. Krško: Skupščina občine Krško.
- Kronberg, H. 1839. »Die Schiffahre Sava in Krain.« *Carniola* 92(15. 3. 1839): 366–367.
- Lovrenčak, F. 1980. »Prst in rastje poplavnega sveta ob Krki.« *Geografski vestnik: Geografske značilnosti poplavnih območij ob Krki pod Otočcem XX* (1980) (1981): 95–208.
- Makarovič, M. 1960. »Delo etnografskega muzeja v Ljubljani v letih 1957–1959.« *Slovenski etnograf* 30(1): 201–207.
- Makarovič, G. 1991. »Prehrana v 19. stoletju na Slovenskem.« *Slovenski etnograf XXXIII–XXXIV* (1988–1990): 127–206.
- Martinčič et al. 1999. *Mala flora Slovenije: ključ za določanje praprotnic in semenk* (3., dopolnjena in spremenjena izd.). Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Mencej, M. 2006. *Coprnice so me nosile. Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Mlakar, V. 2015. *Rastlina je sveta, od korenin do cveta. Tradicionalno znanje o rastlinskem svetu na Slovenskem*. Ljubljana: V. Mlakar.
- Mlekuž, D. 2009. *Poplavne ravnice v novi luči: LiDAR in tafonomija aluvialnih krajin*. *Arheo* (26): 7–22.
- Mlinarič, J. 1977. »Krško in njegova gosposčina v srednjem veku.« *Krško skozi čas: 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*, ur. L. Smrekar, 25–44. Krško: Skupščina občine Krško.
- Novak, V. 1947. *Ljudska prehrana v Prekmurju. Etnografska študija*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Novak, V. 1957. »Vprašanje nabiralništva pri Slovencih.« *Slovenski etnograf X* (1957): 19–28.
- N. N. 1893. »Gospodarske stvari: Pauliš Baraczko.« *Dolenjske novice* (1. 5. 1893), IX (9): 69–70. www.dlib.si
- N. N. 1901. »Pletarska šola.« *Slovenski gospodar* (28. 11. 1901), 35 (48): 3. www.dlib.si
- N. N. 1893. »Domače vesti (Iz Krškega).« *Dolenjske novice* (15. 1. 1893), IX (2): 13–14. www.dlib.si
- Papež, A. 2010. *Uporaba divje rastočih rastlin v prehrani*. Neobjavljeno diplomsko delo, Oddelek za biologijo. Ljubljana: Biotehnična fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Pergar, M. in Rihter, J. 2008. »Drnovo-Žabjek. 60.« *Varstvo spomenikov* 44: 60.
- Pergar, M. in Rihter, J. 2008. »Vihre-Brežnice. 60.« *Varstvo spomenikov* 44: 297.
- Plemel, V. 1862. »Beitrage zur Flora Krain's.« *Drittes Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums*, 120–164.
- Pintar, L. 1895. »Slovarski in besedoslovni paberki.« *Letopis slovesne matice*, ur. A. Bartel, 1–52. Ljubljana: Založila in izdala matica slovenska.
- Pirc, F. 2014. »Dvorec Grossdorf Velika vas.« *Velika in Gorenja vas, Leskovec pri Krškem*, ur. J. Spahalič, 163–169. Velika vas: Fotografika.
- Počkar, I. (ur) 1998. *Iz časov ječmenove kave: življenjepisi Štajercev in Kranjcev ob sotočju Krke, Save in Sotle*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto.
- Počkar, I. 2000. »Opekarstvo in opekarji v Brežicah.« *Rast XI*, 6(72), XI: 525–536.
- Počkar, I. 2001a. »Opekarstvo in opekarji v Brežicah. (Nadaljevanje iz prejšnje številke).« *Rast XII*, 1(73): 33–49.

- Počkar, I. 2001b. »Od svinje do votivnega prašička.« *Rast* XII, 1(73): 576–589.
- Počkar, I., 2009. »Kólnarji – lovilci in nabiralci premoga v Savi pri Brežicah, po toku navzgor in navzdol.« *Gospa, če ni dobro, ni treba nič plačat: Brežice, trgovsko mesto (Brežiške študije; 3)*, ur. J. Škofljanec, 319–387. Krško: Zavod Neviodunum.
- Radinja, D. et al. 1976. »Geografske značilnosti poplavnega področja ob Pšati : I. del dolgoročne raziskovalne naloge »Geografija poplavnih področij na Slovenskem«, ki jo je prevzel Inštitut za geografijo SAZU.« *Acta geographica* 15: 11–60.
- Ravbar, M. 2008. »K nekdanjemu sijaju: letališče Cerklje ob Krki.« *Revija obramba* 40(6) (jul. 2008): 48–51.
- Rihter, J. 2006. »O prežitkih čarovništva na Drnovem in v okolici.« *Profil: revija študentskega arheološkega društva*, Študijsko leto 2005/2006, 3: 19–22.
- Rihter, J. 2007. *Vodič po kranjski vrbini, 25. september 2007*. (Neobjavljeno gradivo, hrani ZVKDS OE Ljubljana – Dopolnjena verzija).
- Rihter, J. 2008. »O strahovih na Krškem polju – dve ledini Beli breg in Gauge.« *Profil: revija študentskega arheološkega društva*, Študijsko leto 2007/2008, 5: 21–23.
- Rihter, J. 2010. »Antropogene aktivnosti na holocenskih terasah južno od reke Save v zaledju Gorenjih in Dolenjih Skopic na Krškem polju in izbrani odstavki iz knjige spominov Uršule Vodopivec.« *Profil: revija študentskega arheološkega društva*, Študijsko leto 2009/2010, 6: 24–37.
- Rihter, J. 2011. »Odnos do arheološke dediščine na Drnovem pri Krškem (Neviodunum) skozi časopisje od sredine 19. do sredine 20. stoletja.« *Profil: revija študentskega arheološkega društva*, Študijsko leto 2010/2011, 3–15.
- Rihter, J. 2014. »Drobci iz preteklosti Velike vasi in Gorenje vasi v Leskovcu pri Krškem.« *Velika in Gorenja vas, Leskovec pri Krškem*, ur. J. Spahalić, 9–87. Velika vas: Fotografika.
- Rihter, J. 2015. *Drnovo pri Krškem: retrogradna analiza katastra, ustno izročilo, arheološka topografija in mitična pokrajina*. Neobjavljeno diplomsko delo. Oddelek za arheologijo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Rihter, J. 2016a. »Gorenje/Dolenje cesarsko – ostanki kamnitih struktur iz časa regulacije reke Save.« *Varstvo spomenikov* 50–51: 58–59.
- Rihter, J. 2016b. »Mrtvice in Vihre – Petrova škarpa (del obsavske vlečne poti med letoma 1853 in 1862).« *Varstvo spomenikov* 50–51: 151–152.
- Rihter, J. 2016c. »Vihre – Turški brod pri Skopiškem zalivu.« *Varstvo spomenikov* 50–51: 241–242.
- Rihter, J. 2016d. »Avstro-ogrsko vojaško strelišče topničarjev in vadbeni poligon letalskih sil JA/JLA.« *Varstvo spomenikov* 50–51: 247–249.
- Rihter, J. 2016e. »Pliš-Zaroman.« *Varstvo spomenikov* 50–51: 249–250.
- Rihter, J. 2017. »Območje jugovzhodne neviodunske vpadnice v ustnem izročilu.« *Studia mythologica Slavica* XX: 55–81.
- Ripšl, D. F. 2007. »Kronika fare Videm.« *Med najlepše kraje slovenskega Štajerja šteje se župnija Videm : zbornik ob 850-letnici prve pisne omembe pražupnije Videm ob Savi*, ur. A. Črnelič Krošelj in M. Makarovič, 138–171. Krško: Valvasorjev raziskovalni center Krško.
- Rohrman, V. 1899. »Prašičje pleme na Dolenjskem.« *Kmetovalec: gospodarski list s podobami* 16(2) (31. 01. 1899): 9–11.
- Rutar, S. in A. Premerstein. 1899. *Römische Strassen und Befestigungen in Krain mit Karten und Facsimilien*. Wien: K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale.

- Rutar, S. 1899. »Rimska cesta »Aquileia-Siscia«. « *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9(4): 113–119.
- Seručník, M. 2009. »Reambulančni kataster za Kranjsko. « *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 57(3): 491–504.
- Snoj, M. 2009. *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC.
- Sosič, B. 2000. »Gradivo o ljudski medicini v zapisih terenskih ekip slovenskega etnografskega muzeja. « *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* 10: 213–254.
- Stritar, A. 1990. *Krajina, krajinski sistemi; Raba in varstvo tal v Sloveniji*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Stritar, A. 1977. »Tla in podobe krajin v spodnjesavskem predelu Slovenije. « Lado Smrekar (urednik), *Krško skozi čas: 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*, ur. L. Smrekar, 627–638. Krško: Skupščina občine Krško.
- Smole, M. 1980. *Graščina Šrajbarski turn*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije.
- Šebek, Ž. 2009. *Krško – življenje z reko Savo*. Krško: Založba Neviodunum.
- Šribar, L. 2018. »Kmetijsko združništvo. Zadružno gospodarjenje v Leskovcu pri Krškem na področju agrokulture. « *Leskovec pri Krškem skozi čas*, ur. J. Spahalič, 99–147. Leskovec pri Krškem: Krajevna skupnost.
- Šubic, P. 2018. *Krškopoljski prašič bo glavna zvezda nove turistično-kulinarične ponudbe v Posavju* (19. 01. 2018). Dostopno: <https://agrobiznis.finance.si/8863778?cctest&> (10. 01. 2019).
- Teppey, J. 1971. »Dolga sobota kmetice z Drnovega. « *Dolenjski list* XXII(47) (1130), (25. 11. 1971): 22.
- Teppey, J. 1977. »Priateljstvo z reko. « *Dolenjski list* XXVIII (44)(1475) (10. 11. 1977): 29.
- Umek, E. 1986. »Plovba po Savi in Ljubljani v 18. stoletju. « *Zgodovinski časopis* 40(3), 233–286.
- Umek, E. 1996. »Promet po Savi in mitnina v Krškem. « *Gestrinov zbornik*, 271–278. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Valenčič, V. 1965. »Iz zgodovine naših gozdov. Dolenjski gozdovi v terezijanskem katastru. « *Gozdraski vestnik* XXIII: 181–192.
- Valvasor, J. V. 2010. *Slava vojvodine Kranjske, II. knjiga: Kratka topografija*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska.
- Vrhovec, I. 1895. »Čolnarji in brodniki na Ljubljani in Savi. « *Slovenska matica* IX: 97–141.
- Valenčič, V. 1970. »Vrste zemljišč. « *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog. Zv. 1, Agrarno gospodarstvo*, 131–148. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Verbič, T. in B. Berič. 1993. »Struge reke Save med Krškim in Brežicami v 19. stoletju. « *Proteus* 56(1993–1994): 327–333.
- Verbič, T. 2004. »Stratigrafija kvartarja in neotektonika vzhodnega dela Krške kotline. 1. del: Stratigrafija. « *Razprave* 45(3)(2004): 171–225.
- Šalehar, A. 2015. *Krškopoljski prašič: iskanje ostankov, obranjanje in osvežitev pasme v letih 1990–2003*. Slovenj Gradec: Kmetijska založba.
- Verbič, T. 2008. *Kvartarni sedimenti, stratigrafija in neotektonika vzhodnega dela Krške kotline*. Neobjavljena doktorska disertacija, Oddelek za geologijo. Ljubljana: Naravoslovnotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Vrhovec, I. 1895. »Čolnarji in brodniki na Ljubljani in Savi. « *Slovenska matica* IX: 97–141.
- Vodopivec, U. 2008. *Knjiga spominov (za Jerneja)*. Rokopis. Privatni arhiv. Neobjavljeno gradivo.
- Wright, S. in S. L. Goodacre. 2012. Evidence for antimicrobial activity associated with

common house spider silk. *BMC Research Notes* 5(326): 1–6.

Zadavec, J. 1985. »Fragmenti iz ljudske medicine v severovzhodni Sloveniji. « *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike* 8, ur. F. Dominko, str. 127–136. Ljubljana: Slovenska matica Ljubljana.

Zadavec, J. 2000. »Ljudsko zdravilstvo v Prekmurju. « *Etnolog: Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* 10: 45–62.

Zakšek, J. 2012. »Milena Kuhar z Malenc, ki je ugledala luč sveta prvega januarja 1928. « *Kostanjeviške novice. Glasilo občine Kostanjevica na Krki*, marec(54): 29–33.

Zelko, I. 1985. »Prekmurska ledinska imena – in primerjava s Panonskoslovenskimi imeni. « *Slavistična revija* 33 (4) (oktober-december): 459–465.

Leksikoni, spletne zbirke in slovarji

KLDB 1937: *Krajevni leksikon dravske banovine: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine.

Pleteršnik, M. *Slovensko-nemški slovar*: Dostop: www.fran.si. (4. 7. 2019).

Kramarič V. Fototeka SEM. 604 F0037206. Drnovo pri Krškem. Med leti 1928 in 1947 (<https://www.etno-muzej.si>).

Arhivsko gradivo

SI ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, k. o. Leskovec pri Krškem; mapni list VII, N 087(1824), abecedni seznam posestnikov N 087 PUA (24. 4. 1825); zapisnik zemljiških parcel, N 087 PS (april 1825), cenilni elaborat, NO 87PZ (26. 3. 1834).

SI ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, k. o. Krška vas: mape (1824), zapisnik zemljiških parcel, N 165 PS (9. 4. 1825); abecedni seznam posestnikov, N

165 PUA (9. 4. 1825) in cenilni elaborat, N 165PZ (28. 4. 1833).

SI ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, k. o. Drnovo; mapni listi (1824); abecedni seznam posestnikov, N 033PUA (10. 4. 1825); zapisnik zemljiških parcel, N 033 PS (10. 4. 1825), cenilni elaborat, NO 33PZ (20. januar 1833).